

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2021/2

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felélős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály

MM
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815

e-mail: knmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai
elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában:
<http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Marcsák Gergely, Szemere Judit*

Készült: Shark magánvállalkozás

Lapengedély száma: 3T №682/274P

A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

BUDA FERENC: Himnusz haza (vers).....	4
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A kövek árulása (tárca)	8
BARTHA GUSZTÁV: Trauma (kisregény, folytatás)	11
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: Alma a fájától (novella)	15
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Európa-sírató (vers)	19
MARCSÁK GERGELY: Bródy, Stockhom, Állatvédők (versek).....	21
FINTA ÉVA: Télelő, Tantalosz útja (versek)	24
ADAMCSIK KATALIN: Fésülsz-e még? (színmű, I-II. felvonás)	26
DUPKA GYÖRGY: Emlékmorzsák egy barátság történetéből (a 70 éves Vári Fábián László köszöntése)	62
KOVÁCS SÁNDOR: A Rákóczi-szabadságharc első győztes csatájának emlékműve (tanulmány)	70
DEBRECZENI TIBOR: Eszmélésem rövid története (levél).....	83
BERTÓK T. LÁSZLÓ: Nagymamák céllövöldéje (Dupka György a szovjetizálás hét csapásáról, a becsali munkáról, és egy szétrajzó országról)....	89
BOTLIK JÓZSEF: A Bródy-per túlélője, Spák Iván (tanulmány)	94
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai nők a GUVPI és GULAG táborokban (tanulmány, folytatás, IV. fejezet)	107
KOPASZ VIVIEN MELANI: Dercen község népi kultúrájának jellemzői a 19-20. században (tanulmány)	117
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek.....	125

BUDA FERENC

HIMNUSZ HAZA

Füziéknek: Áginak és Lacinak szeretettel

*Homok-haza Szikföld-haza
múltam és jövőm halmaza*

*édes gyümölcscsel éltető
aszú fűvön tengődtető*

*Köröskörül kinyílt egek
hová legyek mivé legyek*

*hátral pogány s pogány elől
jobbrol Bizánc Bécs balfelől*

*Utak pora szikföld sara
kék hajnalok gyöngyharmata*

*Hold udvarát söpörgető
forgószelet sodorgató*

*homok-világ Homok-haza
Emlőd öled horpad-dagad*

*tulajdon kölyked megtagad
selyemtüll fátylat lengető*

*sajgó csontot melengető
tűzzel-faggal keresztelő*

*Szúr-vág a szél akár a kés
száraz vihar homokverés*

*vércsét galambot röptető
hörgőt tüdőt kiköptető*

*Aszály eső köd zúzmara
te hívsz haza te szívsz haza*

*Horpad-dagad emlőd öled
Hol van hazám Tekivüled*

*Két vállamig fölér a gaz
hagynálak itt belémszakadsz*

*Napod kié? éjed kié?
magzatvető méhed kié?*

*Akácgyökér kormos falak
szétpergő gyöngy zöld réz-salak*

*csatok paták törött cserép
vesztett csaták pörös cserék*

*mind fölfalod mind elnyeled
Mi lesz velünk mi lesz veled*

*Rakosgatok félig vakon
bronztű sisak üres flakon*

*lókoponya lúd mellcsontja
törött mondat kettőspontja*

*ami lenn volt itt van felül
mind az egész összevegyül*

*kő nyílhegyek kengyelvasak
töltényhüvely tejestasak*

*kondor szakáll mongol redő
türk állkapocs trák fejtető*

*sváb hetede rác harmada
egybeszakad jász szarmata
birodalom és gyarmata*

*gót hun görög bolgár kabar
tót kun török alán avar*

*örmény oláh tatár zsidó
meghódított és hódító*

*itt fortyog a fél kontinens
minden csontunk ambivalens*

*és örvénylik és kavarog
magyarok? vagy nem magyarok?*

*kell rá hitel? van rá hitel?
ki dönti el? mi dönti el?*

*szöghaj? sasorr? szálkás bajusz?
ítélj ha mersz dönts hát ha tudsz*

*Bécs balfelől jobbról Bizánc
szánlak, Tiborc – Nagyúr, te szánsz?*

*Köröskörül kigyúlt egek
mivé lettem hová legyek*

*Mi vagy te föld Homok-hazám
katlan? huta? kohó? kazán?*

*napod kié? éjed kié?
magzatvesztő méhed kié?*

*ki volt előbb ki jött utóbb
melyik konok földönfutód?*

*kié a nyűg? kié a konc?
ki az akit szívedre vonsz?*

*a telepest? az itt honost?
a fegyverest? az ostorost?
Válasz nincsen csak állapot
krumplit kapálj tarts állatot*

*kerék inog tengely törik
mindig a védtelent ölik*

*mindegy: morogsz rísz vagy kacagsz
gürcölj míg csak beleszakadsz*

*fát vágj befűts fűvet kaszálj
Köd zúzmara eső aszály*

*Múlt hantja jövő torlasza
Szikföld-haza Homok-haza*

*gyertyám leég előbb-utóbb
fiad vagyok? földönfutód?*

*rád-rádlelek elvesztelek
arcomba fúj makacs szeled*

*kérdőre von nekemszegül
megvallat könnyörtelenül*

*s én csak hebegek dadogok
dűlőiden elindulok*

*lesvén ahogy göröngyeid
föliszák Isten könnyeit*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

A KÖVEK ÁRULÁSA

Hol vannak már azok a régi szombat délutánok, amikor a falusi ember a heti munkát abbahagyva, néhány órára átadhatta magát a pihenésnek? Ki kellett ülni ilyenkor a ház előtti lócára – meleg tavasztól kora őszig –, megtömní a pipát, és pöfökelni. Jött mindjárt a szomszéd, s az udvarseprést befejezve hamarosan a gazdaasszony is odaült. Ha jutott hely a gyerekek, ragyogó képpel csatlakozott ő is, mert a felnőttek beszélgetését nem adta volna semmiért. Szó szót követett, a pletyka tréfára váltott, majd mintha csak rossz álmával hozakodna elő, felemlítette a lágert valaki. Egymás sarkát taposva törtek elő Szolyva, Szambor és Donbász nyomasztó lídércei, és elhomályosították a szemeket. A templomdomb mögött alámerült lassan a nap, s az asszonyok összéből húzták vállukon a nagykendőt. A Kolónia felől tárogató szava emelkedett a magosba, és szállt a temetőn át a Vásártérig. A fejek felemelkedtek, minden beszéd elakadt. Fújja már Almási Laci – törte meg nagyapám a csendet, s a fájón bűgő dallamot a szomszéd kapuban álló nagylány elkapva, halk, tiszta énekszóval kezdte tolmácsolni a tárogató üzenetét: „Gyöngye violának letörött az ága, az én bánatimnak nincs vigasztalása.” Belekapaszkodtak hangjába a férfiak, s már együtt sírták tovább a történelmi panaszt: „Sivít a szél Késmárk felett, édes hazám, Isten veled.”

Évtizedek múltán egyszer azon kezdtem törni a fejemet, hogy míg Tiszaújlakon szinte sértetlenül fennmaradt a Rákóczi-kultusz, másutt – mondjuk Mezőváriban, Esze Tamás zászlóbontásának egyik helyszínén – a közösség feladta a kuruc kor emlékezetét. A válasz egyszerű. Újlakon 1903-ban a kurucok első győztes ütközetének helyszínén turulmadaras emlékművet emeltek. Még nem jelenthetett gondot a régi hagyomány követése, a vármegyék földjének halomba hordása gyerekjáték volt. 1935-ben, a fejedelem halálának 200. évében Felvidék és Kárpátalja magyarsága nagyszabású népünnepélyt rendezett az emlékműnél szeretett fejedelme emlékére. Az esemény hosszú éveken át lelkesítette még Ugocsa népét, nemzedékek nevelkedtek az emlékezés édes tején. Mert a Turulmadár maga volt az emlékeztető, a történelmi mondák és a kuruc dalok életben tartója, és ennek mementója volt közelében a Nagy nyárfa, a Rákóczi szalonnasütő nyársából szökkent faóriás.

A Turulmadarat én már nem láthattam: az emlékművet 1945 elején halálra ítélték. Az impozáns obeliszk gondosan faragott köveit szétszedték, és a település közepén szovjet hősi emlékművet alkottak belőle. Attól kezdve Újlakon Szobor a neve. Így aztán átalakítva, meggyalázva mégiscsak láthattam, de már nem telt benne semmi örömmöm. A nagy kőgömbre, melyen előtte a Turul kiterjesztett szárnyú, csőrében szablyát tartó bronzalakja ült, rikító vörös csillag került, az oszlop oldalaira pedig – szemmagasságban – az elesett szovjet katonák neveit tartalmazó márványlapok. A járókelők olykor megálltak előtte, majd mutogattak és magyaráztak. Az a gömb, amin most a csillag van, a' vót a tojása, azon ült a Turulmadár. Valóban ott ült, de Ungvárra vitték, s amint beszélik, a kardot kitörték a csőréből. Holott elegendő lett volna két apró szegecsat átvágni, s megkapta volna sértetlenül, ha mindenáron arra a kardra vágyott valaki. Február 23-án, a szovjet hadsereg napján, minden esztendőben kivezényelték a Szoborhoz a két iskolát és az üzemek dolgozóit. Amíg az emlékezés koszorúi helyükre kerültek, a katonai díszőrség három rövid, tisztelgő sorozatot adott le az ég felé. Iskolába menet naponta kétszer mentem el alatta, s egy idő után fiatalos méltatlankodással állapítottam meg, hogy hiába fáradtak köveivel a régi mesterek, mert azok az utolsó darabig árulókká lettek, s most egy hazug, szülőföldünket elbitorló rendszer dicsőségét hirdetik.

1989 májusában betértünk feleségemmel a budapesti János kórházba, hogy az elmeosztályon meglátogassuk nagybátyámat. Az egykori bádogos legényt, aki mintha csak apám ikertestvére lett volna, alig ismertem fel. Kijutott neki a sors sűrűjéből rendesen, s amint megjött a rendszerváltozás, zaklatott elméje képtelen volt feldolgozni munkásörmúltját és a rohamos tempóra váltott politikai eseményeket. De tartott a viták hevében egyre hevesebben lebegtetett számonkéréstől is, végül idegrendszere teljesen összeomlott. Felesége szerint egy éjszaka borzalmas emlékek verhették ki ágyából, mert kiabálva-sírva tette panaszba, hogy olyan események tanúja volt, amelyeknek nem lett volna szabad megtörténni. A kórház folyosóján, miután láttam rajta, hogy felismert, az otthoni dolgokról, a szülők rendbe hozott síremlékéről kezdtem neki beszélni. Szóvá tettem, hogy a Turulmadarat újraépítik, s valamikor a nyár közepén avatási ünnepsége várható. Úgy hallgatott és figyelt hosszasan arcomba nézve, mintha gondolkodna és tökéletesen értene. Aztán lehajította a fejét, és annyit mondott, hogy nagyon elfáradt, vissza akar menni a kórterembe. Másnap arról értesültünk, hogy éjszaka megszökött a kórházból és gyalog ment haza a Csörsz utcába. Hazatalált biztonsággal, mert a feje már tiszta volt.

Árpi bátyám 1989. július 16-án apám és néhány unokatestvér társaságában ott lépdelt a Turul avatására felsorakozott menetben. Jókedvűek valamennyien, s ha a menet elején éppen nem szól a kuruc nóta, beszélgetnek. Bátyám felidézi az eredeti emlékmű bontásának előkészületeit. Az oszlop már körbe volt állványozva – magyarázza. A madár kötelek, hurkok hálójában várta, hogy emelők és csigák segítségével a földre kényszerítsék, már csak a karmokat rögzítő kapcsokat kellett elfűrészelni, de nem volt rá vállalkozó. Egyszer csak Petrusné rám néz, és azt mondja: Árpi, te bádogos vagy, nem szédülsz a magasban. Menj fel és fűrészd el azt a néhány rögzítő kapcsot, ne félj semmitől. – Erzsi néném, ne haragudjon, de én képtelen vagyok azt megtenni, a Jóisten is megverne érte. – Te tudod – felelte –, és ezzel ott hagyott.

Az újjáépítést megrendelő Bíró Andor szerint az új emlékmű egy monolit, mélyen a földbe ágyazott vasbeton szerkezet. A bomba sem tudná romba dönteni. Ezek szerint nem szedhető szét, darabjai nem építhetők át egy másik helyszínen, tehát nem kényszeríthető árulásra sem. Megnyugtató. Legyen hasonlóan erős és kitartó a közösség is, amely a győztes ütközet napján, a július 16-hoz legközelebbi vasárnap reggelén a tárogató szavára ébred, és elzarándokol Tiszaújlakra – már harminckettedik esztendeje.

BARTHA GUSZTÁV

TRAUMA

XII.

A betegség szennyes dolog.

Klórvides szivaccsal letörlik a csempét, a lépcsőkorlátot, az ajtókilincseket, és... és a lefolyókba patkánymérget öntenek, naná, persze hogy a kórtermeket is fertőtlenítik, az ágymatractól kezdve... Hová teszik a betegeket? Kiteszékelik a folyosóra, vagy leterelik őket az udvarra? Phh! Az intenzív osztályról? Hová?

Zárva tartják a kaput, nehogy elszökjenek.

Albinak van humorérzéke, a gömbölyűt játszva bepásztja a sarokba, egyszer-egyszer.

Albinak van humorérzéke, de te honnan tettél rá szert, Ádi, és miért? Oda-vissza, fejre kulcsolt kézzel kellene végigbógnod az utcát.

Ja.

A tulaj, hébe-hóba, igazán letörölhetné a port...

Mért néz kitartóan, mi a búbánatot bámul rajtam, hmm?

Nem lettem más, nem, egyáltalán nem.

– Hazaengedik a feleségemet, vagyis tegnap kiíratta magát...

Mondjam, ne mondjam? Mondjam, hogy közvetve anyu ültetett a kávézója kirakatüvege mögé, hogy legyen kit megbámulni? Nem értené. Kezdem onnan, hogy történelemtanár vagyok, és ez... ez mifelének olykor felér egy rémálommal? Kár, hogy nem tanultam álomfejtést, mert... mert a véletlen szeszélyes dolog ugyan, de holtbiztos, hogy be fog következni. Főleg, ha anyu úgy akarja. Egész véletlenül tegnap délelőtt mért nem telefonált? Mért nem szánt rá pár percet a méregdrága munkaidejéből, hogy eljusson hozzám a doktornő üzenete, hmm? Siessen, fusson, rohanjon; hagyjon csapot-papot, Eszter a kórházfolyosón didereg, egyszál hálóingben, mindenáron haza akar menni. Ki van találva a mobiltelefon, ha jól tudom. Az igaz, legalábbis félig, hogy a sajátomat ellopattam, az is áll, hogy rühelli az iskola titkárnőjét, de Albinak nyugiba telefonálhatott volna. Bassza meg... A tulaj Albit sem ismeri, hiába magasztalnám, hogy nem az országhatárról, a mennyország kapujából visszafordulna, ha hírét venné, hogy... hogy nagyban keverjük

a szart. Ő tudja az okát a ragaszkodásának. Anyu meg, tuti, hogy nem tudja, mint cselekszik, mikor eltitkol, ködösít, szőnyeg alá seper. Persze, mi mást írna elő az irodai rendtartás, ha nem a sumákolást, de az életet nem a bürokrácia teremtette, anyu, és minden csaknem kiszámítható. Sajnos vagy hál' istennek. Kinek-kinek... Könnyű kirohanni a kertbe: gyomot húzgálni, szőlőt kötözni, rózsátöt metszeni, s arra várni, hogy... hogy mit hoz a Mikulás. Anyu, anyu...

Mondjam, ne mondjam?

– Délelőtt óráim voltak, délután tanári értekezlet, füzetjavítás... Sárga pongyolában, szobapapucsban amúgy se... A Nárcisz utcán gumicsizmában elég végigmenni. Oké, az van, hogy kíséret nélkül a kórházparkban sem sétálhat, nemhogy a városban.

– Mi történt?

Hogyhogy mi történt!

Hogy jön az ide?

Beteg és kész.

Előbb-utóbb mindenki megbetegszik, vagy nem? Dehogynem, Gizi néni nem véletlenül jegyzi meg néha, némi szarkazmussal:

„Ha ki lenne találva az örök élet, akkor abba pusztulnánk bele”.

Hiába meresztgeti rám a szemét.

Méghogy mi történt!

Phh!

Mondjam, ne mondjam? Mondjad Szilágyi Ádám, hogy a feleségedet kirángatták a kocsiból, és te sehol sem voltál. Ketten, hárman... Se az anyósod, se az apósod, se az anyud, egyedül Eszter lenne a megmondhatója, hogy hányan erőszakolták meg. De arról is hallgat, hogy korareggel gombázók találtak rá az erdőszélen. Albi utána érdeklődött, már amennyire... Eszter négy napig feküdt kórházban. Nem tett feljelentést. Kit nevezzen néven, az ukrán maffiát? Huhu! Jobb hallgatni. Rendőrautó hozta a határra, és mint óvodások a rongybabát, úgy sétáltatták el a határőrök az útra festett vörös vonalig...

– Járt át, dióbéllel, cigivel, főleg cigivel.

– Hát igen, megviseli az embereket idegileg. Megmotoznak a vámosok, nem motoznak, átengednek, nem engednek... De ha nem lenne nyitva a határ, felkopna az állunk.

Neked miért?

Így kedves vendég, úgy kedves vendég...

Mit óhajt a kedves vendég?

Három dolog nem létezik: nélkülöző kereskedő, egészséges orvos, lefethetetlen hivatalnok.

Albinak van humorérzéke.

Én sem vagyok rosszmájú.

Csak... csak, ha hízelgő férfi kerül elé, első, ami eszembe jut róla, egy hájas feleség, aranyfogakkal. A második, hogy milyen segítőkész, mennyire nyálas, és hogy mennyi, de mennyi alattomoság szorult önagyságába. Miért, miért... Csak.

Ja.

Se ingem, se közöm hozzá.

Bámulja a plafont vagy a hüvelykujját. Odahaza is ezt csinálja? Hu! A végén még nem áttal tetőtől talpig végigtapogatni. Állok elébe. A norvégminitás pulóver nászajándék, a farmernadrágom kőkorszaki, bőrzakót újonnan vettem, vagy tíz éve... Mi van még? A cipőmben se botlom el, igaz, nem ártana néha kibokszolnom, persze ha lenne, aki a bokszkrémet és a kefért kezembe adja. Izé, a sérőm szűrná a szemét? Phh! Nemhiába készülök a fodrászhoz. A szakáll marad, nem azért, mert anyunak nincs ínyére, vagy hogy a paszportképen szakállt viselek. Csak.

Most meg hová megy? Mért ül át a szemközti asztalhoz, hmm, Ádi?

– Ha nincs vendég, itt szoktam üldögeálni. Le-lehunyam a szemem, és olyankor mindig megjelenik előttem a kisbolt. Valahol itt állt a pult a mérleggel, jobb kézre az üvegfalú hűtőszekrény, a hátam mögött a polc, a falaknál limonádés, sörös, üres üveges rekeszek sorakoztak, néha három-négy rekesz is egymásra rakva, magasan. Hát, hogy mik meg nem történtek! Hiába elleneztem, a feleségem jüst is cserepes virágot rakott a kirakatba, nem vevőcsalogató árukinálatot, én meg fél napokig osztozkodhattam a szánepidsztánciásokkal¹, míg leszálltak a témáról. Reklámozzuk a semmit?! Nem emlékezhet rá, de volt, hogy az egész városban nem lehetett sót kapni, pedig itt van a bányája alig száz kilométernyire. Mégis... Az ember jobbat vár és rosszabb jön.

Bújj el, szégyelld magad, Ádi!

– Akkor azért ment ez a gyűlölködés, ami most van. Irigykedni irigykedtek, az még belefér a jó szomszédságba. De ez a gyűlölködés... Nem értem, azt a fogcsikorgatást, azt a mellkast markoló nyálfröcsögtetést, ami itt is lezajlik egyszer-egyszer. Egyszerűen nem értem. Honnan... Honnan veszi egy lány a bátorságot ahhoz, hogy gyűlölje a családját? Ahol ül, onnan vágta

¹ Egészségügyi felügyelet, köjál

fejünkhöz a kisebbik lányom, hogy soha többé nem akar látni bennünket. Azóta sem láttam. Kedvét lestük, taníttattuk: zeneiskola, németnyelvtanár, gimnasztika, és ez érte a hála és köszönet.

Bassza meg! Én hülye...

– A feleségem annyi már, mint egy gyufaszál. Kezdetben fel-felutazott a nyíregyi piacra, Pesten a Nyugatiban éjszakázott, nappal meg a Westendbe, vagy minek hívjákban ült, s várta, hátha felbukkan a kisebbik lánya. Ha százszor ribanc lett is, mégiscsak a lánya. Annyi már, mint egy gyufaszál.

– Egyéb se hiányzik, csakhogy a Kék fényben mutogassák a fényképét. Tudjuk, hogy él, párszor már felhívta nővérét, de hogy hol lakik, mit csinál, arról egy szót sem szól a telefonba. Honnan, kitől... Anyám, anyósom élet-tek-haltak családjukért, a feleségem kis híján belepusztult... Nem értem...

Őszintétlen, gyáva, szar alak, egy faszkalap, az vagy, Szilágyi Ádám!

– Ha nem lenne nyitva a határ, nem is tudom... Egyelőre még akad annyi apró a pénztárcákban, hogy a járókelők be tudnak térni egy-egy kávéra, sörre, felesre... A nyugdíjunktól a feleségem gyógyszerét se tudnám kiváltani. Hogy maholnap miből...

Mondjam, ne mondjam?

Mit mondhatnál, Ádi?

No comment.

– Annyi az örömöm, hogy amint lehunyom a szemem, kellemes borzongás, szívet melengető érzés fut át rajtam, és... és semmim se fáj. Na meg unokám, ha nem lenne, a feleségem se igen élne. Vannak jó törvények. Anikó karon ülő lehetett, mikor lányom kanja, mi másnak nevezzem, abban nőttem, hogy aki apának nem apa, az embernek se ember, egyik nap fogta magát és lelépett. Azóta sem tudni, hol lingárkodik. Bárcsak maradna is ott, ahol van! Az aláírása, beleegyezése nélkül nem viheti ki Ukrajnából, nem veheti magához a lányom, akármilyen hangon telefonálgat, fenyegeti bírósággal a nagyobbik lányomat.

– Nekem is alá kell majd írnom egy nyilatkozatot arról...

– Mindjárt gondoltam. Egyedül az idegosztályon kötelező leadni a rak-tárba a civil ruhát. Honnan tudom? A feleségem is feküdt az osztályon, nem egyszer. Igazág szerint az életnek az a sora, hogy felelősséget vállaljunk egymásért... Most meg hová rohan!? Hé, a táskája...

(Folytatjuk)

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY

ALMA A FÁJÁTÓL

Kovács Andrásnál különbül senki az unokáját nem szereti a faluban.

Egyetlen egy unokával örvendezettette meg a sors, de az fiú, ráadásul hozzá hasonlóan András névre hallgat – hát kell ennél nagyobb boldogság?

Kell. Kovács András az eredetileg jóval több apró leszármazottra méretezett birtoklási vágyat buzgó igyekezettel és szeretettel pazarolja Andriskára.

Fia és menyje, akikkel egy fedél alatt él, naponta városba ingázik, ő pedig a nem is oly csekély összegű vasutas-nyugdíjat élvezve folyvást otthon tesz-vesz, vagy dolga fogytán csak ücsörög, így aztán Andriska „kéznél” van a nap bármely szakában, elhalmozhatja a nagyapai szeretet kifogyhatatlan kedvességével.

Jól megvannak egymással. A nagyapa makkegészséges, kicsattanóan pufók, piros arcú, életvidám férfiú, az unoka gömbölyded kis vasgyúró. Öreg Andrásnak gondja van arra, hogy a daliásnak ígérkező kis testben erős, egészséges lélek cseperedjen fel. Öröme szolgál, hogy Andriska kíváncsian kerekre nyílt szemmel hallgatja az okító szót, őszinte ragaszkodással viszonzozza a feléje sugárzó érzelmeket.

Kettőjük öröms együttlétére akkor látszik ráborulni az első felhő, mikor Andriskát a szülei beíratják az óvodába. Öreg Andrásnak nem tetszik az a fejlemény. Szép szóval győzködi a fiát és menyét:

– Az óvoda olyan gyerekeknek való, akinek se mamája, se papója, a szülei meg dolgoznak. Mi a mamával itthon vagyunk. Miért vinnénk-hoznánk a kislít reggel-este végig a falun? Amit ilyen korban tudnia kell, megtanulhatja tőlünk. Szíves örömet gondját viseljük! Gondoljátok meg: itthon jóféle házi kosztot kap, fizetni sem kell érte...

Az érvek hatása őt magát is meglepi. Ifjabb Kovácsék autóra gyűjtenek, minden garast számon tartanak, beosztanak, így aztán visszaveszik a felvételi kérelmet. Öreg Andrásnak különösen nagy meglepődésére szolgál, hogy nem akadékoskodik a menyje, aki – lévén tősgyökeres szmolenszki hivatalnoksalád sarja – egyéb ügyekben nemigen tud, tán nem is akar közös dűlőre jutni az önérzetes apóssal.

A veszély elhárul, Andriska továbbra is együtt lehet a nagyapjával, és a maga gyerekesével csakhamar eltanulja annak szokásait.

Öreg András szokásainak egyike, hogy nyáron, a délutáni forróság enyhültével kiül a kiskapu melletti lócára, és megszólítja az arra járókat, rendre úgy forgatva a szót, hogy nagyokat lehessen nevetni rajta. Az ő nevetésének sajátos a technikája: először ovális formára tátja a száját, túljátszott figyelemmel lesi a beszélgetőtárs arcát, és amikor az előzőleg rafináltan kiprovokált csattanó elhangzik, abban a pillanatban egész nagydarab teste kacagni kezd; pocakja hullámosan remeg a gyönyörűségtől, a fejét jobbra-balra ingatja, a kezével csapkod, a talpát is odaveri a földhöz. Ezt az önfeledt kacagást Andriska egyre nagyobb sikerrel utánozza.

Hanem az idő kereke veszedelmesen forog, az unoka nőttön-nő; egyszer csak itt az idő, iskolába kell mennie. Öreg András ezúttal nem mondhatja, hogy maradjon itthon a gyerek, majd ő megtanítja az iskolai tudnivalókra. Bölcsen tudomásul veszi a dolgok alakulását, sőt, meglepetésnek szánva ő maga vásárolja meg a szükséges iskolaholmit.

Andriska okos gyermek módján örül a füzeteknek, tollnak, ceruzának, táskának, de leginkább a képes-betűs ábécéskönyvnek, felcsigázott érdeklődéssel ismerkedni kezd vele. Öreg András laikus módon, de büszkén, türelmesen kalauzolja első útján a betűk világában. Éppen a nagy hasú Déhez érkeznek, mikor Andriska apja hazaérkezik a munkából.

Ifjabb Kovács barackot nyom a gyerek fejére, ám az ábécéskönyvre mutatva – amivel Andriska eldicsekszik – kurtán-furcsán azt mondja:

– Nem ez kell neked, kisfiam. Te orosz iskolába még.

Öreg András a megrökönyödéstől éppúgy oválisra tátja a száját, mint kacagáskor.

– Miért! – préseli ki az első szót szemrehányóan.

– Megbeszéltük Irinával, már be is adtuk a papírokat.

Öreg András nem lobbanékony természetű. Higgadtan, szinte kérlelően mondja:

– Ne csináljatok bolondságot. Vegyétek vissza a papírokat.

Ifjabb Kovács elneveti magát.

– Dehogyan vesszük!

– Itt az iskola helyben, miért nem jó Andriskának?

– Mert a másikban az ország nyelvét is megtanulja, annak pedig nagy hasznát veszi majd a továbbtanulásban és egész életében. Akár orvos, akár mérnök vagy tanár akar lenni – könnyebben érvényesül.

– Honnan tudod, hogy orvos vagy mérnök lesz?

– Akarjuk, hogy felsőbb szinten szerezzon képesítést. Bármilyen szakmát választ, azt is az ország nyelvén tanítják. Én is orosz nyelvű szakiskolában tanultam.

Öreg András azonnal lecsap a lehetőségre. Tömpe ujját felemelve mondja:
 – Pedig előtte itthon, anyanyelvű iskolába jártál!
 – Mert abba íratott be. Nekem is könnyebb lett volna, ha előre ismerem az ország nyelvét.

– Az nem számít, hogy az anyanyelvedet megtanultad?

Ifjabb Kovács vállat von.

– Nem sokat – mormogja.

– Üss a szádra, te! – öreg András hangja még nyugodt, de már érződik benne az indulat heve. – Miféle ember az olyan, aki lebecsüli a saját fajtája nyelvét!

– Nem becsülöm le. Viszont jól tudom, hogy csupán egy a sok közül. Mondja meg nekem, ebben az országban mire megyek vele? Mire?!

– Arra, hogy megmaradsz a magunk fajtájának, de nagyokos! Ha mindenki úgy gondolkodna, mint te, hamar kivesznénk erről a vidékről. Hogyhogy nem érted ezt?

– Maga nem ért semmit. Ez a megmaradás eleve lehetetlen. Az erősebb kutyáé a konc, minden – ez a törvény, amit maga nem akar megérteni.

– Szamár vagy, fiam. Csak hiszed, hogy igazad van. A népet ne hasonlítsd kutyához, mert a kutya oktalan állat. De ha már szóba hoztad, mondd meg nekem: miért üzekedik, miért kölykedzik? Mert oktalan léte is dolgozik benne az ösztön, hogy a fajtáját fenntartsa! És láss csudát: a kiskutyák mind ugatni tanulnak, nem bőgni vagy nyávogni...

– Ebben van logika, mégis egyre többen adják a gyerekeiket orosz iskolába, sokan meg elhúzzák innen a csíkot családotul, mindenestül. Napról napra kevesebben maradunk.

– Hát épp ez a baj! – fakad ki öreg András. Nem győzi álmélkodással a fia észjárását. – Az elköltözőket meg tudom érteni, ha tényleg azért mennek el, mert így vélik esélyesebbnek a megmaradást. Helytelen dolog a szülőföldet elhagyni, de még mindig jobb, mintha itt maradván idegenülnének el tőle. Mert az orosz iskola azt hozza. Az elfordulás saját fajtánktól és mindentől, ami Isten rendelése szerint a sajátunk.

Ifjabb Kovács eltűnődik. Öreg András reménykedve, várakozva nézi. Ám a fiú nem az apja szája íze szerint szól.

– Andriská a városi iskolába megy, ezen már nem változtatunk.

– Elrontjátok az életét, megöltök egy magyar lelket! – keményedik meg öreg András hangja.

– A javát akarjuk...

– Azt?... Majd úgy jár, mint a Szabóék fia, aki oroszul tudott csak levelet írni anyjának a katonaságtól. Szegény asszony! Az agronómushoz vitte lefordíttatni. A saját fia levelét! A választ is az agronómusnak diktálta, mert a fia olvasni is csak oroszul tudott. Na: ti is ezt, így akarjátok? – hadarja egy szuszra öreg András, és amikor kifújja magát, szomorúan hozzáteszi: – De nagy marha vagy, fiam!

Ifjabb Kovács szemefehérje idegesen villan.

– Ne sértegessen, apám. Andriska az én fiam, én szabom meg a sorsát!

– Inkább az orosz feleséged. Ő találta ki ezt a városi iskolát, esküdni mernék rá. És te beleegyeztél. Miért! Engem anyád sose vezetett az orromnál fogva. Nem hagytam! Te hagyod. Messzire esett az alma a fájától!

– Elvárná, hogy ugyanúgy egzecírozassam Irinát, mint annak idején maga édesanyámat? Nem az a világ járja! Hogy mást ne mondjak: Irina sem keres kevesebbet, mint én. Milyen jogon parancsolgathatnék neki? Á, hagyjuk, ennek a vitának semmi értelme. Andriska orosz iskolába megy és kész.

Öreg András ráeszmél, hogy veszített. Sokat: mindent.

Szokatlan, bántóan furcsa érzés.

Más, jelentéktelen dologban gond nélkül túltenné rajta magát, de ezzel az igaztalannak vélt vereséggel képtelen megbékélni.

Egy aduja van még. Nem akarja felhasználni. Hosszú, ajakharapdáló tusakodás után mégis kimondja.

– Andriska a tied, rendelkez velé. De a ház az enyém. És azt mondom neked: ha a kisiút idegen iskolába kényszerítod – eltakarodj ebből a házból örökre a feleségeddel együtt!

Mintha zsák termény súlya nyomná a vállát, meggörnyedve vánszorog ki a szobából. Rá se néz a csodálkozó unokára.

EURÓPA-SIRATÓ

Orosz Istvánnak, Európa művészenek

*Európé, szépséges kisasszony,
emlékszel-e az első nászra?
Bikaszerelmed toroktüzére,
a csatakos ágyék vad szagára,
hogy lepedőt sem terített alá,
ártatlanságod jelét sem látta,
csak döngölt a kakas első szaváig,
és mégsem táncoltatott halálra.*

*A hím isten amint lefordult rólad,
leeresztett, mint parton a tajték.
Csalódtál? Magadban azt remélted,
ereje újabb tangóra tart még?
Ennyi elég volt! – bődült a barom,
felvágta fejét a delelő holdra,
és belebúgta a bús éjszakába:
Európa, ó, jaj, Európa!*

*Európé, a te mohó méhed
háromszor fogant az istenvértől,
de hogy Zeustól estél teherbe,
ki hinné tanúsítvány nélkül?
Derék fiaidnak a kétes
származást fel senki sem róta,
s te elkezdted magad cicomázni
gótba, reneszánszba, barokkba.*

*Fiaid mindjárt számolni kezdtek,
majd szépségedet tőzsdére dobták.
Ettől rendült a föld meg alattad,
Francia-, Spanyol- és Olaszország.
Szép Fülöp és Őrült Johanna
álmából kelve is tudván tudta,*

*mily hatalmas a Teremtő árnya,
mily mélységes mély a bűnök kútja.*

*Leckének ez mégis kevés volt,
hisz kerítőid mézes szavára
híres farodat bérbe adtad,
ki tudja, hány ezer éjszakára?
S lásd, a rosszálmu éjszakákért
nem igyekszik a megváltó hajnal,
száz év magányra készülve fekszel
kifosztott lélekkel, zilált hajjal.*

*A gazul széthordott tisztesség
köveiből már nem épül ország,
de a Fehér Bika végbosszúra
készülő lelkét már programozzák.
A Mont Blanc csúcsán áll az Isten –
nem lehet messze már az óra,
mely végigbőmből az atmoszférán:
Európa, ó, jaj, Európa!*

BRÓDY

*Egy rekvirált polgári lakásban
éjfél kongat az ódon falióra,
s a reflektorral átszűrt szívű estén
sűrű hó hull az ájult Galagóra.*

*A sötét házak nyurga őrszemek,
körükben tartják a kósza álmokat.
A börtöncellák betonsűrű csöndje
a csupasz padlón békésen játszogat,*

*de átszalad a nyirkos, szürke falon,
mert a folyosón egy smasszer közeleg,
és Bródy üres tömlőcében áll meg,
hol a piccs még az ő testétől meleg.*

*Isten lenéz a mindent látó cirklin,
a rab miniszterelnök után kutat.
Meztelen foglyokat lát a pincében,
véres csempepadló hűti talpukat.*

*A hideg égbolt kemény zárkaajtó,
halálraítéltnek egyetlen kijárat.
Nincs védőbeszéd, csak esengő ima.
Az nyitja fel a földöntúli zárat.*

*S a fohász végi szomorú sóhajra
távolról kopogó fűtőcső felel,
a hóhérrevolvert már tarkóján érző
Fencziket hívja ijedt morzejel.*

*Végül megremegnek az ablakrácsok.
Három lövés, majd idegtépő szünet,
és egymás után dől el mind a három
csontkeretre húzott emberfesület.*

*Demkó testét is ládába tuszkolják,
helyezik ponyvás teherautóra,
s mire rájuk hull a Kapos utca földje,
újra kongat az ódon falióra.*

*A jeltelen sír csöndes üzenetét
ma is hordozzák havat söprő szelek:
gondoljatok ránk, s ne bocsássatok meg,
mert pontosan tudták, mit cselekszenek.*

STOCKHOLM

*Függönytelen, nagy ablakain át
utcára néz a lelkiismeret.
Stockholmban szomorkás a tavasz.
Egész nap esett.
A hétköznapi vágycak hagymarétegek,
lefejtik őket rólunk a hírek.
Remélem, jól vagy, hamar viszontlátlak.
Ha nincs így, kérlek, azt is írd meg.
A lángok közül csak a legfontosabbat
mentjük ki, hát ez is ilyen próba,
és közénk áll a félelemben égő,
karanténba zárt, bénult Európa.
És nem tudhatom, hogy a dán határon
majd nem parancsolnak-e megálljt.
Ja, képzeld, tegnap láttam,
és köszöntöttem a svéd királyt.
Na, jó, csak a palotánál jártam,
meg az óvárosban. Gamla stan a neve.
Közben meg csak az járt fejemben,
vajon mit mondanál, neked hogy tetszene.
A helyi konyhát is megismertem,
vacsorára hívtak stockholmi magyarok.*

*Legalább már azt is tudom, hogy
a garnélára milyen érzékeny vagyok.
Hát így nézem ezt a szomorú tavaszt,
s hogy miért vagyok benne, nem tudom,
de hazafelé majd kitalálom azt is
egy végtelen hosszú éjszakai úton.*

ÁLLATVÉDŐK

*Járdasziget szélén ül az eb, nyalogatja sebet, és
lopva tekintget az épp elrobogó busz után.
Megkínzott, kidobott kutya. Lábán ég a fekélyes
vágásnyom, s a fején rühre telepszik a légy.
Sok botütés bíbor hurkája redőzi a hátát,
sírva nyüszít a kivert, csontra aszott keverék.
Több száz ember jár-kel előtte, s okostelefonján
képet posztol, eként harcol az állatokért.*

FINTA ÉVA

TÉLELŐ

*fehérre festi a pirosat
és a zöldet vére levébe
mártja az ősz a télelő
hogy majd végül azt is fehérre
pingálja kenje mártogassa –
a decemberi hóesésbe*

*s a dér-fehérbe. csipke hullik
ágakra tüskékre levélre
fehér csipke fűszálakon
a fán maradt termés húsán
a ruhaszáritó kötélén
s fehér csipke a délután.*

*a mosott ruha is fehérlik
rojtos rajta a dér virága
a diófámon mind az ágak
a csicsóka levele szánja
de ő is fehérben vacoghat –
udvarom kertem télbe mártva.*

TANTALOSZ ÚTJA

*kapott egy tantuszt Tantalosz
Láertész homlokára nyomta
átnézett egy fényes tavaszon
virágillaton avarégetésen
s a tantuszt Arész sisakjába dobta*

*azért sem Jupiternek szánta
nem gondolt megváltása lehetőségeire
minek gondolta Jupiter önimádó
önhitt és nem befolyásolható*

*bárha előtte hajlonganak ifjak vének
szegények és gazdagok
örültek és józan elméjük
adakozhatna ajándékozhatna végtelen bőségéből
a mindenség aranyából
de Jupiter önjáró önimádó
annak ad akire emlékezik
attól rabol kire emlékezik
és nem szereti a kuncsorgókat
nem szereti a templom koldusait
a Jupiter templomáét sem
ugyan már akik benne remélik jövőendő
boldogságukat boldogulásukat
mit adhatnának Neki
hol lenne a viszonzás egyensúlya
és hová a bőségszaru
melyet szippantókocsiként inna ki
a kapzsiság a végtelen szomj
a birtoklás hamis ígérete*

*és Tantalosz Kharónra se gondolt
nem hagyott számára egy obulust
minek gondolta hiszen halhatatlan
minek hiszen örök életre szánták
így Arész sisakjába dobta
– alamizsnát a harcok istenének –
ki Tartaroszba vezényelte híveit
s bár ő maga halhatatlan
amikor szert tett egy tantuszra
harcosai homlokára nyomta
vagy hanyagul lukas zsebükbe vágta
hogy legyen varázsa a Styxnek
hogy elvakítsa utasait
amikor átkel velük a túlsó part kódébe*

ADAMCSIK KATALIN

FÉSÜLSZ-E MÉG?

(SZÍNMR)

SZEREPLŐK:

*KÁLMÁN: a családfe, földműves.**ILONKA: Kálmán kisebbik lánya (a mű elején 6 éves)**ESZTER: Kálmán idősebb lánya (a mű elején 16 éves)**MÁRTA: Kálmán második felesége, a lányok mostohája, Vilmos édesanyja**VILMOS: Csecsemő, Kálmán és Márta közös gyermeke**JULCSA MAMA: Kálmán elhunyt feleségének anyja, a két lány nagymama**KLÁRA: Julcsa mama idősebb lánya**ERZSINÉNI: szelmenci lakos, az ő háza után vágta ketté a falut a drótkerítéssel.**BOGI: Ilonka unokája, tinédzser**BÉLA: Ilonka fia*

ELSŐ FELVONÁS

Első szín

(Helyszín: 1945. Magyarország, Szelmenc. Kálmánék konyhája: parasztház-székek, asztal, rajta egy fazék, tányérok, kanalak és egy lámpa. Ideges asszony járkál a konyhában, karján csecsemő alszik.)

MÁRTA: *(Zsörtölődve)*

Aludj kisfiam, végre, hogy elaludtál...

Ma sem látod a drága apádat...

Fontosabb dolga van annak, fiam, fontosabb...

Ó, hogy milyen ostoba volt anyád, hogy ebbe a házba szült, micsoda ökör voltam, hogy nem hallgattam anyámra!

Hogy csapott volna belém a mennykő, mikor idejöttem, más kölykeivel kínlni!... És még azt hittem, hogy apád majd megbecsül mindezért.

De hiába, na... csak az Ilonka két lánya a becses, hogy vitte volna magával őket a sírba az a nyomorult!... Én meg hiába szültelek neki, egyetlen fiúnak...

Hiába... Még az a vén boszorkány is előbbre való nálunk, ha nem volna száz éves, azt hinném, köze van hozzá... Az anyós... Bezzeg az én anyám fel is fordulhat!

Hogy nem hittem neki, mikor mondta, hogy ne akasszak egy özvegyet a nyakamba két kölyökkel?! Akkor még nem tudtam, hogy a vénasszonyt is nekünk kell istápolni...

KÁLMÁN: Kivel beszélsz, Márta?

MÁRTA: Senkivel... Vilmoskát altatom... Kivel beszélnék, mikor egész nap magam vagyok?

KÁLMÁN: Hát a lányok?

(Közben asztalhoz ül, Márta leteszi a gyereket, és ételt szed Kálmán tányérjába, majd újból idegesen járkál fel-alá a szobában, miközben a férje eszik.)

MÁRTA: A két kisasszony a dolgán, te mondtad, hogy ne avatkozzak az ügyükbe... Azt csinálnak, amit akarnak, hát ki vagyok én ebben a házban, hogy nekem beszámoljanak?... Senki! Csak egy cseléd!

KÁLMÁN: Nem azt mondtam, hogy ne szólj nekik, csak azt, hogy ne próbálj kezet emelni rájuk! Azt hittem, anyjuk helyett anyjuk leszel, de te gyűlölöd mindkettőt! Ugyan mit ártott neked az a két szerencsétlen árva?

MÁRTA: *(nyugodtabb, szinte megbánó hangon)* Dehogy gyűlölöm! Pont úgy szeretem őket, mint az édes gyermekemet. Csak ők utálnak engem, sőt, még Vilmoskát is!

KÁLMÁN: Ne kezd megint ezt a marhaságot, te asszony... Tudod, hogy a kisfiút szeretik, dajkálják...Vagyis csak Eszter, mert Ilonkának a kezébe sem adod!

MÁRTA: Annak a csapzi Ilonkának?! Még csak az kéne, amilyen szeleburdi, elejtené, nyakát szegné annak az ártatlan Vilmoskának!

KÁLMÁN: Veled van a baj, Márta. Sosem akartál velük szót érteni, sosem akartál az anyjuk lenni...

MÁRTA: És ők akartak? Összefogtak ellenem az első perctől kezdve, úgy tesznek, mintha én öltem volna meg az édesanyjukat, nem a vérhas! Hát tehetek én erről, Kálmán? Ilonka nem is emlékszik az anyjára, mégse szólít engem édesanyámnak, pedig hányszor mondtam neki! De azért se, direkt, hogy engem bosszantson... Bezzeg az Esztikét isteníti...

KÁLMÁN: Persze, hogy isteníti, kit istenítsen, téged? Eszter az édes nővére, és úgy is bánik vele: mosdatja, fésüli, tanítja, szereti! Helyetted, Márta! Mert erre te sosem voltál képes...

MÁRTA: Hagyjuk ezt, Kálmán, már belefájdult a fejem... Eszem ágában sincs már egy halottal versengeni! Esélyem se lenne a szent Ilonkával szemben...

KÁLMÁN: *(Eddig nyugodtan evett, most dühösen az asztalra csap, felpattan a székről.)*

Ilonkától kuss! Ha még egyszer a szádra veszed...

MÁRTA: *(Kicsit félve)* Ne ordíts, felvered Vilmost, alig tudtam elringatni...

KÁLMÁN: *(Visszaül)* Akkor ne hozz ki a béketűrésből. Van elég bajom... Még ez a vénasszony is... Ide kéne hozni.

MÁRTA: *(Értetlenkedve, mintha rosszul hallott volna)* Micsoda? Az anyósodat? Az elhunyt feleséged anyját? Ide? Ebbe a házba? Egy fedél alá velem? Hát ez már tényleg örület...

KÁLMÁN: Mit csináljak... Épp onnan jövök, az orvos üzent, hogy menjek. Szélütést kapott szegény pára, gondozni kell. Megígértem Ilonkának, hogy gondját viselem.

MÁRTA: *(hisztérikusan)* Akkor viseld! Viseld gondját te magad! Ne akaszd még őt is az én nyakamba! Van nekem elég: Vilmoska, a gazdaság... már csak egy fekvőbeteg vénasszony hiányzik, akihez semmi közöm!

Én nem ígértem senkinek semmit, és tőlem aztán ideköltöztetheted, de én akkor visszamegyek a saját anyámhoz, méghozzá Vilmoskával együtt!

KÁLMÁN: Ne fenyegezz, Márta! Nekem se tetszik a dolog, de hát senkije sincs...

MÁRTA: Méghogy senkije sincs? És a másik lánya, az az ungvári dáma? Neki édesanyja, nekünk senkink!

KÁLMÁN: Azt hiszed, erre nem gondoltam? De tudod, hogy annak is megvan a maga baja... Nem is kevés! Az ura odaveszett, a fiát nyomorékká tette ez az átkozott háború. Talán sose áll lábra. De üzentem Klárának, hogy amint tud, jöjjön. Hátha ő ráveszi Julcsa mamát, hogy lakjon velük Ungváron. Én is mondtam neki az előbb. De nem akar... Azt mondja, ide temette az urát, a lányát, inkább hagyják meghalni, minthogy elvigyék az otthonából. Igaza van, a helyében én se mennék...

MÁRTA: Ide bezzeg beköltözne, mi?

KÁLMÁN: Dehogy költözne, ide se akar jönni...

MÁRTA: Szóval te már meg is inistáltad?

KÁLMÁN: Meginistáltam. Csak addig, míg ide nem ér Klári. De ne aggódj, Márta, ő sem akar veled egy fedél alá kerülni!

MÁRTA: *(cinikusan)* Végre egy jó hír!

KÁLMÁN: Akkor is gondozni kell, legalább addig, míg a lánya érte nem jön. Egy pár napig csak...

MÁRTA: Ha csak egy pár nap, akkor küldd oda Esztert. Eladó lány, gondját tudja viselni.

KÁLMÁN: Egyszer az életben igazad van, Márta! Én úgyse tudnék ott maradni, nem jól venné ki magát, meg hát ki dolgozna addig? De Eszter... az anyját is hogy ápolta szegény, pedig milyen kicsinyke volt...

KÁLMÁN: *(mintha egy másik szobába kiáltana át)*

Lányok! Hát már nem is köszöntitek öregapátokat?

(A két lány beszalad, megölelik, megcsókolják az apát.)

ILONKA: *(újjongva)*

Hogyne köszöntenénk, egész nap magát vártuk!

MÁRTA: Csendesebben, most aludt el Vilmoska!

ILONKA: *(már csendesebben, de még mindig izgatottan)*

Sokáig dolgozott ma édesapám... mióta várjuk. De nem hallottuk, mikor jött meg, mert közben az írást gyakoroltuk! Eszti megtanított olyan cikkor-mányos betűkkel leírni a nevem! Tudja, mint a nagyok, mint a jegyzők...

KÁLMÁN: Vacsoráztatok?

ESZTER: Még nem, úgy elszaladt az idő! Meg aztán meg akartuk várni édesapánkat...

KÁLMÁN: Na, én meg nem vártam senkit, éhes voltam, mint a farkas...

De nem is ezért hívtalak. Vacsorázzatok, aztán te, Eszter, átmegy Julcsa mamához. Néhány napra. Szélütést kapott szegény.

ILONKA: Mi az a szélütés? Meg fog halni, mint édesanyánk?

KÁLMÁN: Dehogyan hal meg. Csak gyenge. Pihenni kell neki. Az orvos azt mondta, jó lenne, ha vele maradna valaki, nehogy elessen. Megeteted, segítesz majd neki kimenni, ha a szükség hívja, enni adsz a tyúkoknak, meg annak a kecskének. Azt meg is kell fejni...

ESZTER: Jól van, akkor megyek, csomagolok egy váltás ruhát, meg az ünneplőt. Holnap vasárnap, akkor onnan mennék templomba.

ILONKA: Hadd menjek én is! Nem akarok Eszti nélkül maradni!

MÁRTA: És akkor nekem ki fog segíteni?

KÁLMÁN: Azt mondtad, Ilonka eddig se segített... Csak hadd menjen! Kipihened magad tőlük...

MÁRTA: *(gúnyosan)*

Menjen, menjél te is velük... Nehogy már leszakadjon a nővére csecseről...

ILONKA: *(mint aki tudomást sem vesz Mártáról)*

Akkor én is megyek, én is pakolok. *(Kimegy)*

KÁLMÁN: Te meg pakolj nekik a vacsorából, három porciót, majd megeszik a nagyanyjuknál.

MÁRTA: *(unottan)*

Pakolok...Lassan az egész falu az én főztömön lakik...

(A lányok újra a színpadra lépnek, egy-egy tarisznyával a vállukon, mintha egy másik szobából jöttek volna ki.)

ESZTER: Készen vagyunk.

KÁLMÁN: Csak az utca végére mentek, nem Budára, mit csomagoltatok?

ILONKA: Édesanyánk képét, csak úgy tudok elaludni, ha néz...

KÁLMÁN: Eszter, te ne főzz, úgysincs nagyon miből szegény nagyanyádnál. Márta csomagol minden nap ebédet, délbe küldd haza érte Ilonkát.

ESZTER: Jól van. Akkor megyünk, ne várjon szegény mama minket.
(Megölelik az apjukat, Mártát újra levegőnek nézik. A kis Vilmost is homlokon csókolják.)

MÁRTA: *(dühösen odaugrik)*

A Jó Isten áldjon meg, fel ne verjétek! Alig bírtam elringatni...

(Márta az Eszter kezébe nyomja a becsomagolt ételt, és sértődötten leül az asztalhoz, háttal a többieknek.)

KÁLMÁN: Elkísérlek benneteket, már besötétedett.

ESZTER: *(vidáman)*

Maga mondta, hogy nem Budára megyünk, csak az utca végére! Sötétben is odatalálunk.

Még tán bekötött szemmel is!

KÁLMÁN: Akkor menjetek! Vigyázzatok egymásra és Julcsa mamára. Holnap gyertek az ebédért.

(A lányok elvonulnak)

KÁLMÁN: Menjünk aludni, elfáradtam... *(Eloltja a lámpát.)*

Vége az első színnek.

Második szín

(A nagymamánál. A díszlet: parasztház szobája szélén asztal, székek, a másik oldalt egy ágy, benne fekszik Julcsa mama, mellette éjjeli szekrény)

ILONKA: *(csendesen)* Mama... nem alszik még?

JULCSA MAMA: Nem... de mit kerestek ti itt ilyenkor?

ESZTER: Édesapánk nem mondta? Mi fogunk magára vigyázni!

JULCSA MAMA: Nem mondott semmit... De nem is kell én rám vigyázni. Eddig is megvoltam, nincs nekem semmi bajom! Kicsit megszedültem, az az orvos meg már rögtön mindötöket rám küldi.

ILONKA: Nem örül nekünk?

JULCSA MAMA: Dehogynem. Csak nincs itt nektek semmi... Sütök egy kis málépogácsát! *(Próbál feltápáskodni, de Eszter visszanyomja az ágyba)*

ESZTER: Esze ágába se legyen, mi jöttünk magára vigyázni, már elfelejtette? Amúgy meg hoztunk mi magunkkal madárlátta vacsorát, Márta pakolta.

JULCSA MAMA: Na akkor dobd is ki izibe! Egye meg a fene a főztjét! Az a boszorkány még megmérgezte minket!

ESZTER: Dehogy mérgez, ők is ettek belőle... Ha meg akart volna mérgezni, már régen megtette volna...

JULCSA MAMA: De akkor csak titeket... így meg három legyet üt egy csapásra!

ESZTER: Ne tréfáljon már, mama, még az Ilonka elhiszi, hogy tényleg van benne valami. Így is olyan sovány, mint egy szárnyas egér...

JULCSA MAMA: Egyetek, pulyám, nekem nem kell... Holnap meg erőre kapok, sütök nektek málépogácsát!

(A lányok az asztalhoz ülnek, esznek, mire végeznek, Julcsa mama már elszundikált.)

ESZTER: Csendesen, Ilonka, úgy látom, mama elaludt.

ILONKA: De csak nem halt meg?

ESZTER: Ne beszéld már a bolondját! Inkább azon gondolkozzunk, hová fogunk lefeküdni...

ILONKA: Valóban!

ESZTER: Te bújj be a mama mellé, én meg elalszom a földön.

ILONKA: Hogyisne, hogy még meghaljon nekem éjszaka és egy halottal keljek! Inkább én leszek a földön!

ESZTER: Hát te tényleg bolond vagy! A föld hideg... Inkább nézzük meg, van-e még szalma a hátsó udvaron. Zsák van, beletömjük, és alszunk, mint az urak a páholyban!

(A lányok kimennek és bejönnek egy-egy zsák vagy bála szalmával, egymás mellé rakják őket.)

ILONKA: Már csak takaró kéne...

ESZTER: Tudom is, hol van!

(az éjjeliszekrényhez szalad, kivesz belőle két pokrócot)

Csak kettő van. Egyet magunk alá kell rakni, hogy ne szűrjön a szalma, a másikkal meg takarózunk! *(Közben elkészíti a fekvőhelyet.)*

(Lefekszenek, Ilonka hirtelen kiugrik az ágyból, a tarisznájában matat.)

ESZTER: Mi lelt, húgom?

ILONKA: Istenem! Majdnem elfelejtettem... Bocsánat, édesanyám! *(Kiveszi az anyjuk képét a tarisznyából, megcsókolja, az éjjeli szekrényre rakja)*
Így legalább a Julcsa mamára is vigyáz! *(Visszafekszik.)*

ESZTER: Imádkozzunk, és alvás! Reggel megtanítalak kecskét fejni!

ILONKA: Ugye te is örülsz, hogy veled jöttem?! Én olyan boldog vagyok! Mihez kezdtem volna azzal az undok Mártával nélküled?

ESZTER: Persze, hogy örülsz, de én már belefogtam az imába, és most, hogy beleszóltál, már nem is tudom, hol tartottam... Nem baj, kezdem előlről. Szeretlek!

(homlokon csókolja Ilonkát)

Aludj szépen.

(Ilonka felül, odahajol Eszterhez, súgja)

ILONKA: Alszol?

Nem, imádkozni próbáltam. Mi az már megint? Mi olyan fontos, hogy újra félbe kellett szakítanod az imámat?

ILONKA: Hát elég fontos, majdnem én is elfelejtettem. Elhoztad?

ESZTER: Mit?

ILONKA: A fésűt...

ESZTER: Persze, hogy elhoztam, az még az anyánké volt, mindenhova viszem!

ILONKA: Akkor vedd elő, fésülj meg!

ESZTER: Ilyenkor?

ILONKA: Miért, minden este megfésülsz... anélkül nem tudok elaludni!

ESZTER: De már nagyon késő van, leragad a szemem... Holnap nem ér rá?

ILONKA: Nem nagyon... Kérlek! Az engem mindig úgy megnyugtat...

ESZTER: *(felkel, kiveszi a fésűt a tarisznyából, és fésülni kezdi húga hosszú haját)*

ILONKA: Tudod, arra gondoltam, hogy milyen ostobák az emberek...

ESZTER: Milyen emberek?

ILONKA: Hát azok, akik engem sajnálnak... Tudod, mindenki, aki meghallja, hogy árva vagyok, olyan szánakozóan néz...

ESZTER: És nincs igazuk? Te nem sajnálsz, hogy nincs édesanyád?

ILONKA: Én nem ismertem édesanyánkat, csak arról a képről. Nem emlékszem a simogatására, a csókjára, így hát nem is tud hiányozni. De a Jó Isten nekem így is a legjobb édesanyát adta: téged. Ezért nevetem ki azt, aki miattam sajnálkozik, mert nem tudja, milyen szerencsés vagyok... Csak akkor leszek mérges, amikor valaki Mártát nevezi édesanyámnak! A

szomszéd Teri néni is... a múltkor átküldött egy üveg savanyúkáposztát, és azt mondta, adjam oda édesanyámnak. Én meg mondtam, hogy nekem nincs édesanyám, csak egy nővérem, aki nekem a legédesebb anyja. Márta meg meghallotta, és nagyon csúnyákat mondott. Rólad. Rólunk... Azóta is sokszor eszembe jut, és olyankor mindig sírok...

ESZTER: Mi olyat tudott mondani az az ostoba Márta, amivel téged így elszomorít?

ILONKA: Hát azt, hogy nemsokára úgyis elhagysz engem....

ESZTER: És te elhiszed neki, te kis buta?

ILONKA: Először nem hittem, de aztán sokat gondolkoztam rajta, és elkezdtem félni.

ESZTER: És ugyan mitől?

ILONKA: Hát attól, amit Márta mondott... Hogy te már eladó lány vagy, és nemsokára férjhez fogsz menni. És akkor el fogsz otthonról költözni, de engem oda nem viszel majd magaddal. És majd lesznek saját gyermekeid, olyan picurik, mint a Vilmoska, és már csak őket fogod szeretni. Őket fogod fésülgetni, én meg ott maradok Mártával, aki annyira cibálja a hajam, amikor fésül, hogy mindig visítok... Béres Zsuzsa is férjhez ment, és nem vitt senkit magával! Méghozzá egy másik faluba, és csak nagyon ritkán jönnek az urával, akkor is csak a vasárnapi ebédre! Hát attól félek, hogy te is...

ESZTER: Először is: a férjhez menéshez udvarló kellene, ami nekem nincs, és nem is keresek, úgyhogy megnyugodhatsz!

ILONKA: Nem kell azt keresni, megtalál az téged a fonóban...

ESZTER: Ezt is Márta mondta?

ILONKA: Hát ki más!

ESZTER: Akkor megígérem neked, hogyha megtalál az udvarló a fonóban, kosarat adok neki.

ILONKA: Akkor meg egy aszott vénlány maradsz, és később ezért fogsz engem meggyűlölni!

ESZTER: Gondolom, ezt is Márta mondta...

(Ilonka bólint a fejével, hogy igen.)

Na akkor idehallgass: én téged akkor sem tudnálak megutálni, ha levágnád mind a két karomat, mert az egész világon csak téged szeretlek a legeslegjobban! De, ha mégis férjhez mennék, csakis olyan legényhez, aki téged is szeretne, és megengedné, hogy magammal vigyelek! Ígérem, hogyha valaha férjhez megyek, csak olyanhoz, aki nem választ minket el egymástól. Az már egy másik kérdés, hogy meddig laknál velem, mert lassan

te is nagylány lennél, és egyszer csak otthagynál engem meg a férjemet, és férjhez mennél valami derék legényhez a fonóból...

ILONKA (*felháborodva*) Én? Én soha sem tudnálak elhagyni semmilyen legényért!

ESZTER: Akkor már legalább elhiszed, hogy én sem. Én ugyanazt érzem, mint te, ugyanúgy szeretlek téged, mint ahogyan te engem. Olyanok vagyunk, mint a fa! Lehet, hogy külön ágak hajtottak ki rajtunk, de a gyökereink összeköt. A fán pedig a gyökér a legerősebb. A vér. Ezért is neveznek minket úgy, hogy Test-Vér. Érted már?

ILONKA: Értem, és már megnyugodtam. Nekem van a legbölcsebb test-vér édesanyám!

ESZTER: Akkor már befejezhetem az imát és alszunk?

ILONKA: Igen, de előbb azért ígérd meg még egyszer, hogy sosem hagysz el!... És, hogy minden este megfésülsz, míg világ a világ!

ESZTER: Még akkor is, ha már őszhajú vénasszony leszel? (*nevet*)

ILONKA: Igen! Akkor is testvérek leszünk... és fésülnödni az öregeknek is kell!

ESZTER: Jó... becsületszavamat adom. De csak akkor, ha mára már nem nyaggatsz! Álmodj szépeket... (*megcsókolja hűgát*)

(Vége a második színnek.)

MÁSODIK FELVONÁS

Első szín

(*Kálmánék konyhája*)

ILONKA: (*beszalad, Márta éppen keverget valamit, Vilmoska a pólýában a másik kezében*)

Édesapám! Édesapám!

MÁRTA: Ne rohanj, mint egy őrült, most súroltam fel a padlót!

ILONKA: Édesapám?

MÁRTA: Még nem jött haza a mezőről. Te már megint ételért jöttél? Nem győzők főzni rátok, most meg még arra a vén...

KLÁRA: (*belép, megáll a konyha szélén*) Jó napot, Márta!

MÁRTA: (*kissé meglepődve*) Jó napot, Klárka! Kerüljön beljebb.

KLÁRA: Hallom, most súrolt, nem szeretnék betaposni, megállok én itt, igazság szerint az urával szeretnék beszélni.

MÁRTA: Nyugodtan jöjjön, ez a mihaszna lány már úgyis betaposott, ha elalszik a kicsi, felmosom újra. Az uram még a dolgát végzi, ilyenkor csak későn jön, üljön le, várja meg nyugodtan.

(Ilonkához fordul, a kis Vilmost nyújtja neki)

Vidd ki az öcsédet az udvarra, hadd levegőzzön. De nehogy szaladj vele! Erősen fogd, de nehogy megfojtsd! El ne ejtsd!

ILONKA: *(átveszi a babát)* Tényleg megfoghatom?!

Nem ejtem én el, ez az én kis öcsikém! A legbecselesebb úrfim! *(megcsókolja a csecsemőt)*

KLÁRA: Ilonka ügyes kislány, nem kell félni. A nagymamáját is olyan szeretettel gondozza, akárcsak Eszter...

MÁRTA: Üljön már le, Klárka. A vacsora még most készül, de teával, borral meg tudom kínálni.

KLÁRA: Ne fáradjon, kedves Márta... Egy pohár vizet elfogadok, megszomjaztam, ez a kislány úgy szökdelt előttem, mint egy kis bakkecske, nem bírtam vele tartani a tempót...

MÁRTA: *(egy kancsóból kitölti, majd Klára elé rakja a pohár vizet)*

Tessék parancsolni! Friss, hideg, az előbb húztam a kútból.

KLÁRA: Nagyon köszönöm. *(beleiszik)*

MÁRTA: Remélem, jó híreket hoz az uramnak...

KLÁRA: Nem igazán... De talán várjuk meg Kálmánt... Milyen derék ez a kisfiú. Mit mondott, hogy is hívják?

MÁRTA: Vilmos.

KLÁRA: Szép név.

MÁRTA: Kálmán választotta. Nekem is tetszik, de ez a két lány elkezdte Vilikének becézgetni... Gutaütést kapok tőle! Vilike... mintha valami kislány vagy együgyű lenne. Aztán rajta marad, és még a katonaságnál is Vilikézni fogják... De ezeknek hiába is beszélek, nem látnak, nem hallanak. Az apjukat meg nem érdekli...

KÁLMÁN: *(belép)* Mi nem érdekel? Jó estét, Klárka.

KLÁRA: Jó estét!

MÁRTA: Jó estét, édes uram! Úgy látom, ma engem mindenki kihallgat! *(Klárára pislant, majd vissza az urára.)* Azt mondtam a sógornődnek, hogy nem szeretem, ha a fiút Vilikézik.

KÁLMÁN: És hol van most Vilike?

MÁRTA: Már te is kezded... Vilike ebben a házban nincs, ha Vilmosra, az egyszülött fiadra gondolsz, ő a kertben van Ilonkával.

KÁLMÁN: Ilonkával? És Eszter?

KLÁRA: Eszter anyámmal maradt.

MÁRTA: És maguk meddig maradnak? Mármost maga és az édesanyja... Mert gondolom, magával viszi a városba. Ilyen helyzetben nem várhatja el, hogy még róla is mi...

KÁLMÁN: *(dühösen, hangját jócskán felemelve)*

Márta! Téged ki a ... *(Nyel egyet)*

Márta... Eredj ki a gyerekekhez az udvarra.

(Márta értetlenül néz)

KÁLMÁN: Most!

(Márta nem szól, de fanyalgó grimasszal az arcán felpattan és kimegy.)

KÁLMÁN: Ne haragudj, Klárka. Márta már csak ilyen... Nem rossz ő, csak ami a szívéen, a száján. Mit csináljak vele?!

KLÁRA: Igaza van a feleségednek, Kálmán. Annyira restellem ezt az egészet...

KÁLMÁN: Ugyan már, megígértem Ilonkának a betegágyán... meg amúgy is. Jó asszony a Julcsa mama! Mennyit segített az rajtunk, mikor összekerültünk a húgoddal...

Mondd csak, hogy van? A lányok szerint jobban, de nem értenek ők hozzá... Nekem meg azóta, hogy az orvos hivatott, nem volt időm elmenni. Annyi itt a dolog...

KLÁRA: Hát, hogy jól van, az túlzás. Persze tagadja, hogy beteg. Ismered... Csökönyös, mint a számár!

KÁLMÁN: Akárcsak az én drága megboldogult Ilonkám! Meg a kis Ilonkám... Olyan egyformák, a kicsi napról napra jobban hasonlít az anyjára... De nem csak az arca... A beszéde, a mozdulatai...

KLÁRA: Talán azért is nem állhatja Márta...

KÁLMÁN: Mártának rossz természete van, de sose ártana senkinek. Mióta Vilmos megszületett, még idegesebb. Itt a nyakán a kert, a gyerekek, a gazdaság... Elfáradt.

KLÁRA: Megértem... De nem azért jöttem, hogy Mártáról beszéljek. Nem tudom, hogy hogyan oldjam meg anyám helyzetét. Amikor üzentél, hogy beteg, már a legrosszabbra gondoltam. Ahhoz képest egész jól van... De nem maradhat egyedül. Könyörögtem neki, hadd vigyem magammal Ungvárra, de hajthatatlan.

KÁLMÁN: Tudom... Én meg ide hívtam, de erről hallani sem akart.

KLÁRA: Köszönöm, Kálmán, ezt kevés vő tenné meg, főleg így, hogy szegény Ilonka már nincs köztünk. De képzelj csak el, hogyan érezné magát, ha Mártával kellene élnie.

KÁLMÁN: Tudom, hogy mindenki neheztel rám, amiért újra nősültem. Mintha ez azt jelentené, hogy elárultam Ilonkát... Pedig csak azt akartam, hogy a lányaim ne nőjjenek fel anya nélkül. Nem úgy alakult, ahogy terveztem. A lányok sohasem fogadták el Mártát, bár ő sem nagyon törte magát...

KLÁRA: Ez már nem rajtad múlt. Egyébként meg senki sem neheztel rád... Legalábbis én soha sem nehezteltem... Fiatalon özvegyültél meg, neked is csak egy életed van... Meggyászoltad illően a húgomat, de a gyász sem tarthat örökké. Azzal sem lehet visszahozni már, aki elment.

KÁLMÁN: Te sem vagy még öreg, Klára, talán neked sem ártana...

KLÁRA: Jaj, hagyjuk ezt, bár csak ennyi gondom lenne! Nekem ott van István...

KÁLMÁN: Mit mondanak az orvosok?

KLÁRA: Mikor mit... annyi orvost felkerestem már, volt aki szerint sosem áll lábra. Vittem a hegyekbe javasasszonyokhoz, kenegtettem mindennel, itattam a főzeteikkel... Gondolom, azt hiszed, sarlatánság, de talán ez segített eddig a legtöbbit. Aztán a zsidó ember, akinek a boltjában árulok, beajánlott valami professzornak. Rokonok valahonnan. Most ő kezeli a fiamat, és újra reménykedem... De a füvesekhez is hetente elmegyek, mert azoktól a teáktól legalább vidámabb. Átkozott háború! Az uramat megölte, a kisfiamat nyomorékká tette. Mindent elvett tőlem... Csak a remény maradt, hogy Istvánt egyszer újra a saját lábán látom. Istenem! Hogy szaladt, mikor kicsi fiú volt, minden tyúkot elkapott anyámnál... Most meg csak fekszik, mint egy szobor. Mióta ez a zsidó kezeli, már kicsit mozgatja a fejét. Ha már járni nem is fog, azzal bízottat ez a professzor, hogy talán ülni majd sikerül, akkor szereznek neki egy olyan kerekesszéket... De az még nagyon hosszú procedúra, és rengeteg pénz.

KÁLMÁN: Az urad családja birtokos, nem segítenek?

KLÁRA: Keveset. Anyósom és apósom öregek, a másik fiuk meg alkoholisták. Lassan tönkreteszi a gazdaságot. Azért néha küldenek egy kis pénzt és élelmiszert az unokájuknak, az is több a semminél. Szerencsém van ezzel a zsidóval, aki munkát adott. Elég jól fizet, és napjában többször hazamehetek pár percre Istvánhoz, mivel a bolt a szomszéd épületben van. Most is elengedtek három napra, de nem többre...

KÁLMÁN: Akkor már holnap hazamégy?

KLÁRA: Ezért jöttem most ide. Mióta itt vagyok, csak gondolkodom. Még éjjel is, alvás helyett. Anyám hajthatatlan, hiába könyörgök... Erőszakkal nem vihetem magammal.

Már arra is gondoltam, hogy akkor fogom a fiút, és ideköltözzünk anyámhoz. De ezt sem tehetem meg, pont most, mikor találtam egy orvost, aki

reménnyel kecsegtet. Anyám már hetvenkét éves, gyenge, ki tudja, meddig tartja még az Isten... De István! Huszonhárom éves, és már másfél éve csak fekszik... Ő még élhetne, megnősülhetne... *(Klára sírni kezd, elővesz egy zsebkendőt, törölgeti a szemét, kortyol egyet a vízből.)*

KÁLMÁN: A Jó Isten adja, hogy így legyen. De én mit tehetek? Magad is látod, hogy nem hozhatom el anyádat...

KLÁRA: Nem is.. nem is... Tudom én... *(szípot)*

De arra gondoltam, talán az Esztike vele maradhatna...

KÁLMÁN: Örökre? Eladó lány, nem köthetem egy beteg vénasszony mellé! Hogy is képzeled, Klára?

KLÁRA: Ne haragudj, igazad van... Talán mégsem a legjobb ötlet, de hirtelen csak ezt tudtam kitalálni. Az meg, hogy örökre, egy ilyen betegnél nem jelent sokat. Talán néhány hónap, a legnagyobb csoda esetén néhány év... A ház meg rámaradna a lányra. Tudom, hogy nem egy úri porta, de el lehet benne lakni. Neked már van egy fiad, Kálmán. Ő fog itt mindent örökölni. De a két lányodra is gondolnod kell. Vilmostal ők csak féltestvérek... Ne adj Isten, te ha meghalsz, Márta és a fiú mindkét lányt kipenderítheti innen. Ha elvállalja Eszter az állandó gondozást, még holnap ráíratom a jegyzővel az anyám házát. Gondold meg, holnap délben indulok.

KÁLMÁN: És ha nem vállalom, mi lesz? Itt hagyod anyádat egyedül meghalni?

KLÁRA: Attól tartok, hogy igen. Ne tarts szívtelennek, de nekem most a fiam az első.

(Klára feláll az asztaltól, betolja a széket.)

KLÁRA: Örülök, hogy találkoztunk, Kálmán, holnap, kérlek, üzenj, hogy mit döntöttél...

ILONKA: *(sírva rohan be)* Apám! Édesapám! Ez a boszorkány hátba vert a seprűvel!

KÁLMÁN: Kicsoda? Márta?

ILONKA: *(hüppögve)* Igen.

KÁLMÁN: *(ordítva)* Márta! Márta!

(Márta bejön, karján a kicsivel)

MÁRTA: Mit üvöltesz, felvered Vilmost! Most nyugtattam meg szégyent, úgy bömbölt, mint akit ölnek... Még jó, hogy kiküldtél... ez az esztelen lány úgy rázta, mint valami őrült!

KÁLMÁN: Ezért vágta hátba?

MÁRTA: Dehogy vágta hátba, csak intettem neki a seprűvel, hogy ne rázza! Épp a kezembe volt, mert gondoltam leseprem a tornácot, ha már úgylis kizavartál!

ILONKA: Nem igaz! Hazudik! Igenis hátba vert, pedig nem csináltam semmit! Nem is azért sírt Vilike, mert ráztam, azért ráztam, mert sírni kezdett... Biztos éhes vagy rosszat álmódott! De nem is ráztam nagyon, csak ringattam! Ez az asszony meg meglátta és hátba vert!

KÁLMÁN: *(Fenyegető ökölrel Mártához fordul)* Megmondtam neked, hogy ne merj kezet emelni egyikre sem!

MÁRTA: De hát nem is emeltem! Jobban hiszel egy pulyának? Nem látod, hogy hazudik, mert utál, és veled is meg akar utáltatni.

KLÁRA: Akkor én megyek... úgy látom, ez családi ügy, nem rám tartozik. Te meg, Kálmán, ezek után végképp gondolkozz el azon, amit mondtam...

ILONKA: Várjon, Klárika néni! Maga itt akar hagyni? Eszti nélkül nem maradok!

(apjához fordul)

Édesapám, hadd menjek a Julcsa mamánál aludni, Eszter nélkül nem tudok elaludni! Még az anyám képe is ott maradt!

KÁLMÁN: *(végigsimítja a kislány fejét)* Menjél, gyermekem, nekem úgylis beszélőnivalóm van a mostoháddal!

(a kislány odafut Klárához, megfogja a kezét)

KLÁRA: Akkor minden jót!

KÁLMÁN: Minden jót, Klárika... Ja, és nem üzenek holnap. Megmondom most a választ... Áll az alku! Mindenkinek így lesz a legjobb...

(Klára és Ilonka elmennek, Kálmán Mártához fordul)

KÁLMÁN: Vidd be a fiút a szobába.

MÁRTA: Gyere te is, menjünk lefeküdni...

KÁLMÁN: Még egyszer mondom, vidd be a fiút a szobába! Aztán gyere ki, dolgom van veled...

MÁRTA: *(félénken)* Ugyan, Kálmán, csak nem hitted el...

KÁLMÁN: *(dühösen)* Kezd elfogyni a béketűrősem, tedd, amit mondtam!

(Márta bólint, bemegy. Kálmán is kimegy, behoz egy seprűt. Szinte egyszerre érnek vissza a konyhába)

KÁLMÁN: *(a seprűt az égbe emeli)* Ez az a seprű, Márta?

MÁRTA: Milyen seprű....? Az ég szerelmére...

KÁLMÁN: Ez lehet, ez volt a tornácon. Ezzel verted hátba a lányomat, Márta? *(Kálmán közelít, Márta hátrál)*

MÁRTA: Még egyszer mondom, Kálmán, én semmit sem csináltam.

KÁLMÁN: Az én lányom nem hazudik, az én vérem szava szent! Mit mondtam neked, Márta, mi lesz, ha kezet emelsz valamelyikre?

(*üvöltve*) ... Mit mondtam?!

A kezdet most az egyszer nem töröm el, mert ringatnod kell vele a fiamat. Fordulj meg...

MÁRTA: Nevetséges...

KÁLMÁN: Fordulj meg, azt mondtam! Életemben nem ütöttem aszszonyt, de úgy látom, veled másképp nem lehet. Fordulj!

(*Márta megfordul, Kálmán püfölni kezdi a hátát a seprővel, erre rohan be Ilonka zavartan, könnyes szemmel. Kálmán leteszi a seprőt, és lányához szalad*)

Mi történt már megint, Ilonka?

ILONKA: Baj van... nagy baj... (*alig kap levegőt, mellkasát fogja*)

KÁLMÁN: Nyugodj meg szépen, alig kapsz levegőt! Biztos a rohánástól. (*Odavezeti a székhez, vizet tölt neki.*)

Igyál egy kis vizet. Jobb? (*Ilonka bólint*)

A Julcsa mamával történt valami?

(*Ilonka a fejével inti, hogy nem*)

Akkor téged vagy Esztert bántott valaki? (*Ilonka a fejével inti, hogy nem*)

ILONKA: A katonák, édesapám... a katonák!

KÁLMÁN: Miféle katonák? Itt nem harcol senki, a háborúnak már vége van... Hol van a nagynénéd?

ILONKA: A mamához ment... Őt átengedték... Először őt sem akarták, de megmutatta a papírjait, és aztán őt átengedték... De engem visszakergettek...

KÁLMÁN: (*zavarodottan*) Kicsodák engedték át, és hol?

ILONKA: Hát a szűrősfalon!

KÁLMÁN: Miféle szűrősfalon?

ILONKA: Hát az utca közepén lett egy szűrősrót fal. Ott állnak mellette a katonák, nagyon mérges kutyákkal, és furcsán kiabálnak az emberekre, semmit sem értettem belőle. Aztán, mikor mutattuk Klári nénjével, hogy mi oda akarunk menni, kiabáltak, mutogattak, hogy nem szabad. Akkor Klári nénje elkezdett sírni, és elővette a papírokat a táskájából. Aztán az egyik megnézte, odahívott egy másik, nagyon kövér katonát, aki megragadta Klárika nénit, és átperenderítette a kisajtón. Mert van ott egy kisajtó, de azon csak ők tudnak átmenni, mert lakat van rajta, meg egy vasrúd, meg a kutyák is ott morrognak mellette.

KÁLMÁN: Én a kerten jöttem haza, az utcára nem néztem... Ilonka, mikor idejöttetek a Klári nénéddel, még nem volt ott az a kerítés?

ILONKA: Mi sem itt jöttünk, hanem a temetőn keresztül, mert Klárika nénje meg akarta látogatni édesanyánk sírját.

KÁLMÁN: És te, Márta, egész nap itthon ülsz, te se láttál semmit?

MÁRTA: Igaz, hogy egész nap itthon vagyok, de nem ülök. És az utat se járom pletykálokodni. Bent voltam a házban, aztán mikor Vilmost letettem aludni, lementem a hátsó udvarba megetetni a jószágot, meg a tojást beszedni. Na most, hogy mondod, a szomszéd Terike átnézett a kerítésen, és hablatyolt valamit, hogy itt a világvége, a katonák kettévágták a temetőt, de aztán mégse, mert a bíró rábeszélte őket, hogy azért a temetőt mégsem szabad összefaragni, és akkor arrébb tették a határt...

KÁLMÁN: A határt? És ezt eddig mi a fenének nem mondtad?

MÁRTA: Mikor mondtam volna? Mire hazaértél, itt várt Klári, aztán meg a lányod miatt püföltél a seprűvel... Amúgy meg egy szavát se hittem, az a Teri azt se tudja, milyen nap van, már nem egyszer hallottam a kertből, mikor kapált, hogy a halott urához beszél... Ki hisz egy félkegyelműnek?

KÁLMÁN *(leül, tölt magának a borból, egy húzásra felhajtja)*

Nyugodjon meg mindenki. Hazahozom Esztert, ne félj, Ilonkám. Ide tartozik, itt van az anyakönyvi kivonata...

Márta, hozd ki, ott van a fiókban!

MÁRTA: Megyek már! *(Kimegy, pár másodperc múlva kikabál a másik szobából)*

Az ágy meletti fiókban?

KÁLMÁN: Igen, ott van mindenkié.

MÁRTA: De az Esztié nincs!

KÁLMÁN: *(dühösen)*

Jajj, te Isten átka asszony, dehogy nincs ott, én tettem oda valamikor mindönkét! Nem baj, megyek én, előhozom, mert te semmire se vagy való...

(feláll, kimegy, mintha a másik szobába menne, aztán néhány másodperc múlva mindketten visszajönnek a konyhába)

Tudom, Hogy oda tettem! Nem vagyok bolond! Te pakoltad el valahova Márta!

MÁRTA: Ugyan, hova pakoltam volna, Kálmán? Mire kell az nekem?

KÁLMÁN: Pedig én oda tettem, mindönkét!

MÁRTA: Nem lehet, hogy magával vitte a nagyanyjánál?

KÁLMÁN: Mi a fészkes fenének vitt volna magával minden személyes iratot az utca másik végére?

MÁRTA: Mit tudom én, rám ne ordíts, mondom, hogy nem láttam... Tudod mit, ülj le, nyugodj meg, holnap reggel megkeressük..

KÁLMÁN: Te csak feküdj, téged úgysem érdekel, nem a te gyereked van elkerítve szögesdróttal! Bezzeg, ha a Vilike lenne ott...

MÁRTA: Nem Vilike, hanem Vilmos, és az egy csecsemő, nem egy tizenhat éves felnőtt! Azzal, ha velem höbörögsz, még nem lesz itthon Eszti!

KÁLMÁN: Én akkor se várok addig, ha nincs papír, hátha megteszi a pénz... Remélem az nem vált köddé...

(Kimegy a színről, mintha a másik szobába menne, aztán egy bugyelláriszal a kezében visszatér)

MÁRTA *(felháborodva)*: Mennyit viszel?

KÁLMÁN: Mindet... az én lányom minden pénznél többet ér!

MÁRTA: És még én örültem meg... Holnapra meg lesz az a nyavalyás papír, aztán átengedik szépen, mint Klárit! Amúgy is abban egyeztél meg vele, hogy örökre otthagyd a lányt, anyósodat gondozni, akkor meg most mi ez a nagy pálfordulás?

KÁLMÁN: Szóval mégis hallgatóztál?

MÁRTA: Mégis! Rám is tartozik... Engem is állandóan kihallgatnak!

ILONKA: Édesapám, ez igaz?

KÁLMÁN: Igaz... vagyis nem teljesen. Klárika, muszáj hazamenni Istvánhoz, azt mondta, hogy rátok hagyja a házat, ha gondozzuk Julcsa mamát. De akkor még nem tudtam, hogy ez lesz, azt hittem, csak annyi az egész, hogy napközben néha átnéz hozzá, éjszaka meg nála alszik. De így nem hagyom ott egyedül...

ILONKA: És a mamával akkor mi lesz?

KÁLMÁN: Jajj, Ilonkám, hagyjál már békén te is! Azt még nem találtam ki, de majd szépen sorjában... Most az első, hogy kiderítsem, mi folyik a faluban, és hazahozzam a nővéredet! Megyek. Ti meg itthon keressétek a papírokat...*(felpattan, elmegy)*

MÁRTA: *(utána kiabál)* Jól van, de ne csinálj semmi marhaságot, mert még agyonlövöted magad!

(Márta Ilonkához fordul.)

Ilonkám, nézd meg még egyszer a szobában! A te szemed még jó, hátha csak mi nem lőttük meg apáddal, és neked sikerül! De jól nézd mindenhol: az ágy alatt, a szekrényben a ruhák közt, a hátánál, hátha beesett... Tudod mit, addig ki se gyere, míg meg nem találtad! A nővéred élete múlik rajta!

ILONKA: Megyek, rohanok!

(Márta utána néz, hogy megbizonyosodjon róla, hogy tényleg elment, aztán elővesz egy gyertyát, meggyújtja. Még egyszer körülnéz, aztán előveszi a kötetnyéből az Eszter okmányait és elégeti a gyertya felett, közben mormol)

MÁRTA: Adok én neked édesanyát, te kis nyavalyás! Itt van neked, ne! Sose lásd többé a drágalátos testvéredet! Egy gonddal kevesebb! Árulkodós kis mocsok, ezt neked a seprűért!

(Ezután lépteket hall, úgy tesz, mintha keresgélne. Kálmán jött vissza.)

KÁLMÁN: Mi ez a füst?

MÁRTA: Gyertya. Gondoltam, imádkozok a Jó Istenhez, kerítse haza a lányunkat!

KÁLMÁN: Hát nem jól imádkoztál, semmire nem jártam.

MÁRTA: Remélem, nem kótyavetyélted el a pénzt! Az volt mindenünk!

KÁLMÁN: Hát téged csak az érdekel, te szívtelen kutya?

MÁRTA: Ne beszélj ostobaságot. Csak azért kérdezem, mert mondtad, hogy semmire se jártál. Akkor jó lenne, ha megmaradna a pénz, arra az esetre, ha mégis eszünkbe jut valami, vagy találunk valakit, akit le lehet fizetni...

KÁLMÁN: Ezek oroszok. A pénznél csak a vodkát szeretik jobban. De akkor sem lehet őket lefizetni, mert túl sokan vannak... Másrészt meg a mi oldalunkon már kezdenek gyülekezni a Csehszlovák katonák... azokat még nehezebb megvenni.

Kettévágtak minket, Márta!

MÁRTA: Akkor most mi lesz, megint csehek leszünk?

KÁLMÁN: Szerintem papíron már azok is vagyunk... Igazat beszélt a szomszéd Teri, ezek már délelőtt itt voltak, csak akkor még a temetőnél akartak határt húzni. Az állatok! Azt akarták, hogy a keresztnél szabdalják fel a falut, egyik fele szovjet, a másik csehszlovák! Aztán a bíró valahogy rávette őket, hogy menjenek arrébb pár métert, így az özvegy Erzsi házánál vágták ketté az utcát. A fele Szelmenc Szovjetunió, ott van a Julcsa mama háza, mi meg megint Csehszlovákia vagyunk!

MÁRTA: Ez nem lehet igaz, Kálmán! Ezt nem tehetik meg egy néppel kétszer egymás után! De még ilyen csúfosan? Hiszen egy falu vagyunk! Akkor ezután csak a falu fele mehet a templomba? Az orvoshoz? Az iskolába? Még az egyetlen boltba is csak a fele nép mehet? Meg a temetőbe? Hát ez valami hiba, meglátod. Egy országot el lehet faragni, ahogy húszban odalöktek minket a cseheknek. De egy falut? Egy utcát elfelezni? Az lehetetlen. Ezt még át fogják nézni... át fogják húzni azt a határt, meglásd! Ilyet nem csinálhatnak...

KÁLMÁN: Dehogynem csinálhatnak, Márta, már meg is csinálták. Egy nap alatt felhúzták a szögesdrótot, most deszkafalat építenek, hogy át se lehessen látni... Reggelre biztos kész is lesz...Az Isten verjen meg, hogy odaengedtem Esztert! Ezt is te találtad ki!

MÁRTA: Szerinted én tudtam? Megsajnáltam a vénasszonyt, most meg lassan én leszek a hibás, hogy megint mi isszuk a háború levét... Miért megint minket vágdosnak? Inkább azokat a nácikat kéne...

KÁLMÁN: Nem tudom, Márta... Voltam én már Trianon után tizennyolc évig Csehszlovák! Úgyis csak papíron tudnak belőlünk csehet csinálni! Aki magyar embernek született, akit az anyja magyarul tanított meg beszélni, azzal csinálhatnak bármit... Akkor is magyar marad! A szerencsétlenek... azt hiszik, ha beteszik a tyúkot a kutyaólbá, holnapra ugatni fog!... De akkor legalább az egész falu ment... Most meg még a temetőt is elszabdálnák...Csak úgy fognak egy utcát, és mintha csak egy nyomorult papírlap lenne, széttépik? Hát mit ártott nekik a magyar...? Mit ártott nekik ez az elátkozott Szelmenc, hogy ezt érdemeljük?! Elvehetik a földemet, átírhatják az okmányaimat csehre, szovjetre vagy amire akarják. De a lányomat és a magyarságomat nem adom! Abból nem esznek...

MÁRTA: Nyugodj már meg, te ember! Amikor papíron csehek voltunk, akkor sem változott semmi. Éltünk, dolgoztunk, beszéltünk – magyarul. Csak a hivatalban kellett kitörni a nyelvünket. Most se lesz máshogy. Most is lesz majd egy Horthy Miklós! Vége lesz ennek is!

KÁLMÁN: De mikor, Márta? Tizennyolc év múlva? Akkor láthatom csak a lányomat?

MÁRTA: A lányod ide született, ebbe a házba. Holnap reggel elmegyünk a bíróhoz, annak hatalma van, hazahozatja Esztert!

KÁLMÁN: Persze... hatalma... ha hatalma lenne, nem itt tartanánk! Vagy szerinted egy falusi bíró dirigál majd a csehekenek meg az oroszoknak?

MÁRTA: Nem azt mondom! De látod, hogy azt is meg tudta akadályozni, hogy félbe vágják a temetőt! Akkor egy ilyen ügyet is el tud rendezni, végülis Eszter magyar... vagyis most Csehszlovák, nem szovjet vagy orosz, vagy... hagyjuk... mert, hogy ki kicsoda lett, azt még nem fogtam fel teljesen. Lényeg a lényeg, hogy ez a ház itt van, ez a lány itt született, így ide tartozik, ugyanabba az országba, amibe mi.

KÁLMÁN: Igazad van. Remélem ezt azok a barmok is felfogják!

MÁRTA: Muszáj lesz nekik... Az országot szétvághatják, de a családokat nem. Meglásd, hogy elrendezzük holnap! Gyere, vacsorázz meg! Már nagyon késő van. Holnap korán kell kelni, és rögtön menni a bíróhoz...

KÁLMÁN: Nem vagyok éhes. Az okmányok meglettek?

MÁRTA: Én itt kerestem, hátha... de nincs. Ilonka bent kereste, talán ő ügyesebb volt nálunk...

KÁLMÁN: Adjá az Isten.

(Felállnak, elmennek, mintha a másik szobába menének át.)

(Vége a első színnek.)

Második szín

(Julcsa mama házában)

KLÁRA *(izgatottan, sírva berohan, Eszter a nagymamát eteti)*

Ez nem lehet igaz...

JULCSA MAMA: Mi van, lányom, kergettek?

KLÁRA: Hát úgy mondhatjuk...

JULCSA MAMA: A drága sógorod ebrudalt ki a házából?

KLÁRA: Dehogy, bár csak inkább az lenne...

JULCSA MAMA: Akkor meg monddad már, mi van, mert újra szélütést kapok az idegtől!

ESZTER: És Ilonka? Nekem azt mondta, visszajön éjszakára.

KLÁRA: Jött volna szegény, mert Márta megverte, de visszakergették!

ESZTER: Hogy egye a fene a kezét! Miért bántotta? Apám tudja? És kik kergették vissza?

KLÁRA: Hát először is, Márta azt mondja, azért bántotta, mert megrázta a kis Vilmost. De Ilonka tagadja, szerint csak mérges volt, mert apátok kizavarta a házból, mikor velem beszélt... De emiatt ne aggódj nem verte meg nagyon, csak hátbavágta a seprűvel. Kutya baja. Apád tudja, mert megmondta neki Ilonka.

ESZTER: *(Dühösen)* És? Azt mondta, eltöri Márta midkét kezét, ha ráemeli a hügomra vagy rám! Legalább az egyiket eltörte? Vagy nekem kellesz, ha hazamegyek? Mert ezt bizony nem hagyom!

KLÁRA: Ez az, ha még valaha hazamész... Ugyanis elvágtak minket! Levágták a fél utcát! Azért is kergették vissza Ilonkát! ... Mert ez már nem az az ország, mint a másik Szelmenc! Már két Szelmenc van... Az Erzsi házától az már Csehszlovákia!

ESZTER: Tehát az utca fele megint cseh, itt meg maradtak magyarok?

KLÁRA: Dehogy... itt meg már oroszok, vagyis Szovjetunió!

JULCSA MAMA: Megőrültél? Megmérgezte Márta! *(elkeseredve Eszterre néz)*

KLÁRA: Nem mérgezett meg senki, anyám. Csak megint elvágták az országot, megint kötöttek egy olyan szerződést, mint húszban, és mi hat év után megint leszakadtunk Magyarországról.

JULCSA MAMA: *(Értetlenkedve)* Akkor most orosz vagyok? El se hagytam ezt a falut, és már magyar is voltam, cseh, megint magyar, most meg orosz? A Kálmánék meg csehek? Ilonka is cseh?

ESZTER: És én? Én most akkor ki vagyok?

KLÁRA: Na látod, ez jó kérdés...

ESZTER: Ha jól értem, néném, akkor akik az Erzsi néni házatól felfelé laknak, azok a csehek. Én ott születtem, a keresztlevelem is csehszlovák... Akkor engem innen ki fognak toloncolni? És ki marad a mamával?

JULCSA MAMA: Hagyjatok már nekem békét! Nem vagyok én cse-csemő, hogy etetni meg pelenkázni kelljen! Hagyjatok felkelni az ágyból, és megmutatom! Persze, ha még sokáig fogtok fektetni, elsorvad a lábam! Akkor aztán tényleg végem.

KLÁRA: Az a legrosszabb, hogy nekem holnap muszáj hazamennem. Szegény fiamat a szomszédasszonyra bízta, de csak három napra vállalta. Ki tudja, mi van szegénnyel, etetik-e rendesen...?

ESZTER: Én maradok, ameddig csak kell! Nem hagyom egyedül mamát!

JULCSA MAMA: Fejezzétek be mindketten! Úgy beszéltek rólam, mintha itt se lennék! Pedig itt vagyok! És se süket, se bolond nem vagyok! Eddig éltem magamnak nyugalomban, ezután is megleszek... Úgy érzem magam, mint egy nyűg, aki senki nyakára sem hiányzik. És igaz... Én már nyűg vagyok csak. De nem akarok az lenni! Esztikém, te menjél szépen haza, és éljél, ahogy eddig... vigyázz a kis Ilonkámra, neki nagyobb szüksége van rád, mint nekem! Hallod, most is mit csinált az a gonosz cseléd! Hát vigyázz rá, ne hagy! Neked meg, lányom, ott az a szerencsétlen fiad, van neked azzal elég bajod... Bárcsak jobban bírnék még, és segíthetnék a gondozásában! De öreg vagyok... egy öreg, semmirevaló, tehetetlen rongy! Elhiszitek, hogy már saját magamnak is nyűg vagyok? Hogy mennyire vágyok már inkább oda, az enyéimhez, ahol nincsenek magyarok, meg csehek, meg szovjetek, csak békesség van? Eltemettem az uramat, a drága kicsi Ilonkám, engem ide már kevesebb köt, mint oda... Ha jót akartok nekem, menjetek! Te Ungvárra, te meg a másik Szelmence, és, ha a Jó Isten úgy rendeli, találkozunk még. Vagy itt, vagy a túloldalon... De ne szomorítsatok engem azzal a tudattal, hogy bárkinek is teher vagyok. Ha szerettek, hagyjatok engem méltósággal elmenni!

KLÁRA: Anyám... maga nem teher!

ESZTER: Julcsa mama, mi magát nagyon szeretjük!

JULCSA MAMA: Hallgassatok mindketten! Ehhez a szeretetnek semmi köze. Ez egy öregasszony végakarata, amit tiszteletben kell tartani. Csak ennyit kérek.

KLÁRA: Értettem, anyám. Maga még most is olyan erős, mint fiatal-korában, vagy még erősebb. Ha a Jó Isten úgy akarja, István jobban lesz.

Ez a professzor lát rá esélyt. És akkor gyakran eljövünk. Azt mondja, ha jól sikerül a kezelés, talán meg is lehet majd operálni. És akkor még lábra is állhat. De ha csak ülni tudna, már az is nagyon jó lenne! Szereznénk neki egy olyan kerekesszéket, és minden hétvégén idevonatoznánk!

JULCSA MAMA: Adja meg az Isten, lányom! Te meg, Esztikém ne sopánkodj, azt a kerítést hamar lebontják. Azt valaki félrerajzolta a térképen. Eddig is volt már elcsatolás, de egy falut nem lehet ketté vágni. Észreveszik, és arrébb rakják a határt vagy az egyik, vagy a másik javára. Úgyis mindegy nekünk, csehek vagy oroszok vagyunk-e, ha már magyarok nem lehetünk...

KLÁRA: Jól van, anyám.

(Eszterhez fordul)

Tedd, amit mond! Igaza van... Holnap reggel elkísérlek a kerítéshez. Kicsit értek ruszinul, elmagyarázom a katonáknak, mi történt. Haza kell menned, amíg engednek. A keresztleveled itt van?

ESZTER: Dehogy van... Nem hordom én magammal! Ott a fiókban. Otthon.

KLÁRA: Hát az nem jó... De megpróbáljuk. Ha mást nem, átüzenünk apádnak, hogy hozza oda. Érkezünk. Csak délbe megy a vonatom. De most menjünk aludni, elég volt már ebből a napból.

HARMADIK FELVONÁS

Első szín

(Kálmánék konyhája. Márta az asztalnál ül, Ilonka fel-alá járkál.)

MÁRTA *(idegesen)*

Ülj már le, te lány! Gilisztás vagy? Hallod?! Elszédülök tőled. Azt hiszed, ha járkálsz, hamarabb megjönnek?

ILONKA: Nem tudok ülni, nagyon izgulok. Maga szerint sokára jönnek?

MÁRTA: Ha jönnek egyáltalán... Azt hiszed, olyan könnyen átengedik Esztert? Mivel tudja igazolni, hogy idevaló? Van róla papír? Nincs! A becsületszó meg senkit sem érdekel!

Biztosan eljátszottad azt a keresztlevelet, te firkálgatsz egész nap! Véletlenül nem azon gyakoroltad a cikormányos betűket? Most meg rajtam keresi apád... Mintha nekem kéne!

ILONKA: Olyasmire sosem firkálok. Meg kell, hogy legyen!

(Kálmán búsan belép, kalapját a földhöz vágja.)

ILONKA: Na mi van?

MÁRTA: Szerinted? Hát nem látod, hogy magában van?

ILONKA: Hol van Eszter? Nem hozta haza?

KÁLMÁN: Nem, nem hoztam.

ILONKA: Nem is látta?

KÁLMÁN: Látni nem láttam, mert már felhúzták a deszkakerítést. De a hangját hallottam, ott volt a túloldalon a nénéddel.

ILONKA: És mit mondott?

KÁLMÁN: Hát jóformán csak jajveszékelt, könyörgött, hogy engedjék át... De hiába, azok abból úgyse értettek egy szót se. Aztán mikor meghallotta, hogy ott állok a túloldalon, átkiabált nekem. Azt mondta, hogy ne aggódjunk érte, el lesz a nagymamánál, ameddig kell, van fedél a feje felett, van mit ennie... Aztán meg rám bízta, hogy nagyon ügyeljek rád. Üzeni neked, hogy ne haragudj azért, hogy most egy darabig nem tud megfésülni, de ha hazajön, egy álló hétig csak veled fog játszani.

ILONKA: Ennyi? Mást nem is mondott? És a Klárika nénye?

KÁLMÁN: Ő meg oroszul próbált beszélni a katonáknak. El akarta magyarázni, hogy Eszter ide való. De ők csak kiabáltak: Pászpport, pászpport! Kérték volna az okmányokat. Aztán én átkiabáltam, hogy átviszem, ha megtaláljuk, de szóltak, hogy engem oda nem engednek át. Akkor átszólt nekem Klára, hogy menjünk a bíróságra pereskedni. Akkor behívnak majd pár embert a faluból, akik igazolják, hogy Eszti itt lakik, kiadnak egy ideiglenes okiratot, amivel haza jöhet. De ez sajnos hetekig is eltarthat!

ILONKA: Hetekig? Én annyit nem bírok ki... Én látni akarom Esztert, most! *(felugrik, el akar futni, de Márta megragadja a karját)*

MÁRTA: Most meg hova szaladnál? Megőrültél? Ne csinálj nagyobb bajt, mint ami van. Üljlél szépen a fenekeden, oda nem mehetsz, értetted?

ILONKA: Nem akarok én átmenni, csak átkiáltok Eszternek!

KÁLMÁN: Igaza van Mártának, átkiabálni sem lehet.

ILONKA: De maga is átkiabált!

KÁLMÁN: Majdnem be is vittek érte... Nem szabad, Ilonkám. Az már egy másik ország. Ott meg még nagyobb a szigor... Minden méteren szovjet katonák állnak puskával, kutyával!

MÁRTA: Most azzal segítesz a legtöbbet a nővérednek, ha nem csinálsz semmit. Ki kell várni... Hallottad, hogy mit üzent: hogy ne aggódjunk, van kecsketej, tojás, zöldség a nagyanyádnál. Éhen nem hal. Ne akard, hogy még nagyobb bajba kerüljön miattad!

ILONKA: Jól van... igaz. *(visszaül, keserves zokogás közben)*

KÁLMÁN: Ebéd után elmegyek a bíróságra. Megtudakolom pontosan, mit lehet tenni. Akkor már okosabbak leszünk. Addig pedig senki, de senki sem teheti ki a lábát az ajtón! Megértetted?

ILONKA: *(hüppögve)* Megértettem.
(Vége az első színnek.)

Második szín

Helyszín: Erzsi néni kertje, az utolsó szelmenci házé csehszlovák oldalról. A kertet egy szögessedrót kerítés, azon túl egy deszkafal választja el a Szovjetunió-beli Szelmencről. A fal túloldalára nem látni át. Kutyaugatás hallatszik a háttérből.

ILONKA: *(beszalad a színre, lábujjhegyen ágaskodik, ugrál, mintha próbálna valahogyan átnézni a magas kerítésen, közben torkaszakadtából ordít, mire a kutyaugatás is egyre hangosabb lesz)*

Eszter! Eszter! Én vagyok az, Ilonka! Hallod? Eszter!... Eszter!

(Egy női alak sebes léptekkel Ilonka háta mögé lopakodik, befogja a száját hátulról, magához fordítja, másik kezével int, hogy maradjon csendben a lány.)

ERZSI NÉNI: Megörültél, te lány? Mi a rossebet ordibálsz a kertemben?

ILONKA: *(megkönnyebbülve)* Csak maga az, én meg már azt hittem, egy katona... Majdnem megállt a szívem!

ERZSI NÉNI: Az is lehetett volna, te ostoba! Ki engedett téged ide?

ILONKA: Senki... Bocsánat. Nem lopni jöttem én, csak át akartam kiabálni Eszternek!

ERZSI NÉNI: Csak átkiabálni? Szerinted csak úgy át lehet kiabálni egyik országból a másikba? A szüleid tudják, hol csatangolsz?

ILONKA: *(lesütött szemmel)*

Dehogy tudják... Márta meg is nyúzna! Elszöktem. Nem bírom tovább... Három hónapja és 4 napja nem láttam a nővéremet!

ERZSI NÉNI: Akkor sem mászhatsz be más kertjébe átkiabálni! Hallod a kutyákat? Ezek örökutak. Itt járkálnak egész nap a katonák. Pont azért, hogy ne nézzen és ne kiabáljon át senki. Elhiszem, hogy hiányzik a testvéred. Nekem meg a lányom van odaát. Az elcsatolás előtt ment férjhez az utca végére... Most meg már egy másik országban lakik. De nem láthatom. Azóta egy unokám is született, egy kisfiú, Józsika. Őt sem láttam még soha...

ILONKA: De én már nem tudok várni. Édesapámnak azt mondták, néhány hét, és hazaengedik Esztert. De már három hónap, és semmi. Pedig apám már annyi levelet, kérvényt írt. Kétszer volt már tárgyaláson... Elutasították.

ERZSI NÉNI: Pedig a Bíró Feri lányát hazaengedték... Igaz, azok is voltak a bíróságon... Az is a nagyanyjánál rekedt, pont, mint a testvéred. Két hónapig ott volt szerencsétlen.

ILONKA: Igen, de annak megvoltak az okmányai. Az Eszteré meg elveszett. Na meg, azt mondta a bíró, hogy Eszter már nem gyerek. A Bíró Etus még csak nyolc éves, és volt keresztlevele...

ERZSI NÉNI: Vagy úgy... De csak lehet valahogy...

ILONKA: *(sírva)* Én vagyok a hibás! Ha aznap nem kísérem el a házunkba Klári nénit, ha akkor a mamánál maradok, most együtt lennénk! Vele ígértettem meg, hogy sosem hagy el, erre én hagytam ott, egyedül!

ERZSI NÉNI: Ne bőgj már, a Jó Isten áldjon meg! Olyan nincs, hogy semmit se lehessen csinálni. Nem buta ember a te apád, elrendezi valahogy... Meg aztán volt már ilyen, hogy elcsatoltak minket, aztán meg jött egy bátor ember, Horthy Miklós, a Jó Isten áldja meg még a lába nyomát is, és visszavett minket Magyarországnak!

ILONKA: Persze, tizennyolc év múlva... Ezt már hallottam. És most hol van az a híres Horthy Miklós? Megint vár majd tizennyolc évet?

ERZSI NÉNI: Butaságot beszélsz, Ilonkám. Azt hiszed, minket szívesen adott oda Magyarország? Nézd meg a térképet az iskolában... alig maradt belőle valami. Letépték a karjait, lábait, a fejét... Csak egy csonkot hagytak. Azt hiszed, ha tehetnék, ha volna rá erejük, nem jönnének értünk újból? Dehogynem! És értünk is jönnek, csak meg kell hozzá erősödniük. Minekünk meg várni kell. Várni és imádkozni a Jó Istenhez!

ILONKA: Nekem a Jó Isten nem adott ilyen nagy türelmet, mint magának...

ERZSI NÉNI: A türelmet nem a Jó Isten adja, hanem az élet. Te még túl kicsi vagy a türelemhez. Az lassan tanulódik... Ahhoz küszködni kell!

ILONKA: De meddig kell még türelmesnek lennem? Úgy hiányzik a testvérem... Mintha az én karomat is levágták volna! ... Nem is, inkább mintha a szívemet tépték volna ki a helyéről! Nekem csak Eszter van: apám álló nap dolgozik, amikor hazajön, eszik, veszekszik egy kicsit Mártával, pár percre karjába veszi Vilikét... és ennyi. Hozzám alig szól! Tudom, hogy szeret, de nincs ideje rám. Aztán ott van Márta... Azzal meg én nem akarok beszélni! Látom a szemében, hogy ki nem állhat, neki csak egy kolonc vagyok a nyakán. Vilike meg még olyan kicsi... se beszélni, se játszani nem lehet vele! Meg aztán az anyja azt se nagyon hagyja, hogy hozzáérjek, fél, hogy kárt teszek benne... Pedig dehogy tennék! Hát ő az öcsém! Amíg Eszti itthon volt, sosem voltam magányos! Fel sem tudtam fogni, mi az árvaság.

Nem az anyám halála tett árvává, mert azt még fel sem fogtam. Most lettem igazán árva, a nővérem nélkül!

ERZSIKE NÉNI: Én megértem, lányom, és hidd el, hogy nagyon sajnállak... De az akkor sem megoldás, hogy itt ordítózol. Abból nagy baj lehet. Tudod, a mi oldalunkon pénzre bírságolják meg az embert, de a túloldalon, a szovjetek börtönbe zárják, aki átnéz vagy átszól. Ezt nem akarhatod a tetvérednek...

ILONKA: Jaj, Isten őrizz! De csak van valami módja, hogy beszéljünk.

ERZSI NÉNI: Van hát, ki mondta, hogy nincs... Csak nem ez, amit te csinálsz. De beszélhetsz vele. Én segítek neked. De ahhoz csendben kell maradnod, és figyelned engem!

ILONKA (*újjongva*) Esküszöm, figyelek, egy hang nélkül!

ERZSI NÉNI: (*hangosan énekel, a népdal dallamára*):

Által mennék én a Tiszán ladikon, ladikon, de ladikon...

Üzenj Joli a Julcsa unokájának, jöjjön ide azonnal

Mond meg neki, itt várja, a kicsi húgocskája.

De szólj neki, hogy ő sem kiabálhat, énekelve beszéljen!

Most várd a választ! Ha itt van Joli, vissza fog énekelni...

JOLI: (*szintén énekelve, a székel himnusz dallamán*)

Ki tudja merre, merre visz a végzet

Göröngyös úton, sötét éjjelen

Máris rohanok, szólok a kislánynak, a húga várjon

Pár perc múlva jön...

ILONKA: Hogy maguk milyen okosak! Ez nekem eszembe se jutott volna... Tényleg mindjárt idejön Eszter?

ERZSI NÉNI: Reméljük, ha csak nincs fontosabb dolga...

ILONKA: Tőlem fontosabb? Olyan biztosan nincs! El sem hiszem, hogy legalább a hangját hallani fogom!

ERZSI NÉNI: Ilonkám, én elhiszem, hogy nagyon örülsz, de próbálj csak szépen megnyugodni. Nehogy a végén elfeledkezz magadról, és átkiabálj! És az énekekre is nagyon ügyelj! Ezek egy szót se értenek magyarul. Se itt, se a túloldalon. De azért nem teljesen ostobák. Úgy kell csinálni, mintha dolgoznál az udvaron, hogy nehogy megsejtsenek valamit. Mintha csak a dolgozód végzése közben dúdolnál, magadnak. Eszedbe se jusson a fal felé nézni. Itt a mosott ruha, ha meghallod, hogy itt a nővéred, elkezdjük szépen, lassan, komótosan teregetni. És közben énekelhetsz. De csak háttal a falnak!

ILONKA: Hogy álljam meg, hogy ne nézzek oda?

ERZSI NÉNI: Mi a fenének néznél? Ez a deszkafal megvan vagy hatméter magas is, úgyse látnál semmit!

ILONKA: Igaz... Jajj, már alig várom! Vajon már odaért Joli? Maga szerint már elindultak?

Annyira izgulok... Annyiszor gondoltam már, hogy valamit kitalálok! Annyira szerettem volna legalább egy levelet átküldeni neki... De nem tudtam, hogyan kell. Erzsi néni, maga a legokosabb asszony a világon!

ERZSI NÉNI: Dehogy vagyok én okos... Egyszerűen csak a kényszer ráviszi az embert a találékonyságra. Először én is kiabálni akartam, mint te, de aztán meghallottam, hogy a faluban már több embert elkaptak. A Balog Etus átkiabált a lányának – az övé is oda ment férjhez – a katona meg úgy megbírságolta, hogy el kellett adni a tehenet, hogy kifizessék. Arra meg még rosszabb. A Szabó Ernő át akart mászni a szeretőjéhez, azt meg majdnem lelőtték. El is vitték a börtönbe. Úgyhogy én nem mertem kiabálni, csak figyeltem. Aztán hallottam, hogy a szomszédban Joli hajtja a tehenet. Mondom, ez most biztos hall engem. Elkezdtem énekelni, csak úgy, munka közben. Pont erre sétált egy katona. Nem szólt érte. Még le is lassította a lépést... Akkor kicsit megijedtem, azt hittem, gyanút fogott. De nem. Biztos tetszett neki a nóta... alighanem azok is unatkoznak egész nap járkálva. Aztán gondoltam, belefűzöm a dalba, hogy meghalt Csirpák András, hadd tudják meg odaát a rokonok. Joli hallotta, ő meg beledalolta, hogy ha látni akarom, ideküldi a lányom, hadd dolgozzon egy kicsit az udvarán. Üzent is neki, és azóta minden délben idejön, és énekelve beszélgetünk. Úgyhogy ezt nem én magam, hanem ketten találtuk ki a Jolival. Aztán ott van a santa Margit. Az meg levelet is küld!

ILONKA: Levelet! De jó volna... Tanítson már meg arra is, Erzsi néni!

ERZSI NÉNI: Az nem az én asztalom, én ahhoz nem értek. Meg aztán nekem nincs is olyan okos kacsám...

ILONKA: Kacsa? Mire ahhoz kacsá?

ERZSI NÉNI: Pont az a lényeg... Margit összetekeri kicsire a leveleket, aztán beköti a kacsa szárnya alá. A kacsát meg valahogy megtanította, hogy átússzon a túloldalra. Ott a menyé kiveszi a levelet, ráköti a sajátját, és viszszaküldi a kacsával. Hónapokig gyakorolták, mire kiképezték a jószágot. Mindkét oldalon kukoricát kap. De a leveleken is elázott párszor a tinta. Margit azóta megtanulta azt is, hogyan hajtogassa nagyon apróra a papírt, valami zsírozott bőrbe tekeri, hogy ne ázzon át. Már azt is kitapasztalta, mikor lehet átúsztatni. Csütörtök éjszaka. Akkor arra egy kövér katona ügyel.

Olyan mélyen horkol, hogy nem kel fel, mikor a kacsát a vízbe teszi... Én is küldtem már így levelet. Odaadtam Margitnak, ő meg átúsztotta. Másik csütörtökön meg visszahozta a választ.

ILONKA: Nahát... Én is küldhetek Esztinek?

ERZSIKE NÉNI: Meg lehet próbálni... Tudsz már írni?

ILONKA: Hát... nagyjából tudok...

ERZSIKE NÉNI: Jól van, inkább eljössz, lediktálod nekem, és én megkérem Margitot, hogy úsztassa át. Mert én nagyon kicsi betűkkel is tudok írni. Olyannal kell, hogy ráférjen. Mert a kacsza szárnya alatt nem sok fér el, és mások is üzennének.

ILONKA: Mások is üzennek? És nekem eddig miért nem szólt senki? Ha tudtam volna...

ERZSIKE NÉNI: Ha mindenkinek szólok, ellepik az udvart, az meg gyanús lesz!

Na, ne lógasd már az orrod, nem is örülsz, hogy mindjárt itt a testvéred?!

ILONKA: Dehogynem! Csak úgy szeretném látni... Megölelni!

ERZSIKE NÉNI: Eljön még annak is az ideje. De most a nótára koncentrálj. Találd ki most, melyik dallamra fogod énekelni, és, hogy mit fogsz benne elmesélni. Nehogy majd hebehurgyáskodj, és lebukjunk miattad. Ha az őr meghallja, hogy teketóriázol, rájöhet, hogy nem az igazi szöveget dalolod, hanem most találsz kifelé. Nagyon iparkodj, mert ha miattad még ez is odavész...! Remélem, Joli is kioktatja útközben a nővéredet. Csak van annyi esze...

ESZTER: *(nem látszik, a deszkafalon túlról énekel, a népdal dallamára)*

Madárka madárka... Csacsogó madárka

Vidd el a levelem, vidd el a levelem

A fal túloldalára.

Jól vagyok húgocskám, jól van a mama is,

Már a lábára állt, süttött már pogácsát,

Ne aggódjatok értem.

Te pedig énekelj, milyen az életed?

Bántott a mostohád?

Hogy van a jóapánk?

És a kistestvérem...?

ILONKA: Hallja? Hallja ezt Erzsi néni?

ERZSI NÉNI: Hallom, hallom! Nagyon jól csinálja. Most te jössz. Teregess, nehogy oda nézz... Na, ne félj...

ILONKA: *(ugyanarra a dallamra)*

Madárka, madárka...

Szeretlek... gyere haza.

Jól van itt mindenki,

Nem bánt engem senki,

Csak nagyon hiányzol..

(Közben elerednek a könnyei, int Erzsi néninek, hogy nem tudja folytatni a dalt.)

ERZSI NÉNI: Nagyon ügyes voltál. Most menj haza. Mondd meg apád-nak, hogy jól van a lánya. Csütörtök délelőtt várlak, hogy lediktáld a levelet!

ILONKA: Az holnapután van. És ha nem enged el Márta? Tudja mit, inkább most mondanám. Van ideje leírni?

ERZSIKE NÉNI: Most volt itt a nővéred, miért nem énekelted el, amit akartál?

ILONKA: Nem jöttek a szavak... Vagyis azok jöttek volna, de ezt az éneklést még gyakorolni kell! Félttem, hogy belesülök, és elviszik Esztit a katonák! Meg a hangom is elcsuklott, mintha útját állná egy gombóc... De legközelebb jobb lesz! Otthon begyakorolom, mit akarok elénekelni. Mikor jöhetek legközelebb?

ERZSI NÉNI: Nem jöhetsz minden nap. Mások is jönnek. A katonának gyanús lenne, ha egész nap itt énekelgetnének az udvaromon. Mindjárt megírom a levelet, és azt is, hogy mikor jöjjön Eszti a túloldalra. Hétfőnként délben jó lesz?

ILONKA: Nekem jó... Csak egyszer lehet egy héten?

ERZSI NÉNI: Csütörtökönként meg elküldjük a levelet!

ILONKA: Jól van... Akkor diktálhatom?

ERZSI NÉNI: *(előszed egy lapot meg egy tollat a kötője zsebéből)*

Na mondd, lányom, de csak a fontos dolgokat! Nem lehet hosszú!

ILONKA: Értem. Akkor tessék írni:

„Drága Nővérem! Ne haragudj, hogy nem sokat énekeltem a falnál!”

ERZSI NÉNI: Nem jó, nem jó! És, ha elkapják a kacsát, és lefordítják? Akkor rájönnek a trükkre...

ILONKA: Bocsánat. Akkor ezt.

„Drága Nővérem! Nagyon hiányzol. Ne aggódj értem, jól vagyok. Sajnálom, hogy otthagadtál. Ha tudtam volna, én se megyek aznap este haza a nénikénkkal. Márta nem bánt. Egyszer hátbavert a seprővel, pont azon az estén, de apánk ugyanazzal a seprővel visszaadta neki kamatostól. Azóta

csak szemmel ver, de úgy nagyon. Mióta te nem vagy itt, többször kézbe kapom Vilikét. Látom Mártán, hogy nem szívesen adja, de muszáj, mert sok a dolga. Olyat nőtt az öcsénk, hogy már alig bírom. Kibújt alól két fogacs-kája, és már ülni is tud. Meg se ismernéd! De engem se... Úgy nézek ki, mint egy fiú. Márta tövig levágta a hajam, mert neki nem engedtem, hogy megfésüljön. Senki sem tud olyan kedvesen fésülni, mint te! Magamnak meg lusta voltam, aztán egy idő után hiába is próbáltam, már nem tudtam kibogozni. Betetvesedtem. Mikor Márta észrevette, hogy vakarom a fejem, majdnem gutaütést kapott. Félt, hogy a tetveim Vilikét is megtámadják, úgyhogy lefogott, és levágta a hajam. Minden este imádkozom. Azt az imát, amit te tanítottál. Ha nagyobb lesz Vilike, neki is megtanítom. Remélem, akkor már te is itt leszel. Imádkozom érted, a nagymamáért, sőt, még a Klári néniért, meg az Istvánért is. Úgy látom, meghallgatja a Jó Isten, mert ahogy a madarak dalolták, a mama jobban van. Azért is imádkozom, hogy újra te fésüld a hajam! Igaz, most olyan rövid, hogy egyáltalán nem kell fésülni, de ígérem, hogy visszanövesztem, szép hosszúra!”

ERZSI NÉNI: Na elég, nem fér több a papírra, a másik felére a magamét akarom!

ILONKA: De még annyi mindent... Jó, bocsánat. Nagyon szépen kérem, még annyit tessék hozzáírni, hogy hétfő délben jöjjön!

ERZSI NÉNI: Jó, azt még hozzáteszem. De legközelebb fontosabb dolgokat diktálj, ne ilyen ostobaságot, mint a fésülködés!

ILONKA: Nekem az nem ostobaság... És neki se! Ez hiányzik tán a legjobban!

ERZSI NÉNI: Te tudod... Majd üzenek, ha megjön a válasz Esztitől. Most eredj, mert nem érek rá egész nap!

ILONKA: Megyek, már biztos keres az a boszorka. Köszönöm szépen!

ERZSI NÉNI: Nincs mit, de tartsd a szád! Ha mindenki megtudja, olyan lesz az udvarunk, mint egy postahivatal. Minél kevesebb az ének és a levél, annál kevesebb az esély a lebukásra!

ILONKA: Jó, de apámnak azért elmondhatom, hogy jól vannak odaát?

ERZSI NÉNI: Annak igen. De jobb, ha az a pletykafészek mostohád nem tud róla.

ILONKA: Ahhoz amúgy se nagyon szólok.

ERZSI NÉNI: Isten áldjon!

ILONKA: Magát is áldja, de százszorosan, amiért segít!

(Vége a második színnek és a harmadik felvonásnak.)

NEGYESDIK FELVONÁS

Első szín

(Több mint hatvan év múlva, 2005-ben játszódik. Nagyszelmenci konyha. Az időbeli ugrást a modernebb díszlettel, öltözkéssel, vagy akár az évszám kivetítésével is lehet éreztetni a nézővel. Idős asszony, az egykori Ilonka megy az asztalhoz, kezében egy tányér málépogácsa.)

ILONKA: Boglárka! Bogi! Gyere, kész a málépogácsa!

BOGI: *(a tinédzser unoka bejön, leül az asztalhoz, mohón enni kezdi a pogácsát)*

Ez olyan finom, nagy! Ilyet csak te tudsz sütni!

ILONKA: Dehogys csak én... Tud ilyet a nővérem is. Őt Julcsa mama tanította, aztán, mikor nagyobb lettem, elénekelte nekem a falnál a receptet, és én is sütöttem. Először Vilikének, utána meg, mikor megszülettek apádék, nekik is.

BOGI: Julcsa dédi találta ki?

ILONKA: Nem hiszem, szerintem már az ő nagynya is sütötte. Tudod, a pulya édesszájú, mióta világ a világ. De régen nem voltak ilyen sznikkerek meg nutellák, amit most ti esztek...

BOGI: *(nevetve)* Nagy! az nem sznikker, hanem sznikersz.

ILONKA: Akkor az... De akkor se volt. Semmilyen csokoládé meg gumicukor. Amikor mi voltunk kicsik, az volt az édesség, ha a kenyeret megcukroztuk. Előtte még vízbe is mártottuk, hogy sok ragadjon rá... Milyen jó is volt!

BOGI: Gondolom... Tömény diabétesz...

ILONKA: Akkor még az se volt divat, se a koleszterin!

BOGI: Nagy! az nem divat, hanem betegség!

ILONKA: Az hát, úribetegség! Akkor az utcán nem lehetett kővér pulyákat látni, hiába ettük a cukros kenyeret! Mert szaladgáltunk, libát őriztünk... mozogtunk! Ti meg csak ültök bent, mint a kotlós a tojáson! Régen ez nem volt... Ezt a málépogácsát is azért találták ki a régi asszonyok, mert nem volt mit enni adni a pulyának. Ledarálták a terménykukoricát, amit a jószág evett, és abból sütötték a spóron. Nagynyám mindig szilvalekvárt is tett rá, ha volt neki...

BOGI: Nagy! te emlékszel még Julcsa mamádra?

ILONKA: Hát, az arcára már nem nagyon... Elmosódott idővel. Kislány voltam, mikor utoljára láttam. Amikor elválasztottak minket... De utána még húsz évet élt! Jól tartotta Eszter. Igaz, az udvarról már nem nagyon járkált ki. Mikor férjhez mentem a nagyapádhoz, vett nekem egy távcsövet.

Felmásztam a dombra, onnan látni lehetett a Julcsa mama udvarát. De az arcukat nem láttam, csak az alakjukat. Aztán meg idejárt a fél falu, kunyerálni a távcsöveget. Azzal nézték a túloldali temetéseket, esküvőket.

BOGI: Miért nem mentél soha Ukrajnába, a nővéredhez?

ILONKA: Mentem volna... Amikor még Szovjetunió volt, nagyon szigorúan vették az átjárást. Akkor is Eperjesre kellett menni vízumért, de azzal se engedtek át mindenkit. Komengyirovka kellett volna. Az olyan megerősítésféle volt, annak adtak inkább, aki munkaügyben ment. El is mentünk nagyapáddal Eperjesre, beadtuk a vízumkérelmet. Utána jött egy levél, hogy megkaptuk, menjünk érte. Megint elmentünk. Az oda-vissza vagy háromszáz kilométer. Persze autónk nem volt, szekéren mentünk. Amikor kész volt, nagyon megörültem, hogy végre láthatom a tesvéremet. A szlovákok át is engedtek, de az orosz visszafordított... Mai napig nem tudom, hogy minek. Nem értettem, mit beszélt. Utána meg már féltem belevágni. Attól tartottam, hogy megint belelovalom magam, aztán visszaküldenek! Meg aztán utána megszületett apád, Józsi bátyád meg a két nagynénéd. Nem is lett volna őket kire hagyni, magunkkal vinni meg nem akartuk őket ilyen hosszú útra.

BOGI: És a nővéred miért nem jött?

ILONKA: Áh, a Szovjetunióból még nehezebb volt kijutni. Nagyon sok ügyintézés, kivizsgálás kellett, meg aztán elég sok pénzbe is került. Mi is egy hízó árát adtuk az eperjesi vízumért, mégse jutottunk vele semmire. Kidobott pénz... Ott meg mai napig sokkal szegényebben élnek. Eszter húsz évig Julcsa mamát gondozta, közben dolgozott: hol a dohányban, hol a répaföldeken. Amikor férjhez ment, felvették a kolhozba dolgozni, de ott is csak épp annyit kaptak, hogy éhen ne haljanak. Most is tízszer kevesebb nyugdíjat kap, mint én...

BOGI: Ahogy számolgotam, az akkor egy gyenge havi zsebpénz... Hogy tud megélni belőle?

ILONKA: Úgy, hogy muszáj... és a muszáj nagy úr!

BOGI: Hát azért ez olyan hihetetlen... Itt lakik az utca másik végén, és te hatvan éve nem ölelhetted meg... És olyan higgadtan tudsz erről beszélni, mintha ez természetes lenne! Ha engem elválnának az öcsémtől, biztosan nem hagynám... pedig olyan egy hülyegyerek, állandóan idegesít!

ILONKA: Régen én sem tudtam sírás nélkül beszélni róla. De ma már belenyugodtam. Amikor megtudtam, hogy lebontották a berlini falat, nagyon reménykedtem. Azt hittem, ha ott megtették, hamarosan majd itt is lebontják... De mi nem vagyunk olyan nagy város, csak egy rongyos kis falu,

velünk nem foglalkozik se a politika, se a sajtó. Pedig mi is Berlin vagyunk. Kisberlin. Margit néni nevezte így el a falut, aki a leveleket küldöztette a kacsá szájára alatt. Micsoda egy jó asszony volt! Akárcsak Erzsébet néni... Ha ők nem lettek volna, még csak üzeni sem tudtam volna a testvéremnek. Akkor még nem lehetett emesét küldeni, még vezetékes telefonunk se volt!

BOGI: Nagyi, az nem Emese, hanem SMS!

ILONKA: Annak, hogy esemes, semmi értelme... Szóval innen, Kisberlinből még a hivatalos levelet is csak három hét múlva kézbesíti a postás. Akkoriban meg még nem is küldhettünk... Egy idő után aztán a deszkafalat lebontották, akkor már át lehetett látni. Csak akkor meg áramot vezettek be a drótkerítésbe, úgyhogy nem kerültünk közelebb egymáshoz. Meg aztán továbbra is ott őrizték a kutya meg a fegyveres katonák. Később még térfényképező kamerákat is raktak, biztos, ami biztos. A mai napig ez a helyzet. Kisberlinben hatvan éve áll a fal....

De ha már szóba került az esemes, próbálj már egyet küldeni Eszternek, vagy inkább csengess!

BOGI: E-SE-MES nagyi, na hagyjuk... Megpróbálom felhívni. *(kiveszi a mobilját, telefonál)*

Sajnálom, nem tudom felhívni...

ILONKA: Édes Istenem, csak nem beteg?

BOGI: Nyugi nagyi, nem azért... Azt mondja: nem áll rendelkezésére elegendő összeg a hívott szám kapcsolásához... Pedig apu a múlt héten töltötte fel. Habár azóta már csengettünk a tesódnak, és esemest is küldtünk...

Ez azért elég gáz, hogy az utca másik végére nemzetközi tarifát számolnak a hívásokért!

Jé, apa is hívott... tizenháromszor!

Most már én is parázok, nagyikám! Sosem csenget ennyiszer, még akkor sem, ha nem tudja, hol vagyok. Most meg ő hozott ide!

ILONKA: Akkor próbáld őt visszahívni, ha tudod.

BOGI: Megpróbálom... de ő meg foglalt!

BÉLA: *(berohan)* Jó napot anyuka, szia Bogi!

ILONKA: Szervusz fiam, kergettek?

BÉLA: Nem néztétek a tévét?

BOGI: Nem, itt beszélgettünk a konyhában. Mami sült finom málepogácsát, vegyé, amíg marad! Minek hívtál annyiszor, elfelejtetted, hogy itt vagyok?

BÉLA: Azért, hogy kapcsoljátok be a tévét! Mindegy, már biztosan vége a híradónak...

ILONKA: És mi olyan fontosat mutattak benne, hogy idáig rohantál? Csak nem megint elefántbébi született az állatkertben?

BÉLA: Ne tréfálgass már, anyukám, most tényleg fontos dolog történt. Bemondták, lebontják a szögesdrótot, már nincs benne áram!

ILONKA: Újra Magyarország leszünk?

BÉLA: Azt azért nem, de emlékszel, volt itt a kilencvenes években egy író Magyarországról, aki megírta a falu történetét. Na ő, meg a két szelmenci polgármester egész Amerikáig mentek, hogy elmondják a világnak, ami itt történt. Nemzetközi határozat született egy gyalogos átkelő létrehozásáról! Nem kellesz már több száz kilométert utazni a nővéredhez! Csak átsétálsz a kishatáron... Persze útlevél ahhoz is kell, meg talán vízum..

ILONKA: És mikor nyitják? Megélem én még azt?

BÉLA: A tervek szerint év végére nyitják.

ILONKA: A tervek, az átkozott tervek... Én már nem hiszek a terveknek. Van pénz a telefonodon?

BÉLA: Kell, hogy legyen...

ILONKA: Akkor hívd az Esztert!

BÉLA: Oké, anyuka, csak nyugodtan, máris keresem... kicseng....

Hálló, Eszti nénye, Béla vagyok, adom anyukát!

ILONKA: Hallotad, hallottad, hogy lebontják...? Nem fáj nagyon a lábad? El tudsz dőcögni az éneklős helyünkre?... Nincs már benne áram! Megyek! *(visszaadja a telefont)*

Köszönöm, fiam. Van egy kis dolgom. Ti üljete nyugodtan, és egyétek azt a málét! Sütök még, ha elfogy...

(Ilonka felkapja a kardigánját a szék támlájáról, és sietve kimegy.)

Vége az első színnek.

Második szín

(A két Szelmencet átszelő szögesdróttal kettészeli a színpadot, két oldalról két öregasszony lép a színpadra, Ilonka fürgébben, Eszter egy botra támaszkodva, de a tőle telhető leggyorsabb léptekkel. Megállnak egymással szemben, közöttük a drótfal.)

ESZTER: Ilonka, te még mindig úgy szökdelsz, mint a bakkecske!... Mintha még mindig azt a csapzi kislányt látnám!

ILONKA: Pedig már megnőttem, sőt, meg is vénültem...

ESZTER: Véniségedre pont úgy festesz, mint a Julcsa mama!

ILONKA: Tényleg?... már nem emlékszem... *(Átnyújtja a kezét a dróthálón.)*

ESZTER: *(rémülten)* Állj, Ilonkám, ne fogd meg! Megráz!

ILONKA: Pont úgy beszélsz, mintha még mindig kislány lennék! Már nem ráz meg, a tévében is bemondták, hogy áramtalanítva van!

ESZTER: *(megkönnyebbülve most már ő is átnyúl, megfogja húga kezét)* A frászt hoztad rám, te lány! Igen, nekem te még mindig kislány vagy, ugyanaz a kis szeleburdi Ilonka, akit hatvan éve elváltak tőlem!

ILONKA: Elég ráncos és ősz vagyok kislánynak...

ESZTER: Az nem számít, nekem akkor is a kishúgom maradsz. Örökre. *(Ilonka elengedi nővére kezét, és egy metszőollót vesz elő az otthonkája zsebéből, elkezd vele szabadalni a kerítést.)*

ESZTER: Megörültél? Mit csinálsz? Mindjárt jön a katona! Megbüntetnek! Hallod?

ILONKA: Hallom, hallom... De engem nem büntethet meg. Öreg vagyok én már ahhoz, hogy betojjak egy katonától. Amúgy is bemondták a tévében, hogy lebontják! Örüljenek, hogy segíték nekik!

ESZTER: *(aggodalmas hangon)* Jó, jó, csak a kezéd el ne vágja. Óvatosan, hallod?

ILONKA: Hát te semmit sem változtál... ugyanúgy anyáskodsz, mint hatvan éve!

ESZTER: Hatvan éve még szeretted, hogy anyáskodom...

ILONKA: Szeretem én most is!

ESZTER: Akkor vigyázz onnan, még megsérülsz!

ILONKA: Nekem már nagyobb sebet nem okozhat ez az átkozott kerítés, mint amit eddig okozott! Nem félek én már tőle! Elvette a gyerekkoromat, elvette az egyetlen testvéretem, mit árthat még nekem? Elvágja a kezem? Az semmi. Nekem az már semmi... Hányszor álmodtam arról, hogy egyszer én árthatok neki, hogy egy szép napon én vágom őt ketté! És a Jó Isten csak megadta, hogy elérjem!

(közben már majdnem sikerült kettévágnia a kerítést)

Olyan jó érzés! Próbáld ki te is! *(Átnyújtja a metszőollót a nővérének)*

ESZTER: *(átvágja az utolsó drótszalakat, amik egyben tartották a kerítést)* Valóban az! De ez még annál is jobb érzés! *(megöleli a húgát, mindketten zokognak)*

ILONKA: Több mint hatvan éve várok erre a percre!

ESZTER: Én néha már-már feladtam a reményt, hogy megélhetem...

Várj csak! Én is hoztam valamit.... Van még itt valami, amire hatvan évig vártam, meg gondolom, te is... *(előhúzza a zsebéből a fésűt)*

ILONKA: Ez... ez az anyánké? Megőrizted?

ESZTER: Hogyne őriztem volna meg... Nekem csak ennyi maradt anyánkból és belőled, csak ez a fésű, meg anyánk képe. Ezek voltak a legféltebb kincseim egész életemben. És reméltem, hogy egyszer majd újra szükségünk lesz erre a fésűre. Ül le szépen...

ILONKA: Mit akarsz? Csak nem...?

ESZTER: Megígértem!

ILONKA: Ezt az ősz hajamat?

ESZTER: Az ígéret szép szó, és nem jár le a szavatossága.

(Leülnek, Eszter gyengéden fésülgetni kezdi húga haját.)

ILONKA: Jól mondtad akkor régen. Gyökerünk, mint a fág. Megnyírbálták a koronánkat, az ágainkat elfűrészelték, de a gyökerünk akkor is össze volt növe. Ami a föld alatt van, az még a katona szemének is láthatatlan. Annak nem árthat száz határ, sem ezer Trianon. Hiszen egy test és egy vér vagyunk.

Kórus, vagy a dráma szereplői éneklik, vagy együtt szavalják az alábbi verset:

„Egy Szelmencből lett a kettő, egyesítse a Teremtő

Áldjon Isten békességgel, tartson egybe reménységgel,

Mi reményünk megmarad, összeforr; mi szétszakadt,

Két Szelmencnek kapuszárnya, falvainkat egybezárja”

(A vers a félbevágott székykapun található, melynek egyik fele Kis-, míg másik fele Nagyszelmenc oldalán áll.)

VÉGE

DUPKA GYÖRGY

EMLÉKMORZSÁK EGY BARÁTSÁG TÖRTÉNETÉBŐL

(A 70 ÉVES VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ KÖSZÖNTÉSE)

Emlékszem, lelkes, irodalomkedvelő fiatalok voltunk, amikor 54 évvel ezelőtt Ungváron megismerkedtünk, ekkor kezdődött barátságunk máig tartó története.

1967 őszén mindketten Ugocsából érkezve tagjai lettünk a Kovács Vilmos szellemi irányítása alatt működő Forrás Stúdiónak, amelynek Zselicki József lett az elnöke.

Társvezetői között ott volt S. Benedek András és Balla Gyula, akik majd levelezéssel, tanácsadással, ajánlott olvasmányokkal segítettek nekünk, kezdő tollforgatóknak.

Egyéves stúdióbeli tevékenységünket, eredményeinket Zselicki József a Forrás Ifjúsági Stúdió elnöke így összegezte: „*A jelentkező fiatal tollforgatók tehetséggondozása céljából az ungvári egyetem magyar nyelv és irodalom szakán tanuló fiatal költőknek és íróknak (Benedek András, Balla Gyula, Györke László) közreműködésével 1967 novemberében a Kárpátontúli Ifjúság c. területi lap szerkesztősége keretében megalakult a Forrás Ifjúsági Stúdió. A Stúdió havonta tartja összejövetelét. A foglalkozásokon a beérkezett írásokat vitatjuk meg, és minden alkalommal egy-egy elméleti kérdést is megtárgyalunk... Munkatervünkben helyet kapott a zene, a publicisztika és a képzőművészet. Csak rövid ideje működik a Forrás Ifjúsági Stúdió, de máris szép sikereket könyvelhetünk el. A fokozatos fejlődés folytán a Stúdió egyes tagjai: Fodor Géza, Fábián László, Füzesi Magda, Peleskei Jenő, Dupka György már több ízben publikáltak a Kárpátontúli Ifjúságban és a Kárpáti Igaz Szóban. És előreláthatólag a további fejlődés sem marad el. A Stúdió tagjainak vezetésével a területen több helyen alakultak irodalmi- és olvasóköri körök. A jövőben a Stúdió bővíteni szeretné szerepkörét, hogy még eredményesebben egyengesse a terület alkotó ifjúságának útját.*”¹

¹ Zselicki József: *Fiatalok irodalmi stúdiója*. In: Kárpáti Kalendárium 1969. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1968, 75. old.

Ezekből az évekből az egymásra való csodálkozás és az ifjúkori barátkozás élménye maradt meg elsősorban. Örültünk egymásnak, meg annak, hogy van ilyen ifjúsági stúdió. Olyan barátságok szövődtek, amelyek a későbbiekben is meghatározóak voltak. Ekkoriban ismerkedtünk meg a beregszásziakkal, köztük Füzesi Magdával. De itt ismerkedtünk meg Fodor Gézával. A stúdióban is műhelymunkák voltak, ezeket az idősebb magyar szakosok vezették. Sőt volt, aki már ekkor befejezte az egyetemet. Próza- és verselemzésekkel foglalkoztunk. A meghívott előadók közül Gortvay Erzsébetet és Fodó Sándort is a szívünkbe zártuk. Nyáridőben a Tiszapéterfalván édesanyjánál nyaraló Kiss Ferenc kiváló irodalomtörténésszel is találkoztunk. Estébe nyúló eszmecserek alakultak ki az akkori anyaország és vidékünk magyar irodalmi életéről. Igyekezünk fejleszteni alapműveltségünket, különösen a néprajzi vonatkozású dolgok érdekeltek minket, hiszen a nagytöbbség falusi származású volt. És ekkor kezdett kialakulni bennünk egyfajta hivatástudat.

1969-től elmélyedten foglalkoztunk a népköltéssel. Laci akkor már elsőéves egyetemistaként engem is népballadák gyűjtésére ösztönzött többek között Ugocsában, illetve a tiszaháti magyar falvakban.

A nyári kirándulások, valamint a falujáró biciklitúrák alkalmával mag-nókkal kezdtük el gyűjteni a néprajzi anyagokat. Én Stumpf Bénitől kaptam egy nagy táskamagnót, ezzel kerestem fel szülőfalumban, Tiszabökényben és Farkasfalván a helyi nőtafákat, adatközlőket. Majd a Kovács Vilmos és S. Benedek András által összeállított *Kárpáti Kalendárium* 1971-es *Irodalmi Melléklete* közölt válogatást Balla Teréz, Horváth Gyula, Györke László, Zselicki József, Fábián Laci és a saját gyűjtésemből. Büszkén említhetem, hogy a legtöbb népballadát a Laci és az én gyűjtésemből közölték.

A későbbiekben Laci céltudatosan foglalkozott az összegyűjtött közös folklóranyag rendszerezésével, további népdalok feljegyzésével. A későbbiekben mint az Intermix Kiadó vezetője az egybeszerkesztett anyag kiadását *Vannak ringó bölcsők* (Kárpátaljai magyar népballadák) címmel 1992-ben lehetővé tettem a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban. Sikeres vállalkozásnak tartom, eddig 3-szor került újrakiadásra, majd a balladakutatás, a magyar és ruszin balladakincs összehasonlító vizsgálata lett doktori értekezésének témája is.

A Forrás Stúdió tagjainak vezetésével, Kovács Vilmos védnökségével a beregszászi járási lap mellett, irodalmi kör alakult, amelynek Ugocsából

mindketten tagjai lettünk. Ekkor ismerkedtünk meg a neves mentorainkkal, Drávai Gizella tanárnővel, az elismert tankönyvíróval, Horváth Anna képzőművésszel. Mi is részt vettünk a hétvégi tehetséggondozó foglalkozásokon.

Elmondható, hogy családi hangulatban teltek ezek az irodalmi délutánok. Egyszer annyira belefeledkeztünk a késő estig tartó irodalmi vitába, hogy lekéstük a Beregszászból Tiszaújlak irányába elrobogó vonatot. Éjfél előtt 11-et ütött az óra, kénytelenek voltunk Muzsalyon, Benén keresztül mintegy 30 kilométert hazagyalogolni. Fáradtságunkat leküzdvé népdalokat, népballadákat énekeltünk, lényeges dolgokról beszélgettünk, holdvilág fényénél megmásztuk az útszéli cseresznyefákat, hogy éhségünket tompítsuk. Hajnali ötkor érkezünk Tiszaújlakra, innen kerékpárral jutottam el szülőfalumba. Ez volt térben és időben eddigi életünk legemlékezetesebb irodalmi estje és leghosszabb gyalog-maratonja.

1970-ben az eseménydús stúdióéletet meg kellett szakítani, mert besoroztak a szovjet hadsereg Penza környéki, illetve a tatár földi hadseregcsoportjába sorkatonai szolgálatra. Amire tisztán emlékszem: nem akartam menni katonának, de kötelező volt. Egyszerűen annyira fontos volt a Forrás Stúdió családi környezete, a személyes kapcsolatok kialakulása, hogy nem akartam elhagyni a barátaimat. Katonáskodásom alatt már a kapcsolattartás is nehézkes volt, a posta eléggé lassan működött ilyen távolságokban. A nekem címzett levelek egy része elkallódott. Szinte nem is tudtam, mi történik eközben itthon. Kilenc hónap múltán a rakétasilók építésében jeleskedő szakaszvezetők közé kerültem, jutalom szabadságot kaptam.

Amikor párhetes szabadságra hazaengedtek, Laci a stúdiósok közül elsőként meglátogatott, együtt fogyasztottuk el anyám vasárnapi ízletes főztjét. Lelki békességünket a postás borította fel. Ekkor, 1971. augusztus 20-án együtt döbbenet olvastuk a friss *Kárpáti Igaz Szóban* leközölt *Elidegenedés?* című szerkesztőségi cikket. Megjegyzem: a későbbiekben kiderült, hogy ennek Balla László főszerkesztő volt a szerzője. Próbáltam az elkeseredett Laci barátomat vigasztalni, hogy az idő majd helyre rak mindent. De hívott a katonai sorkötelesség. A Forrás Stúdió és tagjai ellen indított támadás elszomorító és lehangoló tudatában tértem vissza katonai állomáshelyemre.

Az 1971–1973 közti Forrás–Kovács–Stumpf–Balla között kialakult szellemi összecsapásokban nem vettem részt. A több ezer kilométeres távol-

ságból csupán hézagosan értesültem az első kárpátaljai magyar polgárjogi mozgalom kibontakozásáról, a *Beadványok* és az aláírásgyűjtők sorsáról. Ekkoriban már feléledt a Kovács Vilmos és Balla László közötti ideológiai, szemléletbeli éles ellentét, a Forrás Stúdiót is ekkor érték a támadások. Ekkor tudtam meg, hogy a mozgalomba bekapcsolódott Laci barátomat is retorziók érték. A hetedik szemeszter végén kicsapták az egyetemről, és besorozták katonának a németországi szovjet hadseregcsoporthoz.

Én ekkor már a péntai katonai kórházban lábadoztam, súlyos baleset ért, felső combcsonttörésem volt, csak 9 hónap után épültem fel, és 1973 nyarán kerültem haza. Laci egy évvel később, 1974-ben szerelt le.

1974-ben magyar szakos diák lettem, ugocsai barátom pedig levelező tagozaton folytatta tanulmányait. Ő 1978-ban szerezte meg a diplomát, és 1997-ig tanított a mezővári középiskolában, majd főiskolai oktatóként vonult nyugdíjba.

Én egy évvel később diplomáztam és lettem a *Kárpáti Igaz Szó* munkatársa, 1984-től a Kárpáti Kiadó szerkesztője. Majd 1992-től az Intermix Kiadó vezetője.

József Attila Alkotókörösség előadói körúton, 1988.

Balról jobbra: Dupka György, Turóczy Ágnes, Tóth Károly, Zselicki József, Vári Fábán László, Kőszeghy Elemér, Ádám Aladár, Bundovics Judit, Ivaskovics József, Füzesi Magda és mások

A hetvenes évek végén ismerkedtünk meg Balla D. Károllyal, aki ragaszkodott hozzánk, mert velünk jobban szót értett, mint a saját stúdióbeli társaival. Ez járult hozzá ahhoz, hogy édesapjával éles vitákat folytatott, aminek következtében leváltották az akkori stúdióvezetőket, és 1981. december 20-tól Balla D. Károly, Horváth Sándor mellett én is a stúdió vezetője lettem. Ekkoriban már a napilapnál dolgoztam.

Azt lehet mondani, hogy ettől kezdve körülbelül '89-ig volt egy remek korszaka a József Attila Irodalmi Stúdiónak (később Alkotóközösségnek), mégpedig a nagy összefogásé. Teljesítettük Kovács Vilmos végrendeletét, „*Elég volt ebből a széthúzásból, fogjatok össze, az idő nektek dolgozik*” elvek alapján a józsefatilások és az egykori Forrás-tagok között a kiegyezés megtörtént. A 80-as évek első felétől a közös irodalmi programokba bekapcsolódott Vári Fábián László, Fodor Géza, Zselicki József is.

1984-től a Kárpáti Kiadó szerkesztője lettem. Megszabadultam a *Kárpáti Igaz Szó* aktuálpolitikájának nyomasztó légkörétől. Kontrollszerkesztőként kezdtem, majd a *Kárpáti Kalendárium* összeállításában is közreműködtem. Beindítottam újra a korábban abbahagyott irodalmi mellékleteket, az *Évgyűrűk* című irodalmi almanachot, ahol Laci barátomnak is publikálási fórumot biztosítottam.

Fejes János vezető szerkesztővel támogattuk első verseskötetének kiadását 1991-ben, amely *Széphistóriák*² címmel jelent meg. Emellett M. Takács Lajos debreceni irodalomtörténész barátommal együttműködtem a *Vergődő szél*³ című, a kárpátaljai magyar írók, költők reprezentatív válogatásának kiadásában, ahol a Forrás Stúdió körébe tartozó, korábban elhallgatott költők, írók alkotásai is bemutatásra kerültek. Többek között ezeknek a könyveknek a megjelentetésére vagyok máig büszke.

Aztán lassan eljött a rendszerváltás. Elkezdtük ledönteni a tabukat. Éreztük, hogy nem vagyunk egyedül. A nagyobb településeken irodalmi-köz-művelődési klubok kezdtek megalakulni. Velem együtt Laci is alapítótagja lett a József Attila Alkotóközösségnek, amely nélkül aligha jött volna létre a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, hiszen az alkotóközösségből kerültek ki a KMKSZ kezdeményező bizottságának tagjai. Ekkoriban még

² Vári Fábián László. *Széphistóriák*. Versek, Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991.

³ *Vergődő szél: A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1953-1988*. Összeállította, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta M. Takács Lajos. Magvető Kiadó–Kárpáti Kiadó, Budapest–Ungvár, 1990.

egységes volt a magyarság Kárpátalján, jómagam a Fodó Sándor vezette KMKSZ-nek 1989–1992 között ügyvezető felelős titkára is voltam.

Az írástudók a rendszerváltást követően politizálni kezdtek. Vári Fábián László, Nagy Zoltán Mihály és a többiek is vállaltak a KMKSZ-ben és más szervezetekben politikai-közéleti szerepet. Szóval rengeteg olyan projektet, programot valósítottunk meg, amit az előző rendszerben nem lehetett.

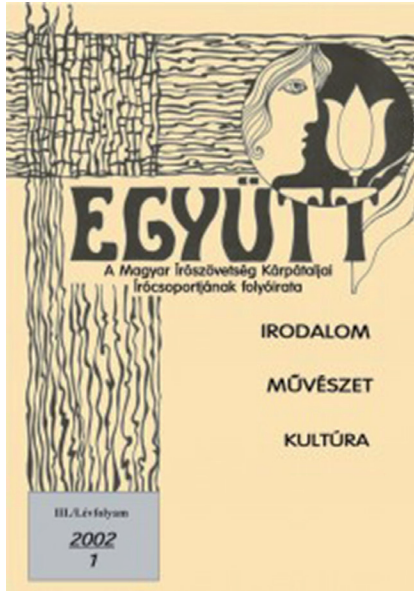
Az irodalmi karaván résztvevői, balról jobbra: Lőrincz P. Gabriella, Dupka György, Czébely Lajos és Vári Fábián László fejet hajtottak Viskén, Fodó Sándor sírjánál

Ekkor lettem a Kárpáti Kiadó magyar osztályának felszámolása után az Intermix Kiadó vezetője.

1992-ben sikerült beindítani a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatot. Ezek között olyan értékes kötetek, antológiák is vannak, amelynek Vári Fábián László is szerzője, társszerzője, illetve szerkesztője, lektora, amelyek azóta kiállták az idő próbáját. Jelenleg a *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozat a 300. kiadványnál tart.

Ekkor lett felkérésünkre Vári Fábián László alapítótagja, a későbbiekben elnöke a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának.

Amikor a kárpátaljai magyar írók fórum nélkül maradtak, egyre jobban érlelődött egy irodalmi folyóirat beindításának ötlete, amelynek első támogatói között volt Nagy Zoltán Mihály és Vári Fábián László is.

Az Együtt 2002/1. száma

Majd elindítottuk az *Együtt* című folyóiratot S. Benedek András közreműködésével, mivel ő volt az 1966-1967-ben megjelenő, a mai *Együtt* őisének számító gépiratos lapnak az alapító-főszerkesztője.

A 2002-től folyamatosan megjelenő folyóirat főszerkesztői pozícióját Nagy Zoltán Mihály József Attila-díjas író töltötte be, majd felkérésemre a stafétát Vári Fábián László vette át, aki jelenleg is a folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke és a fiatal írók elkötelezett mentora.

Az összehangolt, jó csapatmunkának köszönhető, hogy az eltelt 18 év után a leghosszabb életű folyóirattá vált az *Együtt* Kárpátalján, és lapjain a helyi, illetve anyaországi, külföldi neves szerzők, pályakezdő fiatal alkotók sorát vonultatja fel. Azt is elmondhatjuk, hogy miközben megöregedtünk, elveinket nem adtuk fel. Az *Együtt* is segítő gondoskodásunkkal érett korba lépett.

A szerzői közösség baráti összefogásával az egységes magyar szellemi élet kárpátaljai értékörzőivé, szellemi kincseink terjesztőivé és anyanyelvi kultúránk hű krónikásaivá lettünk vezérleted alatt, mert végvári vitézi tettek számát, hogy az értékelv alapján szerkesztett folyóirat hozzájárul

Egykori magyar szakos diákok S. Benedek András emléktáblájának avató ünnepségén a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolában. Avatóbeszédet Vári Fábián László mondott. Balról jobbra: Balogh Irén, Sari József, Zselicki József, Punykó Mária, Czébely Lajos, Füzesi Magda, Dupka György, Dalmay Árpád, Borbély Edit, Debreceni Mihály és Vári Fábián László.

magyar irodalmi életünk erőteljes megújulásához, kiteljesedéséhez. Isten kegyelméből légy nekünk vezérünk még számos éven át. Ehhez kívánunk neked jó egészséget, alkotóerőt és családi boldogságot.

2021. február 15.

KOVÁCS SÁNDOR

A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC ELSŐ GYŐZTES CSATÁJÁNAK EMLÉKMŰVE

Kárpátalja történelmének legfényesebb lapját a kuruckorban írták – itt ringott a Rákóczi-szabadságharc bölcsője. A nagyságos fejedelem, II. Rákóczi Ferenc által vezérelt felkelő kurucok 1703. július 14–16-án Tiszaújlaknál, a folyón való átkelésért vívott csatában aratták első győzelmüket: itt győzték le Kende Mihály szatmári alispán csapatát. A nem túl nagy létszámú, ám hadászati és stratégiai szempontból semmiképpen sem elhanyagolható jelentőségű csata végkimenetele és különösképpen annak lelkesítő ereje évekre összekovácsolta a kuruc seregeket.

A Tisza-hídon átkelve láthatjuk a legmagyarabb folyót, országokat, sorsokat elválasztó „pozícióját” betöltvén, ugyanis a hídtól nyugatra a Tisza államhatárrá válik. Kelet felé még szabadon kanyarog kárpátaljai, azaz ukrán területen. Ezen a sorsválasztó helyen, a Tiszaújlak–Tiszabecs nemzetközi közúti határátkelőhely kárpátaljai oldalán áll az első győztes csata dicsőségét őrző turulmadaras emlékmű.

A szabadságharc első győztes csatája 200. évfordulójára készülve, Szatmár vármegyében született meg egy emlékmű felállításának gondolata. Szatmár vármegye közgyűlésén Nagy Sándor főjegyző terjesztette elő, hogy a tiszabecsi csataként közismert ütközet helyszínén állítsanak emlékművet. A közgyűlés nagy lelkesedéssel, egyöntetűen határozatot hozott egy emlékoszlop felállításáról. A kormánypárti és ellenzéki tagokból létrehozott emlékbizottság elnökéül Nagy Sándort választották meg. Az emlékművet közadakozásból szándékoztak megvalósítani. Kezdeményezésükhöz Szatmár vármegyén kívül csatlakozott Ugocsa, Bereg és Szatmárnémeti szabad királyi város is.

De rendes magyar szokás szerint, ez sem ment problémamentesen.

Bereg vármegye anyagiakkal nem járult hozzá az emlékműhöz, saját emlékmű állítását tervezték, de az avatási ünnepsélen részt vettek. Így az emlékműállítás költségeit Szatmár és Ugocsa vármegyék, valamint Szatmár-

németi város fedezte. De ez még csak a kisebb problémát jelentette. Elbe István, az Országos Széchényi Könyvtár információszolgáltatási igazgatója 2021. január 22-én publikált *Rákóczi- emlékek – Tiszaújlak* című internetes cikkében nagyon frappánsan foglalta össze az emlékműállítás huzavonáját. „A bizottság nem látta esélyét annak, hogy az emlékoszlop az évfordulóra, azaz július 14-re elkészüljön, ezért inkább csatlakoztak az országos Rákóczi-ünnephez, amelynek központi rendezvénye a kassai Rákóczi ereklye-kiállítás volt. Ennek záróakkordjaként, szeptember 20-ra több városban is Rákóczi-ünnepségeket hirdettek.

Az emlékmű avatásának időpontját tehát szeptember 20-ra tűzték ki, azonban a helyszín kiválasztása megosztotta az addig egységesen működő emlékbizottságot. Abban egyetértettek, hogy az emlékmű a Tisza bal partján álljon, azonban a helyszíni szemle során a bizottsági tagok többsége a tiszaujlaki hídról lekanyarodó országút elágazását tartotta a legmegfelelőbb pontnak. Indoklásuk szerint itt érvényesül majd a legjobban az emlékmű látványa. Csakhogy a hídfő, beleértve a tiszabökenyi elágazást is, már Ugocsa vármegyéhez tartozott. Ezt a függetlenségi párti tagok, élükön Luby Géza Szatmár megyei képviselővel, nem tudták elfogadni. Azt szerették volna, ha az emlékmű a szatmári oldalon, tehát még a megyéhez tartozó Tiszabecs község határában marad. Ebben a kérdésben nem sikerült megegyezésre jutni, sőt a nézeteltérés ádáz sajtóvitává fajult, amely végül kettéosztotta a bizottságot és a függetlenségi tagok »ellenemlékmű« állítását határozták el.”

Egyébként az ominózus ellenemlékművet Tiszabecsen, a református templom kertjében ugyanazon a napon avatták fel, de azon inkább a Függetlenségi Párt vezetői és hívei gyűltek össze. A hatósági rendezők nagyszerű szervezésének köszönhetően a két ünneplő tábor között semmilyen torzszalkodás nem történt.

A szoborbizottság júniusban Tiszaújlakon tartott ülésén a fő emlékmű helyszínéül az Elbe által leírt útélágazást jelölte ki, a csata emlékére korábban emelt kereszt mögötti térséget. Ugyanekkor választották ki Kepes Sándor színérváraljai emlék- és sírkőgyártó öt bemutatott emlékműterve közül a legmegfelelőbbet.

Hamarosan megkezdődött az emlékmű építése. Egy mesterséges dombot emeltek. Ebbe jelképesen Magyarország 38 (más források szerint, 34) vármegyéjéből származó földet is beépítettek, hirdetvén a magyarság egyívű tartozását. Az alkotást a *Pesti Napló* 1903. szeptember 21-i számában így írta le: „Az emlékmű hat méter magas feltöltésen hét méternyire nyulik az égnek. Színérváraljai

trachit-tufkőből készült, rajta három fekete andezit táblával, tetején egy méter magas és két méter átmérőjű (értsd: szárnyfesztávolságú – KS) bronzból öntött turulmadár van. A gyönyörű emléket Kepes Sándor színyérváraljai gyáros készítette. Az emlékre Rákóczi jelmondata: »Istennel a hazáért és a szabadságért!«, továbbá a Rákóczi-család jelmondatát: »Si deus pro nobis, quis contra nos!« vésték. A feliratok alatt diszes kuruckorabeli trofeumok vannak.»

Az egyetlen közeli képeslap az emlékműről Lux Gyula gyűjteménye

Egyes források az emlékmű teljes magasságát 18 méterben, mások, s ez a valószínűbb, 13 méterben állapították meg. A dombra kőlépcsősor vezetett fel. A dombtetőt kovácsoltvas kerítés vette körül, a lépcsőnél kettényíló kapuzattal. A dombon emelt oszlop tetején egy kőből faragott gömbön a cikkben említett, nagy méretű, kiterjesztett szárnyú bronz turulmadár csőrében kuruckardot, azaz egy szablyát tartott. Ez a jelkép a megannyi Rákóczi-história közül ugyanis a csatával kapcsolatos legendára utal:

A Rákóczi-szabadságharc kezdetének emlékművét a szovjetek lerombolták, de 1989-ben újjáépült

A bökényi határ és Tiszabecs alatt vívta Rákóczi egyik nagy csatáját Pálffyval. Véres csata lehetett, mert azon a napon sokan meghaltak. Senkinek nem volt őrangyala, csak Rákóczi Ferencnek, akinek a feje fölött ott keringett örökdeve a turulmadár. Egyszer a labancok kiverték a kezéből a kardját. Nagyon veszélyes helyzetbe került. Ekkor az égből váratlanul lecsapott Rákóczi turulmadara. Karmaival kivájta az ellenfél szemét. A turulmadár szájában volt egy kard. Rákóczi kikapta a csőréből a kardot, és ezzel tudta csak visszaszorítani támadóit.

A legenda alátámasztására a fegyver görbülete a madár testétől elhajló ívelésű volt, hogy a fejedelem számára a markolat könnyen hozzáférhető legyen.

A négyzetes alapú, hármastagolású oszlop lépcsős talapzaton állt. Alsó része szembeötlően szélesebb volt a másik két, kiszélesedő peremekkel tagolt alkotóelemeknél. A legfelső oszloprész alig észrevehetően volt kisebb keresztmetszetű a középsőnél. A szemközti oldal felső részén keretbe foglalt fekete kőtábla hirdette az emlékmű küldetését. Aranybetűs feliratát szinte mindegyik lap közreadta, de annak tördeléshű formáját csak egy nagyon megviselt, Lux Gyula gyűjteményében lévő, korabeli képeslapból tudjuk többé-kevésbé rekonstruálni. A táblán felül felfelé ívelt félkörben ez állt:

Istennel a hazáért és a szabadságért

Alatta, középen egy hatágú csillag, lejjebb pedig:

II. RÁKÓCZI FERENCZ

szabadságharczának

kezdetén vívott

1703. július 14-iki

Tiszabecsi győzelme

Az alsó sor pedig lefelé ívelt félkörben:

200 éves emlékezetére.

A középső rész bemélyedésében lévő táblán Jenser Mihály római katolikus főgimnáziumi tanár, festőművész által megrajzolt kuruc fegyverekből és zászlókból álló díszes trophaeum (*diadaljel, győzelmi jelvény*) alatt a Rákóczi család latin nyelvű jelmondata (*Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk.*) volt olvasható:

Si Deus pro nobis, quis contra nos.

A legsó, kiszélesedő oszloptörzs bemélyedésében pedig egy harmadik tábla megőrizte az állítatókat:

Emelte:

SZATMÁR vármegye, UGOCSA vármegye,

SZATMÁRNÉMETHI sz. kir. város

közönsége

1903. szept. 20.

Alul, a talapzat jobb szélén, egy kis táblán az alkotó megnevezése szerepelt:

KEPES

SZ. VÁRALJA

Az avatási ünnepségen (beleértve az ellenemlékmű avatásának résztvevőit is) hatalmas, az akkori becslések szerint, 20000 főnyi tömeg vett részt. Az avatásról beszámoló számtalan sajtótudósítás közül a *Pesti Napló* fentebb már idézett számát lapozzuk fel: „Az ünnepélyt a Himnusz eléneklésével nyitották meg, amit gróf Csáky megnyitó beszéde követett. Utána dr. Fechtel János szatmári főgimnáziumi történelemtanár Rákóczit, mint nemzeti szabadsághőst méltatta. Ezt Illyés Bálint képviselő szavalata követte, aki □ Rákóczi visszatér □ című ünnepi ódáját szavalta el, amellyel nagy hatást ért el. Majd Nagy Sándor Szatmármegye tiszteletbeli főjegyzője mondotta el ünnepi beszédét, amelynek tartama alatt lehullott az emléket takaró lepel. [...]

Domahidy István Szatmár vármegye nevében az emlékművet megőrzés végett Ugocsa vármegye közönségének adta át, ennek nevében pedig Becsky

Emil ugocsai alispán vette át. Ezután a Tudományos Akadémia nevében Ballagi Géza mondott nagy hatással hazafias beszédet. Gróf Feleki Géza a történelmi társulat hevében mondott beszédet a Rákóczi kultuszművelődéséről. A Petőfi társaság nevében Zempléni Árpád szavalta el gyönyörű költeményét.

Az emlékre tömérdek koszorút helyeztek. Koszorúkat küldöttek többek közt id. báró Perényi Zsigmond, Ugocsa vármegye, a székesfőváros, Szatmárnémeti, Máramaros vármegye, Szatmár vármegye, a kolozsvári Tudományegyetem, a nagykárolyi Kölcsey-egyesület, Tiszaújlak mezőváros közönsége, Szilágy vármegye, Beregszász, Bereg vármegye, Nagy-Károly, a nagyszöllősi polgári fiu- és leányiskola, Nagybánya város, továbbá igen sok iskola és egyesület. Az ünnepélyt Fátyol Józsi nagykárolyi cigányprímás diszmagyarba öltözött zenekara a Rákóczi indulóval fejezte be.”

Trianon után, a cseh elnyomás éveiben a csata emlékoszlópa elhanyagolt állapotba került. A *Prágai Magyar Hírlap* 1926. augusztus 8-i számában lehangoló képet festett az emlékműről: „A vaskerítés már rozsdamarta és düledező. A kerítésen belül méteres gyom, alig lehet tőle mozogni. A trianoni »bölcsék« idecsapták a Turult a köztársasághoz, most nincs, aki törődjék vele, nincs aki gondját viselje. Olyan, mint az anyja melléről leszakított gyermek. Árva, mint a nemzet, aki állította.” A *Budapesti Hírlap* 1934. október 6-án hasonlóan jellemezte: „Az emlékmű egy összehordott dombocskán áll, rozsdás, gyommal lepett. Olyan, mint egy elhanyagolt sír a hajdani tabáni temetőben. Kerítését már hordja el a szomszédság. Állítólag a tiszaiújlaki kultúregyesület feladata lesz, hogy az emlékművet gondozza s ismét visszahelyezze régi fényébe...”

Rákóczi halálának 200. évfordulója közeledtével megújult a Turul-emlékmű. A kárpátaljai magyarság a jubileumot 1935. április 7-én egy, a Tisza-parti emlékműhöz szervezett nagyszabású, tízezer fős, országos zarándoklattal méltatta.

A szovjet megszállás után az 1903-ban állított kurucemlékmű sorsa megpecsételődött. A tiszaiújlaki Fábián Balázs helytörténész a *Kárpátalja* lap 1993/3. számában írta le az emlékmű eltávolításának történetét: „1945 tavaszán a helybeli vezetőemberek, mintegy elkötelezettségüket akarván bizonyítani a szovjethatalom iránt, minden felsőbb utasítás nélkül, csupán az alantas hízelgés céljával földig rombolták az annyira kedvelt és szeretett emlékművet. Anyagát az elesett szovjet katonák emlékművének építéséhez használták fel.”

Először a bronzmadarat verték le a gömb tetejéről, majd a táblákat is leszerelték az obeliszkről. Az eredeti oszlopot ezt követően a szovjet katonák emlékműveként Tiszaújlak főutcáján avatták fel, amely mind a mai napig ott, a házior között áll. A felső tábla helyére hatalmas vörös csillag, a szovjet jelképrendszer elsőszámú szimbóluma került. *(Ezt a rendszerváltás után eltávolították.)* A helyiek tudatában úgy él, hogy a két alsó eredeti táblát megfordítva visszahelyezték az emlékműre. Az egykori középső tábla hátlapjára vésték fel az új küldetés ukránnyelvű szövegét, az alsóra pedig az elesett szovjet katonák neveit. Igaz, ennek ellentmond az a tény, hogy a mostani táblák szürkék, az eredetiek viszont, a leírásokból tudjuk, feketék voltak. Ezt bizonyítani vagy cáfolni csakis a táblák kiemelésével lehetne. Az emlékdombot az 1947-es nagy tiszai árvíz súlyosan megrongálta, ezt követően a mozdítható köveit a lakosok széthordták, végül teljesen eldózerolták.

A bronzturulmadár Ungvárra, a várba került. Annak ellenére, hogy többen megkérdőjelezzik, sőt, egyesek egyenesen tagadják, ez minden kétséget kizáróan a tiszaujlaki emlékmű madara. Ha összehasonlítjuk a táblák kapcsán már említett képeslapon a madár fejtartását, a szárnyak tol-

*A turul csőrében a szablya mardványával az ungvári várkertben
Balog Sándor felvétele (2021)*

lázatát, továbbá figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a várkertben lévő – a leírttal megegyező méretű madár – csőrében még ma is ott van a szablya darabkája, úgy hisszük, nem lehet kétségünk. A szovjet korszak hajnalán a megalakulóban lévő honismereti múzeumba gyűjtötték össze a vidék nem kívánatos vagy lerombolt emlékműveinek egyes részeit. Így került ide pl. a Herkules-, a Hermész-, a Dayka-, a Perényi- és a Turul-szobor is. Bár várfogsága alatt az idő és a politika viharai a turul csőréből a kardot kitépték, de ma mégis a várkertben kiállítva, a fák közül hamiskásan kacsint a látogatók felé.

A szovjet birodalom végnapjait előidéző, reformokat meghirdető peresztrojka időszakig a környék népe csak az emlékekre támaszkodva tudta felidézni a Rákóczi-emlékművet, nem is reménykedhetett feltámaszásában. Ebben a reményvesztett időszakban Tiszaújlak szülötte, a méltán elismertté vált Vári Fábián László, költő, szépíró a *Magyar Ifjúság* című lap 1987. július 31-i számában a versei mellé írt önvallomásában így fogalmazott: *„A költött szó iránti csodálat apámtól öröklődött reám, s általa érintett meg a történelem, a környéken elevenen élő Rákóczi-kultusz szele is, melynek monumentális tárgyi bizonyítéka volt a község határában magasodó kuruc-emlékmű, a Turulmadár. A csőrében kardot tartó, kőtojáson ülő bronzsast nekem már csak képről volt módomban látni, mivel az 1944-ben felszabadult Tiszaújlak vezetői indokolatlan túlbuzgóságukban a múltat is tagadva megsemmisítették. Helyettük is vezekelve, a jövőért aggódva fordulok néha Májtény, Zágon és Rodostó felé. Hiszen (helyesen: Hiszek – KS) ezentúl a költészet tudatformáló erejében, a nemzetiségek, a nemzetek, az emberi nem fennmaradásában. Alázatos szolgája ennek a hitnek a ritkán, de az őszinteség bíborában születő költemény.”*

Az írás felelevenítette a tiszapéterfalvai Határőr Agrárcég-Kolhoz népszerű és kiváló vezetője, Bíró Andor, – aki egyébként Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának hosszú ideig egyetlen magyar képviselője is volt – meghatározó gyermekkori emlékeit is. Elmondása szerint, Vári Fábián László gondolatai hatására újra felszínre törtek benne a gyermekkorától szívébe zárt, a magyarságot dicsőítő emlékmű magasztos élményei, szikraként táplálták az elpusztított kurucemlékmű mindig is dédelgetett újjáélesztésének tüzét. Erről ő később visszaemlékezve a *Kárpáti Igaz Szó (KISZó)* 1994. július 16-i számában így elmélkedett: *„A Tiszahát népe évszázadokon át megemlékezett a kuruc hősoőrkről. Az ilyen megemlékezések lelkesítették fiainkat, ébren tartották bennük a hovatartozás érzését, éltették magyarságukat.”* Majd a lap

2002. július 13-i számában így nyilatkozott: „Az emlékmű helyreállításának gondolata mindig is foglalkoztatott bennünket. De reális lehetőség tervünk végrehajtásához csak a peresztrojka idején adódott.”

Az egykori kurucemlék feltámasztása körülményeinek kutatásában, a részletek tisztázásában meghatározó segítséget nyújtott ifj. dr. Bíró Andor, a kolhozelnök fia, aki nem csupán édesapja emlékét ápolja, hanem maga is aktív kutatóként közismert. Közreműködése nélkül nem sikerült volna az újjáépítés zegzugos útvesztőinek tisztázása. Segítségéért ezúton is köszönetünket fejezzük ki neki.

Az elnök kihasználva a Gorbacsovi-korszak megváltozott, új politikai fuvallatait, tekintélyét latba vetve kezdeményezte az emlékmű újjáépítését. 1987-ben hivatalosan kérte az ungvári egyetem történészeinek állásfoglalását. Az emlékmű létjogosultságát igazoló, azaz a Turul-emlékmű újjáépítését támogató – I. M. Hrancsak tanszékvezető professzor és Váradi Sternberg János professzor aláírásával ellátott – november 12-i keltezésű válaszlevél birtokában Bíró Andor a mindenható megyei pártbizottság első titkárához, H. J. Bandrovszkijhoz fordult. Kárpátalja első számú vezetőjének bejegyzése után a megyei tanács végrehajtó bizottsága és a megyei művelődési osztály hozzájárulása formalitásként meg is történt. 1988. február 16-án megszületett a határozat a kuruc emlékmű visszaállításáról.

Bíró Andor a péterfalvai kolhoz nevében a budapesti Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának osztályvezetőjétől, Dr. Hámory Jánostól, valamint az Országos Széchenyi Könyvtár osztályvezetőjétől, Ottovay Lászlótól kért és kapott korabeli fényképek alapján megrendelte az emlékmű terveit. Az elkészült pályaművet elbírálásra benyújtották az illetékes Kárpátaljai Művészeti Tanácshoz.

Ekkor azonban meglepő fordulat következett be. A művészeti tanács a döntéshozatali munkájába szakértőnek Váradi Sternberg János professzort kérte fel. A professzor váratlanul megvétózta az eredeti emlékmű újjáépítését. Idézzük Bíró Andort a *KISZ* 2002. július 13-i számából: „... *Váradi Sternberg János – számomra máig ismeretlen okból – egyszer csak megváltoztatta véleményét. Azt mondta, a turulmadár a fasiszmus és a cárizmus jelképe, ezért nem állítható fel. Kuruc lovasszobrot javasolt helyette.*” Ez fölöttébb furcsa fordulat volt, hiszen a professzor a kolhozelnökkel baráti kapcsolatokat ápol, és kezdetben messzemenőig támogatta az eredeti emlékmű újjáépítését.

A beadott kérelmet és terveket a tanács elutasította, ezért újabb pályázatot kellett meghirdetni. Az újonnan benyújtott, Rákóczi lovasszobrát, a

Tiszán csónakon átkelő kurucok domborművét ábrázoló pályaművek közül a művészeti tanács 1988. szeptember 5-i ülésén a Rákóczi lovasszobrot, T. I. Rusznak szobrászművész és P. M. Gajovics építész munkáját fogadta el. (*Makettje megtekinthető a tiszpéterfalvai képtárban.*)

Az új köztéri művészeti alkotás, azaz a lovasszobor megépítéséhez szükséges engedélyek azonban meghaladták a megyei szervek hatáskörét, ezért Bírónak a köztársasági, azaz a kijevi hatóságokhoz kellett fordulnia.

Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (USzSzk) Kulturális Minisztériumának vezetője szerencsére korábban már járt a péterfalvai mintagazdaságban, jó kapcsolatban volt annak elnökével, ezért – miután megtudta az elnök eredeti szándékát – 1988. szeptember 27-i válaszlevelében elutasította a Rákóczi lovasszobor létesítésére irányuló kérelmet. A tárca állásfoglalásában felhívta a figyelmet arra, hogy az USzSzk Minisztertanácsa 6582/61 számú, 1988. július 8-i keltezésű engedélye a kuruc felkelő csapatok emlékművének visszaállítására vonatkozik, és nem egy új emlékmű létrehozására. Az újabb, 1988. szeptember 8-án benyújtott emlékmű-tervezet viszont egy kb. 9 méter magasságú talapzatra helyezett lovasszobor volt, amelynek a várható kivitelezési költsége mintegy 90 ezer rubelre rúgott. A Kulturális Minisztérium levelében közölte, hogy a tárca hatásköre csupán a 10 ezer rubel összeget meg nem haladó költségvetésű köztéri alkotásokra terjed ki, az ennél nagyobb összegű alkotások esetén kizárólag a Minisztertanács rendelkezik illetékességgel. Ebben az esetben tehát a megyei szerveknek új eljárást kell kezdeményezniük.

Győzött tehát az eredeti emlékmű visszaállítására irányuló eredeti elképzelés, amiről az említett interjúban Bíró Andor így vélekedett: „*A huzavona, hogy turulmadaras vagy lovasszobor legyen az emlékmű, jó egy évre visszavetette a munkálatokat. Ám, miután a Minisztertanács helyettes elnöke utasítást adott, immár nem volt akadály annak, hogy az eredeti emlékmű építéséhez lássunk hozzá.*”

A Bíró Andor által beszerzett régi fényképek és képeslapok alapján az agrárcég megrendelte az emlékmű műszaki terveit. Ezeket Lézu Volodimir építész készítette el. A turulmadarat pedig Tarasz Rusznak szobrász, ötvösművész formázta újra. Keisz Gellért és Magyar Sándor fémművesek kivitelezésében elkészült az obeliszket körülvevő, új, díszes kovácsoltvas kerítés. Az emlékmű kivitelezését teljes mértékben az agrárcég finanszírozta, építésében kizárólag a kolhoz alkalmazottjai vettek részt. Az alapkövetételkor egy kapszulába helyezett okirat őrizi nevüket az utókor számára:

„...Az elhatározás Bíró Andortól, a Határőr Agrárcég-Kolhoz elnökétől származik, és a tagság egyöntetű helyeslésére talált.

1989 tavaszán megindultak a helyreállítási munkálatok, melyek a kolhoz költségén, a kolhozi építők keze munkájával folytak.

Építésmérnök: Nagy Lajos

Brigádvezető: Bereзовский József

Az építőmunkálatokat a kolhozi építőbrigád 11 tagú fertőszalmási csoportja végezte:

Csoportvezető: Kis Kálmán

Építők: Samók Kálmán, Nagy Kálmán, Komáromi Béla, Korcsánszki Ferenc, Varga József, Bányai Sándor, Illés Elemér, Taracközi Tibor, Illés András, Kenéz Gergely.

Részt vettek még a munkálatokban:

Asztalosok: Karmacs Ferenc, Bányai Pál, Bornemisza Sándor.

Darukezelők: Marozsi János, Szakadati Miklós

Gépkezelők, hegesztők: Béner István, Papp József, Csillag György, Gál György, Bagó Géza, Dani János.

Más munkások: Kutasi Tibor, Nagy Gyula, Váradi Mihály, Ifj. Váradi Vilmos, Nagy Lőrinc, Kis Attila”.

Az újjáépített emlékmű tulajdonképpen az eredeti másolata, de van néhány eltérés. Az 1903-as emlékművön a turul csőrében a szablya ívelése miatt, annak két vége a madár testétől elhajlik, hogy a legendához igazodva a markolatot a fejedelem könnyedén kézbe vehesse. Az új emlékművön a szablya íve a madár teste felé görbül, ami valójában nehezíti a markolat elérését. Az oszlop felső két alkotórészébe bemélyedéseket építettek, ezekbe viszont nem állítottak táblákat. A táblákat az alsó, szélesebb tagolás mind a négy oldalának mélyedéseibe helyezték. A szemközti oldalon:

Cum Deo

PRO PATRIA ET LIBERTATE

A jobb oldali táblán ez állt:

A KURUC SZABADSÁGHARC (1703–1711)

ELSŐ GYŐZELMES ÜTKÖZETÉNEK

ÉS AZ 1703. JÚLIUS 14-16

TISZAI ÁTKELÉS EMLÉKÉRE

A magyar nyelvű feliraton kívül az oszlop bal oldalára az állam iránti tolerancia jegyében ukránnyelvű emléktáblát is állítottak:

НА ПА’МЯТЬ

ПРО ПЕРШУ ПЕРЕМОЖНУ БИТВУ КУРУЦІВ

У ВИЗВОЛЬНІЙ БОРОТБІ 1703-1711 р.р.

I ПЕРЕПРАВУ НА р. ТИСИ 14-16 ЛИПНЯ 1703 РОКУ

A hátoldalra helyezett táblán az állítatókat két nyelven örökítették meg:

HELYREÁLLÍTTATTA 1989-BEN

A HATÁRŐR KOLHOZ

ВІДНОВИВ В 1989 РОЦІ

КОЛГОСП «ПРИКОРДОННИК»

Vári Fábián László a közelmúltban *A kövek árulása* című írásában idézte az egykori kolhozelnököt, akinek köszönhető a tiszaujlaki Turul és a kurucemlékek újjáélesztése: „*Bíró Andor szerint az új emlékmű egy monolit, mélyen a földbe ágyazott vasbeton szerkezet. A bomba sem tudná romba dönteni. Ezek szerint nem szedhető szét, darabjai nem építhetők át egy másik helyszínen, tehát nem kényszeríthető árulásra sem.*”

1989. július 16-án a tiszabecsi ütközet 286. évfordulóján végre felavathatták Kárpátalja első újjászületett emlékművét. Az avatásra a vidék minden magyarlakta településéről érkeztek, de nagy számban képviseltette magát a kárpátaljai ruszinság, sőt a románság is. Az újjáépített emlékművet – a becslések szerint – 8000 ember jelenlétében avatták fel. A szovjetrendszer uralma alá kényszerített Kárpátalja magyarságának ez volt az első igazi nemzeti ünnepe.

Az avatási ünnepség után számtalan hivatalos és sajtómegnyilatkozás méltatta a korszakalkotó jelentőségű eseményt. Mégsem ezeket szeretnénk felidézni, hanem egy magánember, a beregszászi Kerényi Gyula, Pro Urbe-díjas építészmérnöknek az avatóünnepséget követően Bíró Andorhoz írt leveléből idézünk: „*Igen-igen elismerő a »nagy tömeg« véleménye a történelekről, s ennek is, mint sok minden másnak Te voltál a fáklyavivője. Nincs szó, nincs kifejezés az elismerés méltatására. Az Újlakon vasárnap megtartott területi választmányi gyűlésünkön kijelentettem: mint Párizsnak az Eiffel torony a büszkesége – nekünk a »turulos obeliszk«, s ne csak most legyen ilyen látogatott, hanem majd a friss hóban is legyen »kitaposott« út hozzá.*”

Hál’ Istennek, a kövek Vári Fábián László által megfogalmazott árulása fennállásának több mint három évtizede alatt sem fenyegeti a bronzsast. A Bíró Andor által megállapított bombabiztosság is bebizonyosodott. Amikor az 1998-as nagy árvíz húszlépcsőnyi magasságig ejtette fogságba Rákóczi emlékművét, az az építők becsületes munkájának köszönhetően sikeresen kiállta a természet eme kihívásának próbatételét. Utóbbiról a lépcsősor jobb oldalán egy emléktábla is tanúskodik:

VÍZÁLLÁS

1998

NOVEMBER 5 - 6

Még az avatási ünnepség után, dr. Szöllősy Tibor aktivista javaslatára, döntés született arról, hogy emlékeztetőül a magyar történelem eme dicső eseményére, a KMKSZ szervezésében azóta minden nyáron, a július 16-hoz legközelebbi vasárnapon a Rákóczi-oszlopnál emlékünnepséget rendeznek. Ez a rendszeresen megtartott Turul-ünnepség, amelyen a magyarok mellett Rákóczi hű népe, a ruszinság is mindig képviselteti magát. Tehát, a Kerényi Gyula által remélt „kitaposott” utat máig nem verte fel a gaz. Rákóczi turulos oszlopát nem csupán a vidék népe látogatja, hanem a Kárpátalját felkeresők egyik legfontosabb úticélja, és nem csak a magyaroké. A Turul-emlékmű igazi kárpátaljai magyar–ruszin zarándokhelyé vált.

DEBRECZENI TIBOR

ESZMÉLÉSEM RÖVID TÖRTÉNETE

Kedves Barátom!

Egy minapi reggelen, ébredés után megszólított az agyam, hogy volna még valami dolgom: írnom kellene eszmélésemről, iskoláskorommal kezdődően, arról, hogy a szülői környezettől, meg a történelmi korszakoktól befolyásoltan miféle nézetek, ideológiák hatottak rám.

Hogy ez mért juthatott eszembe? Valószínűleg a dédunokáimra gondoltam, arra, hogy élő szóban már nem lesz módomban eszmélésünkről, az övékről és az enyémről, a gyermekkortól a felnőttéig terjedő, nagyon izgalmas időszakról beszélgetnünk. A két nagyobb, érthetően, már nem a dédapára fordítja az időt, az általános iskolások felnövekedését pedig vagy megérem, vagy nem. Mi mást tehetnék. Írok magamról. Röviden természetesen, illendően a levél műfajhoz. Az én gyermek- és ifjúkorom a huszadik századnak egy olyan izgalmas és drámai korszakára esett, másként szólván, oly korban sikerült felnövekednem, férfivá válnom, hogy akár szerencsének vagy kegyelemnek is tarthatom, hogy még itt lehetek, s még írással is kísérletezhetem. Talán éppen ezért fordulhatott meg az eszem egyik zugában, hogy nemcsak a dédunokáimat sikerül kíváncsivá tennem, de talán titeket, fiatalabb barátaimat is.

Hogy a fentieket leírtam, átkapcsoltam a googléra, s ott egy frissen kapott írás elgondolkodtatott. Ilyesmik jutottak eszembe. Hogy én tulajdonképpen hálás lehetek, mivel a rendszerváltás óta eltelt időben olyasféle konszolidált országban élhettem, valamiféle demokráciában, amilyenre életem első hatvan évében csak vágyakoztam. És nem volt háború! S a szomszédokkal, a Trianon utáni államokkal, úgy-ahogy, kompromisszumok árán, de kijöttünk. Ám még nincs megoldva semmi! Aztán itt van nekünk az Európai Unió! Ugyan merre irányítják a közös állam rúdját a választott vezetők? Van-e jövőjük a nemzet-államoknak? Márai Sándor azt írta hajdanán, már az emigrációban, hogy Európát az itt élő nemzetek sajátos hagyománya, kultúrája teszi megkülönböztető módon Európává. És valóban nem lesz a tőke úr mirajtunk? Vagy már el is jött a pénz diktatúrájának a korszaka? És mekkora a világegés

kockázata? S az emberi sokaság a jövőben is a manipulálható bárány szerepét kapja? És mi lesz a kereszténységgel? És mit szól, illetve cselekszik majd az Isten? S a vírusháború visszatérő rém? Nem is folytatom.

Folytatom hát magammal, az én eszméléssel. Az pedig a szüleimmel, s áttételesen, Trianonnal kezdődik. Édesapám, édesanyám, s valamennyi ősöm felvidéki. Beregi magyar és szepességi cípszer gének alakították ki személyiségemet. Felmenőimet, apát és anyát is, 1920-ban a szülőföldjükön érte a trianoni döntés. A győztes Nyugat többek között Észak-Magyarországot is elajándékozta. Ezt történetesen a cseheknek. A szüleim már csehszlovák állampolgárok voltak, mikor találkoztak egymással. Az én születési bizonyítványomat is csehül állították ki Váriban, a Tisza menti színmagyar községben, ahol is világra jöttem a református kántortanítói lakásban.

1930-ban sikerült áttelepülnünk Csonka-Magyarországba, a Szabolcs megyei Anarcs községbe. Itt kapott édesapám egyházi tanítói állást. Én aztán itt jártam elemibe, öt éven át. Majd Kisvárdára vonatoztam, gimnáziumba. A szüleimmel együtt, akik példásan éltek, és szeretetben neveltek minket, a három fiút, jó magyarok voltunk, valószínűen, ami érthető is lehet, revizionisták és irredenták is. Az iskolában, az ajtón ezt olvashattuk: „Csonka-Magyarország nem ország, Egész Magyarország mennyország. Maradhat ez így? Nem, nem, soha”. Igazságtalannak tartottuk a trianoni döntést, Horthy Miklóst és a németeket szerettük, mivel a bécsi döntéssel visszaszerezték a régi Nagy-Magyarország magyarlakta területeit. Akkor Vári is visszajött. 1945-ben viszont a Szovjetunió kaparintotta meg. Most az a rész Ukrajnáé. A szüleink vallásosnak neveltek minket, templomba járó reformátusoknak. A család, a haza, az Isten fogalma belém is itatódott, s eszembe nem jutott a későbbi életem során, még akkor sem, amikor másféle ideológiát, történetesen a marxizmust gyakoroltam, a fentieket megkérdőjelezni.

1943-44-ben, mikor már magyar áldozatai is lettek a második világháborúnak, s két unokatestvérem is hősi halált halt, s Anarcsról láttuk Nyíregyháza angol bombázását, meg világítottak a Sztálin-orgonák, s megrendülve tapasztaltuk, hogy viszik gettóba az anarcsi zsidókat, s a németek Horthy Miklóst is fogságba vetették, s mi is menekülni kényszerültünk székéren, nyugat felé - anyánk féltette a fiat a szovjetektől –, igencsak módosult a gondolkodásom. Buzgóbban fordultam az Istenhez, már nemcsak én kapaszkodtam a szüleimbe, de ők is belém; számtalan kockázatos feladatot vállaltam és vittem végbe a menekülés során, s új dunántúli tartózkodási helyünkön. A németekből meg végleg kiábrándultam. Aztán megtapasztaltam

a háború borzalmát. Frontvonalban éltünk Nyergesújfaluban, hónapokig pincében, többször kerültem halálos veszedelembe, kétszer is megéltük a szovjetek bejövetelét és annak következményeit. Közben én mint már gyakorló legátus, több mint egy hónapig voltam a szomszédos Lábatlan község prédikátora – a lelkész elmenekült –, még gyermek-áldozatokat is temettem. Ez fantasztikus élmény volt. Aztán ástam lódögöket, hazafelé jövet láttam a porig bombázott Budapestet, utaztam vonattal, aludtam tetves állomásokon, megtapasztaltam, mi az az infláció, jártam csencselni, lopkodtam fát az erdőben. Megtanultam részt venni a szülők gondjaiban, és segíteni nekik. És megtanultam másként látni és gondolkodni. 1944 őszétől 1945 őszéig! S még csak 17 éves voltam. Szoktam volt mondani: Nem adatik ez meg mindenkinek!

1945 ősze lett, mire már a szovjet megszállás alatti újra Csonka–Magyarországon – csak akkor ezt a szót már nem szabadott volt kiejteni –, a menekülésből visszaérkezve, rokoni segítséggel, Nyíregyházán elkezdhattuk új életünket. Édesapánk itt kapott állami tanítói állást. Én folytattam a gimnáziumot, a Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Gimnázium hetedik osztályában, s mindjárt skorbutot is kaptam. Mondták, az egyoldalú táplálkozástól. Mégis, a háborús, stresszes, drámai fordulatokban gazdag élet után itt, a városban minden tetszett. Még az is, hogy nyáron a vasútra jártam, fizetségért persze, krampácsolni. A gimnáziumot szerettem, jó tanárok tanítottak, s remek barátokra tettem szert. Eredményesen tanultam. Megismerkedtem eszmélésem legnagyobb hatású zsenijével, Ady Endével, s egy életre mentorom lett. Egy Amerikát járt karizmatikus lelkész bibliakörében felfedeztem a személyes Istent. Minden problémát meg lehetett vele beszélni. És a politikai zűrzavarban iránymutatón nyitott volt az újra. Minden külföldi filmet megnéztem, a szovjetekét is. S többnyire tetszetek. Mohón olvastam, felfedeztem Németh Lászlót, Szabó Dezsőt, a népi írókat, az orosz klasszikusokat. Hallgattam Karácsony Sándor előadását, aztán olvastam is, s egy életre hívévé lettem. Pedagógiámban őt követtem. Megszerettem a népdalokat, és Bartókot, és Kodályt. Figyeltem a különféle politikai mozgalmak programjára, s miközben vallásos voltam, s legációk során prédikáltam a református templomokban, a baloldalra sodródtam, és eldöntöttem, hogy Debrecenben a bölcsészkaron folytatom a tanulmányaimat, magyar-francia szakon. A szüleim tudomásul vették, s elfogadták új nyitásaimat, s nem keresztezték szándékaimat. Mire 1947-ben leérettségiztem, s elindultam az egyetemre, önálló gondolkodású férfiúvá váltam, bár az arcom pattanásos és lányos volt.

(Majdnem 70 éves lettem – 2006-ban –, amikor megjelentettem első önéletrajzi vonatkozású könyvemet *Visszanéztem* címmel, ekkor írta baráti recenziómban, jó Trencsényi László: könnyű volt Debreczeninek jó könyvet írnia, hja, gazdag élete volt.)

Hát, barátom, gyanítod, gondolkozásom ugyancsak nagyot változott, s tegyem hozzá, nem apám ellenében. Ami meghatározó volt, egyetemistaként népi kollégista, azaz nékoszos lettem. Az első év hatása kitörölhetetlen. A többi feledendő. A kollégiumban, az említett első évben még Karácsony Sándor pedagógiai elvei szerint önkormányzati formában, a demokrácia mellérendelő szabályai szerint éltünk, s ez nekem nagyon tetszett. Később bármikor, amikor tanítottam, közösségeket alapíthattam, amatőr színpadokat vezettem, KS mester irányított. Ám, ahogy a politikai hatalomban uralkodó helyzetbe kerültek a kommunisták, másként, ahogy a többpártrendszerből átbillentünk a diktatúrába, akként kezdett működni a népi kollégium is. Központi vezérlésre. Hogy ez szükségszerű, erről engem is meggyőztek. Mondhatni, megetettek. Igaz, a marxista közgazdasági alapelveket már korábban elfogadtam, sőt az irodalmi nézeteiket is. Ilyen szellemű könyvkritikákat is írtam. Úgy gondolom utólag, hogy ennek köszönhetően is, már hallgató koromban tudományos gyakornok lettem, tanársegéd-jelölt az irodalmi tanszéken.

Aztán hamarosan megtapasztaltam személyesen, mi is az a diktatúra, illetve, hogy milyen. Mikor a Nékoszból diákothton lett, Kósa Vilmával, kollégista társammal, szerelmemmel, jegyesemmel elhatároztuk, hogy ösz-szeházasodunk, megyünk albérletbe, s házastársakként járunk az egyetemre. A Sztálin, Rákosi névével jelzett osztályharcnak azonban így is áldozatai lettünk. Kiderítették baráti kezek és szemek, hogy feleségem egy falusi, 25 holdas paraszt-kuláknak a lánya, s mint ilyent, őt ki kell dobni az egyetemről. S megindult a hajsz. S képzeljétek el, hogy mi ekkor még hittünk a szocializmus magasabbrendűségében, s nem értettük a kódobálókat. Végül aztán a feleségem megúszta egy fegyelmivel, a fiunk mar útban volt, engem viszont kidobtak az egyetemi állásomból, mondván, hogy rés vagyok a bástya fokán. Rákosi elvtárs nevezetes mondása volt. Azt megengedték, hogy taníthassak egy debreceni középfokú iskolában. S most ugrok egyet. Nem nagyot.

1952-ben történt, amikor a feleségem szüleit elüldözték a falujukból. Egy hajnalon, két kofferrel a kezükben, feleségem szülei, apósom, anyósom megálltak az ajtónk előtt, hogy nincs hová menniük. Én nagyon féltem, járt akkor sűrűn fekete autó, s hamar a Hortobágyon találta magát a delikvens, de rögtön kinyitottuk az ajtót. Aztán apósom haláláig együtt éltünk. Ez

az új családi esemény többek között arra is készítetett, hogy ellenőrizsem eddigi nézeteimet. Ahogy nevezném magamat, baloldali reformer lettem, nagyimrés, majd ötvenhatos. Az iskolában engem választottak meg a forradalmi bizottmány elnökévé. Aztán a szovjetek bejöttek, s Kádár János jóváhagyásával leverték a forradalmat. Mi egy darabig még az iskolában is sztrájkoltunk, de hát tudjuk a végét.

Engem 1957-ben fegyelmivel áthelyeztek egy másik középiskolába. Irodalmat tanítottam itt is, s közben irodalmi összeállításokat készítettem. Szerettem tanítani. Kiderült az is, van érzéken a dramaturgiához és a rendezéshez is. Városi amatőr színpadot alapíthattam, s itt a művészet nyelvén elmondhattam, mi a véleményem a diktatúráról, s az engem körbe vevő világról. És a közönségünk értett minket, „Hogy a szabadságnál nincs több, amit adhat önmagának az emberiség.”(Juhász Ferenc) A tanári munkám mellett irányítottam a színpadot. Fantasztikus közösség gyűlt körém, s mi családotól jól éreztük magunkat ebben a közegben. A feleségem gimnazista tanulói közül többen is színpadosok lettek, miként maga Kósa Vilma is. A színpadnak tíz éven át ezer bérletes látogatója volt, s a sajtó is foglalkozott velünk. Nem szerénykedhetek, országos híreük lettünk. De én maradtam az iskolában teljes óraszámban tanító gimnáziumi tanár.

Kedves barátom, aztán véletlenszerűen, 1966-ban felkerültem Debrecenből Budapestre, nagy hatókörű művészeti munkakörbe. S egy féléven belül követett a családom is. Akkorra már a fiunk 15 éves lett, a kislányunk meg hat, első általános iskolás. A feleségem 36, én pedig 38. Valójában a világnézeti fejlődésem ekkorra be is fejeződött. További munkámban az eddigi hatások érvényesültek. Pedagógus maradtam akkor is, amikor módszertani ismereteket népszerűsítettem, írásban és szóban, vagy amikor rendeztem a budapesti színpadomon, és a nagykörösi főiskolán, de akkor is, amikor a drámapedagógiát akartam az iskolai tanítás és a színpadi rendezés gyakorlatába átültetni. Ne felejtsem, akkor is, amikor önálló estjeimen a magam komponálta irodalmi műveket mutattam be.

Drága barátom, most, az életem végén, úgy gondolom, hogy én az eszmélkedésem folyamatában, tehát 15 éves koromtól kezdve sohse hagytam figyelmen kívül, hogy az ember eredendően teremtmény, tehát felelősséggel kell élnie, s nem lehet nem számolnia azzal, hogy valakinek, valakiknek felelősséggel tartozik. És nem uralkodhat a másik felett, amiként nem köteles elviselni a megaláztatást, az elnyomatást, a diktatúrát. S az ember, noha személyiség, ám közösségben, társadalomban élő személyiség.

S ezt tudomásul véve, immár újfent szólhatok a hajdani, szülőktől kapott irányelvekről, melyekkel útba igazítottak annak idején: ezek a család, haza, Isten. Család: feleségemmel 71 éve élünk együtt. Érzelmi meghittségben vagyunk a lányunkkal, fiúunkkal, közelségben három unokával, s büszkélkedhetünk kilenc dédunokával. Nemzet, haza: meg szokták kérdezni, te melyik pártra adod a voksodat. Mondom én: arra, amelyiknek fontos a határon túli magyarok sorsa. Egyébként nemzeti liberálisnak mondom magam, olyannak, aki sohse feledkezik meg a gyökerekről, többek között a kulturális gyökerekről, arról, hogy honnan jöttünk, s merre készülünk menni. De nem vagyok jó besoroló. Isten: a keresztyén protestáns vallás és hit szerint próbáltam élni. Nem biztos, hogy sikerült. De megpróbálom rendezni, ami még rendezetlen.

Drága barátom, befejezem a leveletem. A budapesti korszakommal meg a nyugdíjas évtizedekkel adós maradtam. Örölnék, ha még volna kedvem és erőm ezekről az évtizedekről is szólni, mit gondolok a mai eszemmel arról; mi is lehetett akkori munkámban hasznos.

Ez a levél sokáig készült. Az öregedés bajai itt kószálnak. No, és a kedvem! Aggódás, szorongás. Olyankor nem is tudok a gép mellé ülni.

Minden jót!

Szeretettel: Tibor

BERTÓK T. LÁSZLÓ

NAGYMAMÁK CÉLLÖVÖLDÉJE

(DUPKA GYÖRGY A SZOVJETIZÁLÁS hét csapásáról, a becsali munkáról és egy szétrajzó országról)*

Névjegy. Dupka György kárpátaljai magyar író, újságíró, szerkesztő kisebbségi és kultúrpolitikus, történész, lágerkutató. A Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közösségének elnöke, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet egyik alapítója és jelenlegi igazgatója, a Szolyvai Emlékpark Bizottság titkára, 1952-ben született Tiszabökényben. Első diplomáját az Ungvári Állami Egyetem magyar szakán szerezte 1979-ben. 2006-2008 között az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán tanult, majd 2014-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen doktorált. PhD-értekezésében a kollektív bűnösség elvének a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szembeni alkalmazását tárja fel.

– *Nemrégiben jelent meg legújabb könyve, A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946 címmel. Mire utal az, hogy „elhallgatott”?*

– Alapvetően a szovjet időkre utal, amikor a magyarokkal és svábokkal szembeni módszeres kommunista népiirtásnak már az említéséért is veszélybe lehetett kerülni Kárpátalján, de az elhallgatás bizonyos értelemben még ma is megvan. Egyrészt a volt szovjet archívumok Oroszországban mindmáig csak korlátozottan kutathatók a számunkra, másrészt az ukrán történelmi narratívákba sem feltétlenül illeszkednek a magyarsággal, ruszinsággal kapcsolatos történelmi tények.

– *Könyvének visszatérő motívuma a hét csapás.*

– Én hét epizódra tagolom a kommunista rezsim által a kárpátaljai magyarságra és németiségre mért csapásokat. Azért csak hétre, mert a csehszlovák állam bűneit, amelyeket 1920-39 között követett el az őshonos magyarság ellen, nem számolom ide, mert akkoriban még csak jogfosztásról volt szó, közvetlen mészárlásról nem. Amikor Sztálin szemet vetett Kárpátaljára 1944-ben, *Edvard Beneš* – aki nem mellesleg a szovjeteknek kémkedett a háború alatt Londonban – úgy taktikázott, hogy felajánlotta

* Az interjút a Magyar Nemzet 2021. februári számából vettük át.

Kárpátalját *Sztálinnak*, cserébe azt kérve, hogy a győztes hatalmak állítsák vissza Csehszlovákiát. Egyúttal szorgalmazta a magyarok és németek kollektív bűnössé nyilvánítását és kitelepítését Csehszlovákiából, sőt a felvidéki magyar közéleti szereplők Szibériába hurcolását.

– *Mi az alapja a történelmi hivatkozásnak, amely szerint Kárpátalját az Ukrán SZSZK-hoz tudta csatolni Sztálin? Kárpátalja azelőtt sosem tartozott a Kijevi Nagyfejedelemséghez.*

– Kárpátalja erőszakos szovjetizálásának forgatókönyvét a Kreml vezetőinek támogatásával – a Kárpátaljáról a Szovjetunióba emigrált – *Iván Turjanica*, NKVD-ügynök, kárpátaljai kommunista vezér agyalta ki, és a szovjet fegyverek árnyékában valóította meg. Az volt a szovjet propaganda „meséje”, hogy Kárpátalja ősi ukrán föld, ahol a magyar honfoglalás előtt szlávok – az ő értelmezésében ukránok – éltek. Az etnikai érvet az a középkorban ide települt ruszinság jelentette, akikre ráfogták, hogy ukránok.

– *A ruszinok mit szóltak ehhez?*

– Nem kérdezték, kérdezik meg őket. A ruszinokat máig – a független Ukrajna jobboldali történészei, politikusai is – elmagyarosodott ukránoknak tartják, miközben minket, magyarokat sem fogadnak el őshonos kisebbségként.

– *Ez 1944-ben még jól is jött a ruszinoknak, mert így legalább nem süttötték rájuk a kollektív bűnösség bélyegét, mint ránk. Mi volt a hét csapás?*

– Az első csapásnak én azt nevezem, amikor 1944-ben Dálnoki Miklós Béla átállásakor a 4. Ukrán Front egységei Kárpátalján mintegy 19 854 magyar, ruszin és német katonát, illetve zsidó munkaszolgálatost ejtettek foglyul, ahelyett, hogy beszervezték volna őket a debreceni ideiglenes kormány mögött megalakuló új magyar hadseregbe, szibériai hadifogolytáborokba deportálták őket. A második csapás a 4. Ukrán Front katonai tanácsa által, 1944. november 12-én elfogadott kollektív büntetésnek minősülő 0036. számú rendelet volt, amit mi Kárpátalján „háromnapos munkaként”, illetve „becsali munkaként” emlegetünk, Magyarországon pedig „málenkij robotként” vonult be a köztudatba. A GULÁG-GUPVI táborokba 1944. november 18-tól elhurcolt mintegy harmincezer 18-50 éves férfi közül minden harmadik odalett. Egy hónappal később ezt fejlesztették tovább az Állami Honvédelmi Bizottság 7161. számú rendeletével jóvátételi mobilizálással, amely ettől kezdve a nőkre is vonatkozott. Közel 200 sváb-magyar lánnyal és anyával végeztettek rabszolgamunkát a Donyec-medencei bányavidéken. Ezt tartom a harmadik csapásnak. A lágerkörülmények sem különböztek

a náci koncentrációs táborokétól, ezt megtapasztalták azok a túlélő zsidók is, akik a német haláltáborokból hazatérve visszakövetelték a vagyonukat. Olyan indokokkal ítélték őket 10-25 év kényszerszolgálatára, hogy aki túlélte a náci koncentrációs táborát, az bizonyára ügynök volt, következésképp hazaáruló. A Szolvyai Emlékpark mintegy száz gránittábláján eddig 11 723 ezer magyar és német áldozat mellett 738 zsidó ember neve is fel van tüntetve, akik a keresztényekkel együtt haltak meg a szovjet lágerekben. Mint kutató meggyőződéssel húzok egyenlőséget a náci és szovjet népirtás, a nemzeti szocialista és a nemzetközi szocialista rendszer közé.

– *A negyedik csapás?*

– A negyedik a rögtönítélő katonai törvényszékek, az ungvári hírhedt Rendkívüli Bíróság felállítása volt 1944 december második felében, amit az NKVD kezdeményezett. Ennek célja az értelmiség megtizedelése volt etnikai hovatartozástól függetlenül. Ekkor fosztották meg a történelmi egyházakat vezető papjaiktól, akik túlnyomórészt szintén lágerbe kerültek, már akit nem gyilkoltak meg, mint *Boldog Romzsa Tódor* görögkatolikus püspököt. A legnagyobb koncepciók per *Bródy András* ruszin miniszterelnök és magyar képviselő társai nevéhez fűződik. Bírósági döntés következtében három honatyát kivégeztek, a többiek Gulág-rabságra ítélték, akiknek a sorsuk maig ismeretlen. Ehhez kapcsolható az ötödik csapás, a „szovjetellenes elemek” letartóztatási hulláma, amely azok ellen irányult, akik bármiféle politikai, közéleti tevékenységet folytattak korábban. Az NKVD 1945 január-február során Kárpátalján és a vele határos mai szlovákiai, magyarországi, romániai és lengyelországi területeken összesen 215 540 főt tartóztatott le koholt politikai vádakkal. Köztük 3 ezer kárpátaljai tisztviselő egy részének a Donyeck-medencei Jenakijevo büntetőlágerben veszett nyoma. A hatodik csapás a megbélyegzett német és magyar családok deportálása volt Szibériába és Kazahsztánba két, 1946-os belügyminisztériumi rendelet alapján. Nagyjából háromezer magyart és németet száműztek családotól embertelen körülmények közé. A túlélőket csak 1972-ben engedték vissza Kárpátaljára. Végül a hetedik csapásnak az NKVD-KGB politikai represszióját nevezem, amely 1970-ig tartott. Például az 1927-1932 között született katonaköteles fiúkat nem sorozták be – bizalmatlansági okok miatt – sorkatonának, hanem őket is a Donyec-medencei bányavidéken dolgoztatták. A gondolatrendőrség részéről bárki perbe fogható volt tetszőleges indokkal. Ezekben az években több ezer kárpátaljait ítélték 5-25 év börtönre, gulágra, akiknek a további sorsuk nem ismert.

– *Miközben sokan azt vizionálják, a kárpátaljai magyarok előbb-utóbb beolvadnak a szláv tengerbe, ön mégis pozitívan nyilatkozik a kárpátaljai magyarság jövőjéről. Mire alapozza derűlátását?*

– Egyfelől a páratlan regenerálódási és reprodukciós képességünkre, másfelől arra, hogy más etnikumokhoz képest csekély bennünk a beolvadási hajlam. Az 1910-es népszámlálás még 262 555 főt rögzített. Azonban Trianon következtében az 1921-es első csehszlovák népszámlálás idejére 102 ezerre apadt a magyarság száma. Aztán 1921-1941 között – főleg a Magyarországhoz visszatérés hatására – 143 ezerrel gyarapodott vidékünk magyarsága. Ezek után jött a hét csapás, a vörös pokol. 1919-1959 között 110 728 fővel lett kevesebb a kárpátaljai magyarság, ebben benne vannak az 1944-1953 között több hullámban végbement kivándorlás számai is. Nem tudom, hogy a természet törvénye vagy isteni sugallat, de tény, hogy 1989-re aztán ismét feltornáztuk magunkat jóval 155 ezer fölé.

– *Csakhogy a rendszerváltás után ismét megindult a nagy kiáramlás, áttelepülés Magyarországra.*

– Kétségtelen, hogy a 2001-es népszámlálás 151 500 főben jelölte meg a magyarok számát, és az eltelt harminc év mérlegében több mint 25-30 ezer mínuszban vagyunk. A magyarok fogyása különösen 2014-től erősödött fel, a kijevi majdan-forradalom, a kialakult orosz-ukrán konfliktus beárnyékolta a kárpátaljai magyarság jövőképét is, azóta pedig ki a sorozás elől, ki gazdasági okból, ki félelemből hagyja el szülőföldjét. Jelenleg ez az ország nem tudja eltartani a saját népét. 1989-ben 52 millió volt Ukrajna lakossága, ma 35 millió. Az egész ország szétrajzott a világba. Sokan a megkeresett pénzt hazaküldik, csak így tudják eltartani a szülőföldön maradt családjukat.

– *Ahogy a magyarok is kijárnak dolgozni.*

– Igen, de legtöbben Magyarországra! Ezt kellene még jobban támogatni. Felmérés igazolja, hogy a többség úgy gondolja, ha például 180 ezret megkeresne Magyarországra ingázva, akkor soha nem hagyná el a szülőföldjét. Az anyaország által finanszírozott „Egán Ede” Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Központ programja is nagyon jó, de csak 3-400 vállalkozó családot érint. Ha a gazdasági elvándorlást szeretnék megfékezni, akkor az lenne nagy előrelépés, ha Szabolcsba, a határ közelébe települne minél több munkahely, hogy ne Németországba, hanem a határ túloldalára járhasson át dolgozni a beregvidéki magyar. Ez Kelet-Magyarországnak is hasznára válna.

– *A határok átjárhatóságának azonban nem kedvez a jelenlegi feszült ukrán-magyar viszony.*

– Jól tudom, hogy milyen az ukrán belpolitikai klíma, de az adok-kapok nem vezet jóra. A hátunkon csattan. Jó irányba haladt az életünk 2014-ig, de azóta az ukránok fokozatosan szűkítik az életterünket, mostanra pedig a névtelenségbe burkolózott radikálisok csúcsra járatták a vegzálást, önvédelemre kényszerítve minket. Ezt a meccset le kell játszsanunk, de a közeli cél az kell legyen, hogy jöjjön létre egy államközi ukrán-magyar kiegyezés. Ezt követően pedig segíteni kellene Ukrajnát beléptetni az EU-ba. Ha légiesülnének a határok, akkor nem volna több görcs bennünk, nem kellene senkinek át- vagy elköltöznie, az iskola és a templom is magyar étellel telne meg. Nem lenne az a szomorú látvány az elnéptelenedő magyar falvakban búcsú idején, hogy csak nagymamák és gyerekek vannak a céllövölde meg a körhinta körül, mert mindenki más valahol messze, külföldön dolgozik.

BOTLIK JÓZSEF

A BRÓDY-PER TÚLÉLŐJE, SPÁK IVÁN

A jeles ruszin hírlapíró és szerkesztő, Spák Iván 1900. március 24-én született az Ugocsa vármegyei Alsókaraszló községben. Középiskolai tanulmányait Ungváron és Budapesten végezte. Ezután több külföldi tanulmányutat tett, majd Párizsban jogot hallgatott a híres Sorbonne Egyetemen. Spák Iván zaklatott korban élt, akarátán kívül több államfordulat részese lett, ezért röviden ezeket is felvillantjuk.

Kárpátalja elszakítása és Csehszlovákiához történt 1919. évi csatolása után Ungváron hírlapíró. Egyike volt azoknak, akik emellett a két évtizedig, 1938 novemberéig, illetve 1939 márciusáig tartó idegen uralom alatt Kárpátalja önkormányzatáért küzdött, amelyet Csehszlovákia nemzetközi szerződésekben vállalt, de nem valósított meg. Spák Iván 1922-ben belépett a Kurtyák János (Куртяк, Иван 1888–1933) tanító, volt tanfelügyelő által két évvel korábban, 1920-ban Huszt hajdani koronavárosban alapított Kárpátaljai Paraszt Szövetségbe (Подкарпатський Хліборобський Союз, 'Podkarpatszki Hliborobszki Szojuz').

Spák Iván a parasztszervezet sajtóosztályát vezette, miként azt követően is, hogy a Kárpátaljai Paraszt Szövetség 1924. január 24-én ugyancsak Huszt helységben – melyet a cseh hatóságok nagyközséggé fokoztak le – új tömörüléssé alakult. Azáltal, hogy ekkor egyesült az 1921. július 17-én a Munkács mellett fekvő Beregrákos faluban szerveződött Podkarpatszka Rusz Földműves Autonóm Párttal. Ilyen körülmények között jött létre a ruszin–magyar Autonóm Földműves Szövetség (Автономный Земледилский Союз, 'Avtonomnij Zemlegyilszkij Szojuz', közismert rövidítése: 'A3C'), amely Kárpátalja Csehszlovákia által megígért ruszin nemzeti önrendelkezéséért, illetve önkormányzatáért küzdött. A szövetség politikai főtítkárának Bródy Andrást (Бродий Андрей, 1895–1946), ügyvezetőnek Kurtyák Jánost választották. Az utóbbi politikus hatalmas szervezőmunkával hamarosan ütőképesé tette a pártot, és átvette annak tényleges irányítását, amely a „csehek alatt” Kárpátalja legjelentősebb pártjává növekedett, a szövetséget ezért leginkább Kurtyák-pártnak ismerték.

A hírlapíró Spák Iván 1933-tól már az Autonóm Földműves Szövetség hivatalos lapja, az Ungváron kiadott *Ruszszkij Visztnyik* (Русский Вистникъ) felelős szerkesztője. Eközben tevékenyen részt vett a földműves szövetség életében, és politikájának, eszméinek első számú népszerűsítője, a magyar–ruszin megértés híve volt. „A cseh uralom alatt számos zaklatásban volt része, több ízben házkutatást tartottak nála, lapját elkobozták, számos sajtópert indítottak ellene, állandó megfigyelés alatt állott, elítélték.”

Szerkesztői, hírlapírói munkája mellett Spák Iván több ruszin művelődési egyesület vezetésének volt tevékeny tagja. Mindenekelőtt az 1923. március 22-én, Munkácson megalakult és Alekszandr Duchnovics (1803–1865) görög katolikus lelkészről, ruszin költőről, íróról elnevezett Duchnovics Irodalmi Társaságnak (Общество А. Духновича, 'Obscsesztvo A. Duhnovicsa'). Az egyesület az év végétől már hivatalosan is szorosan együttműködött az Autonóm Földműves Szövetséggel, amelynek Spák Iván ekkor már a sajtóosztályát vezette. Vezetőségi tagként neki is köszönhető, hogy a Duchnovics Társaság tagjainak a száma már a 1920-as években elérte a 30 ezer főt. Az 1929. márciusi hivatalos adatok szerint az egyesület keretében 168 olvasóköri, 152 könyvtár, 79 színjátszó kör, 24 zenekar, 29 kórus működött, és a társaság 1928-ban 3151 különféle előadást tartott. Spák Iván fontos szerepet töltött be a ruszin Verhovina Egyesület vezetésében is. Továbbá az 1925-ben Ungváron alakult Ruszj Sport Klub (S. K. R / III. K. P.) egyesület főtitkára, és a Kárpátorosz (Ruszin) Újságírók Szövetségének titkára volt.

Az 1938. november 2-i első bécsi döntés értelmében Cseh-Szlovákia déli, kb. 650 km hosszú, a csallóközi Somorja és az ugocsai Feketeardó között húzódó 11 927 km² kiterjedésű magyarlakta területe két évtizedig tartó idegen megszállás után újraegyesülhetett Magyarországgal. (Ez az államhatár utólagos pontosításával, kiigazításaival 12 109 km²-re növekedett.) Lakossága a másfél hónappal később, 1938. december 15-én tartott népszámlálás szerint 1 041 101 fő volt, ebből magyar 83,7%, szlovák 12,9%, rutén 2,0%. A vitatott városok közül a Felvidéken csak Kassa (Pozsony és Nyitra nem), Kárpátalján viszont Ungvár és Munkács egyesülhetett újra Magyarországgal. A fenti népszámlálás szerint a Kárpátalja délkeleti részén felállított két új vármegye, Ung és Bereg-Ugocsa (az utóbbi közigazgatásilag egyelőre egyesített) kiterjedése a három várossal – Ungvár, Munkács Beregszász –, és 133 községgel együtt összesen 2023 km² volt. Lakosságuk 276 041 fő, ebből 236 046 magyar (85,5%), 25 124 rutén vagy ruszin (9,1%), a többi egyéb nemzetiségű volt. A magyar kormányzat a két új megyét beillesztette

az ország vármegye-rendszerébe. A „csehek alatt” háttérbe szorított Ungvár visszakapta régi szerepét, ismét Kárpátalja „fővárosa” lett, ahol több magyar és ruszin újság, folyóirat szerkesztősége működött.

A kárpátaljai Központi Orosz Nemzeti Tanács vezetőségének 1939. március 15-én tartott ülése azzal a kéréssel fordult a magyar kormányhoz, hogy „a ruszin nemzet nemzeti mivoltának, szabad fejlődésének, önkormányzatának, valamint gazdasági megélhetésének biztosítása céljából haladéktalanul szállja meg csapataival Podkarpatszka Ruszt”.[□] Az okmányt a jogász dr. szulini Kaminszky József (1878–1944. november 8-a után) elnök, valamint Spák Iván hírlapíró, szerkesztő; Földesi Gyula (1875–1947?) ungvári nyomdatulajdonos, könyv- és lapkiadó; Marina Gyula (1901–1983) görög katolikus lelkész, az ungvári papnevelő intézet vicerektora; Demkó Mihály (1894–1946) hírlapíró, szerkesztő és Hajovics Péter (1896–1940) asztalos-bútorgyáros, politikusok látták el kézjegyükkel.

Kárpátalja hegyvidéki területét ezekben a napokban, 1939. március 15. és 17. között szabadították fel a Magyar Királyi Honvédség csapatai. A trianoni bilincs negyedszeri széttörése eredményeként 1939 márciusában húsz évig tartó cseh-szlovák idegen uralom után két részletben, amikor összesen 12 141 km² kiterjedésű kárpátaljai terület egyesült újra Magyarországgal. Ezen a tájon az 1910. évi utolsó magyar népszámláláskor 496 487, az 1930. évi – szintén utolsó – csehszlovák összeíráskor 592 901 lakost jegyeztek fel. (...) „s kb. 300 kilométeren a Kárpátok ezeréves természetes határvonalán a baráti Lengyelországgal érintkező *földterület került vissza*”.[□] A korábbi hatóságilag betelepített, illetve beköltözött kb. 40 ezer fős „csehszlovák” (döntően cseh!) nemzetiségű népesség visszatért Cseh- és Morvaországba.

Ezt követően Kárpátalja képviselőit a Magyar Országgyűlésbe tíz képviselőt hívtak be, akik gróf Teleki Pál (1879–1941) miniszterelnök átirata alapján 1939. június 30-án „bevonultak” a törvényhozásba. Élükön Bródy András (1895–1946) politikus, hírlapíró, szerkesztő, volt kárpátaljai ruszin miniszterelnökkel (Ungvár). A többiek: Bencze György (1885–1946 után) gazdálkodó, tímármester (Bilke); Boksay János (1874–1940) görög katolikus lelkész, politikus (Huszt); eördöghfalvi Csuha Sándor (1897–1945 után) földbirtokos (Szobránc). Hajovics Péter politikus; Hokky Károly (1883–1971) tanár, tanügyi főtanácsos, felsőkereskedelmi iskolai igazgató, politikus (Nagyszöllős). Homicskó Vladimír dr., görögkeleti vallású orvos, fogorvos (Ungvár); Spák Iván hírlapíró, szerkesztő, politikus (Ungvár) és Zsegora Ödön (1895–1947?) vasúti dolgozó, kereskedő (Nagybocskó), akik

általában a korábbi Autonóm Földműves Szövetség tagjai, illetve körzeti vagy helyi vezetői voltak.

Spák Ivánt szintén az előbbi napon, 1939. június 30-án a Magyar Országgyűlés Képviselőháza Közigazgatási, illetve Naplóbíráló bizottsága tagjává választották, mely tisztségeit 1940. október 22-éig töltötte be. Az utóbbi időponttól 1942. március 12-éig a Gazdasági, majd ekkortól a Könyvtári és Múzeumi testületben is tevékenykedett 1944. november 6-ig, amikor ismét e bizottság tagja lett.

Közben, 1939. szeptember 19. és 1942. március 11. között Spák Iván a Képviselőház egyik jegyzője volt, miközben 1940. október 21-én ismét megválasztották a tisztségre.

A Képviselőházban öt alkalommal szólalt fel. Az 1941. február 12-én lezajlott 178. tanácskozáson, napirend előtti felszólalásában a kárpátaljai államhűségi igazolások „terén észlelt visszasságok” tárgyában intézett kérdéseket Teleki Pál miniszterelnökhöz. Az 1941. november 12-én tartott 217. ülésen az 1942. évi állami költségvetési törvényjavaslat tárgyalásakor a belügyi tárcához tartozó fejezet vitájában fejtette ki álláspontját. Az 1941. december 5-én lezajlott 232. tanácskozáson az 1942. évi állami költségvetési törvénytervezet általános megvitatásában vett részt.

Spák Iván az 1942. november 10-én tartott 303. ülésen az 1943. évi állami költségvetési törvényjavaslat belügyi tárcához kapcsolódó részéhez szólott hozzá. Ekkor a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság intézményének a fenntartása mellett foglalt állást szemben azokkal a törekvésekkel, amelyek a jogterületet is vármegyékre darabolták volna. Keresztes-Fischer Ferenc (1881–1948) belügyminiszter a válaszában – többek között – kijelentette: „Kifogást emelt a képviselő úr az ellen, hogy felelős tényezők részéről hűségnyilatkozatokat várnak a nemzetiségekről. Soha nem hallottam ilyesmit felelős tényezőktől. Mi nem nyilatkozatokat, hanem hűséget várunk a nemzetiségektől. Megköveteljük a hűséget minden feltétel nélkül”. Spák Iván az 1943. november 22-én lezajlott 341. tanácskozáson az 1944. évi állami költségvetési törvénytervezet iparügyi tárcához kapcsolódó részéhez szólott hozzá.

A képviselőházban vitéz Zerinváry Szilárd, a Mentelmi bizottság előadója 1943. december 17-én jelentette be, hogy a testület nem szavazta meg Spák Iván mentelmi jogának a felfüggesztését. Az utóbbit a Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség tisztí ügyésze kérte, mert Spák ellen légmentelmi kihágás miatt büntetőeljárást indított. A bizottság szerint a tényállás hiányos volt, emiatt a kérelmet az országgyűlési képviselő elleni zaklatásnak minősítette.

A magyar kormányzat támogatta a kárpátaljai rutén/ruszin, sőt az orosz nyelvű sajtó megjelenését is. Bródy András által Ungváron kétszer indított (1938. július, illetve október) és újrászámozva kiadott, majd 1939. szeptember 2. és 1940. szeptember (?) között ismét napvilágot látott *Русская Правда* ('Ruszszkaja Pravda') című újságjának a megjelentetéséhez szükséges lapengedély megadását 1939 augusztusában Teleki Pál miniszterelnök a politikusnak „személyesen megígérte”.¹ Bródy eközben továbbra is kiadta a *Русский Вестник* ('Ruszszkij Vesztnik') című lapját. Ezen kívül Ungváron egy hetilapot is 1940. szeptember első napjától 1944 júniusáig (?) *Русское Слово* ('Ruszszoje Szlovo', Orosz/Ruszin/ Szó) címmel, amelyet Spák Iván a képviselői megbízatása idején is folyamatosan szerkesztett. Közben, 1942 végén a hivatalos kárpátaljai lapnyilvántartás szerint a fenti *Русское Слово* „politikai, társadalmi és közbiztonsági” lap III. évfolyama hetente kétszer jelent meg Ungváron: a kiadója Bródy András, a felelős szerkesztője Spák Iván volt.²

A Magyar Országgyűlés Képviselőháza behívott kárpátaljai tagjaként Spák Iván is részt vett a Kárpátalja önkormányzatáról, autonómiájáról szóló törvényjavaslat tárgyalásain, amelyeket 1939. március 14. és 1940. július 31. között tartottak. A megbeszélésekkel kapcsolatban a Magyar Királyi Miniszterelnökségen összesen 102 iktatott ügyirat készült. Spák Ivánon kívül a többi kárpátaljai politikus véleményét is meghallgatták. Teleki Pál miniszterelnök ugyanis különös jelentőségűnek tartotta azt a kiáltványt, amelyet Horthy Miklós (1868–1957) kormányzó 1939. március 20-án intézett Kárpátalja népéhez, amelyben többek között kijelentette: „A rutén népnek a magyar államiság keretén belül meg kell kapnia azt az önkormányzatot, amelyet azon kívül való életében elérni nem tudott. A nemzeti érdekek biztosításán felül a rutén nép minden fiának meg kell találnia a maga anyagi boldogulását, biztos alapokat kell találni arra, hogy a leigázottság, a jogtalanság, a háttérbe szorítás korszaka után a szabadság, a jog és a testvéri összetartás korszaka virradjon fel a gens fidelissima, Rákóczi fejedelmünk szeretett népe részére”.³

Ehhez kapcsolódik, hogy a Kárpátalja önkormányzatával kapcsolatos tervezet 1939 márciusa és 1940 júliusa közötti 16 hónapon át tartó kidolgozása, amelyben összesen 58 magyar és rutén országos vezető, országgyűlési képviselő, valamint helyi politikai személyiség, illetve szakértő vett részt

¹ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika*, I. köt. 2005.322. o.

² Részletesen, Thirring Lajos: *Az 1939. március közepén birtokba vett kárpátaljai terület. Az 1939. április eleji területgyarapodás*. In: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1939. 3. szám, 196–205., 235–240. old.

³ MNL OL. K 28. 271. tét., 1939–P–18 638. sz., Uo. o-Má/Zs Küm. szeptember 22. jelzet, 248. o.

A „Kárpátaljai Vajdaság” miniszterelnökségi iktatmányjaiban harmadikként szerepelt a „*Központi Orosz Nemzeti Tanács autonómiatervezete /Bródy/*” című irat,⁴ amely a levéltárban fennmaradt kötegből hiányzik. Ennek tartalma feltehetően azonos az április 2-án a Magyar Királyi Miniszterelnökséghez benyújtott – „*Ruskij Visnik kívánságai*”-val, amely Bródy András lapjában (helyesen: Ruszszkij Visztnyik) jelent meg. Az újság hetente öt-hatezer példányban látott napvilágot, de az 1939 húsvétján megjelent számot Bródy 50 ezer példányban nyomtatta. Ebben közölte a „*Milyen autonómiáért küzdöttünk húsz éven át?*” című cikket, amelyet Spák Iván, a lap szerkesztője írt és állította össze, aki „belső munkatársa Bródynak és lapjának”.⁵

Ennek alapján összefoglaljuk a legfontosabb követeléseket. Az újság Magyarországon belül „a legszélesebb területi autonómiát” igényelte a rutén nép számára, amelynek „lényege nagyjában megfelelné Horvátország valamikor autonómiájának”. Az így felállított Podkarpatszka Rusz területe a felvidéki Poprád folyótól a Tiszáig terjedne. Saját országgyűlése (szojm) és saját minisztériuma lenne, amelynek élén a szoymnak felelős „gubernátor” állna. Az autonóm területen külön közigazgatási és büntetőtörvények lennének érvényben, ahol önálló lenne az igazságszolgáltatás, a rendőrség, a csendőrség, a posta, a távírda, a telefon-, a vasúthálózat, az iskolaügy, a vallás tekintetében stb., azaz a belügyek egészében. A ruszin katonák Podkarpatszka Rusz területén szolgálnának, csak a felsőbb katonai parancsnokság, azaz a hadügy és a külügy lenne „közös kérdés” Magyarországgal. A két közös ügyben a szoym delegációt küldene a Magyar Országgyűlésbe. A budapesti kormányban külön „ruszin miniszter” tevékenykedne. A két kormány között az érintkezés nyelve az orosz lenne, de Podkarpatszka Rusz hivatalos nyelve a ruszin volna. A rutén országrész területén minden kincstári ingatlan és ingó vagyon a rutén állam tulajdonába kerülne. Az összes állami adókat, illetékeket a szoym állapítaná meg. A ruszin szempontból nemzetközileg fontos helyekre rutén nemzetiségű hivatalnokokat is ki kell nevezni, elsősorban Amerikába.⁶ Bródy András lapja, illetve Spák Iván lényegében társországi viszonyt fogalmazott meg, amellyel nagy vihart keltettek. Legélesebben az Egyesült Magyar Párt kárpátaljai kerületének hivatalos napilapja, a szintén Ungváron megjelenő *Kárpáti Magyar Hírlap* tiltakozott Bródy és Spák társországi javaslata ellen, mondván: elszakadási törekvés.

⁴ Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája*, 2002. 398. o.

⁵ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika*, II. köt. 2005. 358. o.

⁶ MOL. K 28., 74. csomó, 1940–H–19 067. sz.

A „Kárpátaljai Vajdaság” önkormányzatáról szóló törvényjavaslatot 1940. július 20-án mutatták be az államfőnek, Horthy Miklós kormányzónak, majd július 23-án Teleki Pál miniszterelnök az országgyűlés elé terjesztette. Ez lényegében törvénybe iktatta volna azt az állapotot, amelyet – egyes eltéréseket nem tekintve – az egy évvel korábban, 1939. június 22-én kiadott 6200/1939. M. E. számú kormányrendelet a magyar–ruszin kétnyelvű köz-, illetve szakigazgatással már megteremtett. Az így kialakult helyzetet, miként népe – kevés kivétellel –, Spák Iván is kedvezően fogadta, hiszen két évtizedig a „csehek alatt” ezért küzdött az Autonóm Földműves Szövetség egyik vezető személyiségeként.

A hazatért hegyvidéki terület irányítására létrehozott Kárpátaljai Kormányzói Biztosság jogterületen – élén a kormányzói biztos állt – a korábbi magyar-orosz népnév helyett a latinos formát, a rutént vezették be, amely Kárpátalján a magyarral szintén „egyenjogú hivatalos nyelv”-vé vált. Kezdetben a hazatért vidék lakóinak többségét a hajdani magyar-orosz népnévvel illették, 1939–1940 fordulójától terjedt el a nép önmegnevezése a ruszin, s 1940 tavaszán, kora nyarán honosodott meg újra hivatalosan a 13. századtól használt latinos, a rutén.

A 6200/1939. M. E. számú kormányrendelet Kárpátaljai Kormányzói Biztosság területét három részre tagolta: Ungi, a Bereg és Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség. A fenti rendszabály – többek között – előírta, hogy jogterületen a rutén nyelvet minden hatósággal, hivatallal és közintézménnyel való szóbeli és írásbeli érintkezésben szabadon kell használni. A kormányzóságra kiterjedő érvényű valamennyi törvényt, rendeletet és hatósági hirdetményt hiteles fordításban rutén nyelven is közzé kell tenni a kétnyelvű *Kárpátaljai Közlöny* – *Подкарпатський Вистникъ* (Podkarpatszkij Visztnyik) hasábjain. A tisztviselők két éven belül kötelesek mind a magyar, mind a rutén nyelvben jártasságot szerezni. A területen működő valamennyi iskolában mind a magyar, mind a rutén nyelv tanítását biztosítani kell.⁷

Elsősorban a vezető katonai körök nyomására Teleki Pál miniszterelnök ugyan 1940. augusztus 5-én kénytelen volt visszavonni a Kárpátalja önkormányzatára vonatkozó törvényjavaslatot, de a 6200/1939. M. E. számú kormányrendelet – mint alapjogszabály – előírásai, illetve az arra épülő további, a kétnyelvű köz- és szakigazgatást elrendelő jogszabályok továbbra is, 1944 októberéig Kárpátalja szovjet katonai megszállásáig érvényben maradtak.

Közben ugyanis 1940. július–augusztusban már Erdély vagy legalább egy része visszaszerzése volt a magyar kormányzat legfontosabb célja, és

⁷ KTÁL. Fond 92., opisz 1., od. zb. 8.

Kárpátalja észak felől az egyik fontos hadműveleti területként jött számításba. Ez hamarosan meg is történt az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés után, amikor szeptember 5. és 13-a között a Magyarországnak ítélt keleti, erdélyi és székelyföldi területeket a Magyar Királyi Honvédség birtokba vette.

A Német Birodalom és Olaszország döntőbíróági határozata két érdekelt fél között egy mellékelt térképbe berajzolva az új államhatárt, azonnal visszacsatolta Magyarországhoz a Székelyföldet, Észak-Erdélyt és a Partium Nagyváradtól észak-északkeletre elterülő részét (Bihar, Szilágyság, Szatmár, Máramaros), összesen 43 104 km² területtel és 2 185 564 lakossal. Ennek kiterjedése a későbbi határkiigazítások után 43 541 km²-re, a népessége a román fennhatóság alatt maradt Dél-Erdélyből a Magyarországhoz csatolt területekre menekültek révén 2 577 291 lélekre nőtt. Közülük 51,4% magyar (1 324 727 fő), 42,1% román (1 085 039 fő) és 3,7% németajkú (95 360 fő) volt.⁸ Más adat szerint az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntéssel összesen 43 492 km² kiterjedésű kelet-magyarországi és észak-erdélyi terület (az utóbbiban a Székelyfölddel) egyesült újra Magyarországgal.⁹ (A népességi adatok azért eltérőek, mert egyes források az 1910. évi utolsó magyar, vagy az 1930. évi román népszámlálást veszik alapul.)

Feltehetően nemzetpolitikai szempontokból korábban sem akadályozták Bródy András és ruszin politikustársai, elsősorban a legbelsőbb bizalmi köréhez tartozó Spák Iván törekvéseit egy önálló ruszin párt megalakítására. Bródy ezt már 1943 októberében szándékozott bejelenteni az országgyűlésben – közölte október 19-én az ungvári rendőrkapitányság a Magyar Királyi Miniszterelnökség illetékes osztályával.¹⁰ A Bródy-féle párt szervezkedését a munkácsi rendőrkapitányság december 6-án kelt feliratában jelentette, amelyet a kormányhivatalban 1944. január 10-én ad acta tettek.¹¹

Bár Jaross Andor (1896–1946) belügyminiszter 1944. március utolsó napjaiban sorra adta ki rendeleteit a különböző pártok, szervezetek feloszlatásáról, nemzetpolitikai okokból hónapokkal később mégis engedélyezték a Bródy-párt

⁸ *Ruszciskij Visztyik* 1939. április 2.

⁹ Részletesen: *A magyar-rutén kétnyelvűség elemei a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság területén 1939. július – 1944. október*. In: Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika*, II. köt. 2005. 9–43. o.

¹⁰ A visszacsatolt keleti terület, 1940. 657–807. o. (hivatkozás: 663., 670. o.), Thirring Lajos: *A visszacsatolt erdélyi és keletmagyarországi terület*. In: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1940. 7. szám, 551–554. o.

¹¹ *Magyar Statisztikai Zsebkönyv*, 1940. 281. o.

megalakulását. Vincze András altábornagy, a kárpáti hadművelleti terület kormánybiztosa július 28-án a feliratban közölte Sztójay Döme (1883–1946) miniszterelnökkel: „Bródy András országgyűlési képviselő bejelentette hoz-
zám, hogy a 'Kárpátaljai Ruszinok Autonóm Népi Egység Pártja' működését megkezdette”.¹² A kormánybiztos a párt szervezeti felépítéséről is tájékoztatta hivatali felettesét. Bródy András mellett a párt alapítói mindenekelőtt Spák Iván és Demkó Mihály, valamint Buday István, Riskó Béla, Bencze György és Zsegora Ödön országgyűlési képviselők voltak. Az új szervezet központi titkársága Budapesten az Akadémia utca 17., főtitkársága Ungváron a Szent István út 7., a két megyei titkársága Munkácson az Árpád vezér út 20., illetve Huszton a Schmidt utca 12. szám alatt tevékenykedett.

Ezzel kapcsolatban fontos felhívni a figyelmet arra, hogy négy nappal korábban, július 24-én Vincze András kormánybiztos 100.185/1944. elnökségi szám alatt, „a pártpolitikai tevékenység megszüntetése a Kárpáti hadművelleti területen” tárgyában rendeletet adott ki Ungváron. A jogszabálynak az előbbi, július 24-i keltezéssel nyomdai úton egy „Hirdetmény”, falragasz változata is készült, amelynek fejléce: „Kárpáti Hadművelleti Terület Kormánybiztosától”. Ebből idézünk: „A Kárpáti hadművelleti területen a köznyugalom megőrzése, a lakosság békéje és a termelés folytonosságának biztosítása végett az 1.500/1944. M. E. számú rendelet 7. §-ában foglalt felhatalmazás alapján a hadművelleti terület különleges helyzetére való tekintettel pártkülönbség nélkül minden pártpolitikai szervezkedést és gyűlést valamint összejövetelen kívüli párttevékenységet folyó évi július hó 28. napjával megtiltok. / Azt, aki ennek ellenére bármilyen párttevékenységet kifejt, a közigazgatási hatóság kihágási eljárás során hat hónapig terjedhető büntetéssel fogja sújtani. / Felhívom ezért a Kárpáti hadművelleti terület lakosságát, hogy mindennéven nevezendő párttevékenységtől tartózkodjék, mert ellenkező esetben a közigazgatásági hatóságok a törvény teljes szigorával fognak az ellenszegülőkre lesújtani. / Mindenkitől elvárom, hogy megértse a mai súlyos idők szavát, és nem szét-húzásra, hanem minden erő összefogására és annak az alkotómunka keretébe való beillesztésére fog törekedni”.¹³ Vincze András intézkedését felülírta sokkal fontosabb nemzetpolitikai szempont, mert a kormánybiztos e jogszabályát a magyar kormány egy hónapig nem léptette hatályba.

Sőt néhány nappal a szervezet megalakulása után, augusztus 4-én Bródy András elnök kérelmet nyújtott be a Magyar Királyi Miniszterelnökséghez,

¹² MNL OL. K 28. 105. tétel, 1943–P–32 043. szám, 23. o.

¹³ KTÁL. Fond 91., opisz 1., od. zb. nr. 919., sztr. 21–23.

hogy pártja részére a saját tulajdonában lévő autót, valamint még két személygépkocsit mentesítsék a katonai igénybevétel alól. Kérését a következő indokokkal támogatták: „A jelenlegi hadi helyzet mellett Kárpátalja lakossága nemzetiségi békéjének megőrzésére ma még fokozottabb szükség van. Tekintettel arra, hogy a fenti párt nemzetiségpolitikai szempontból e területen rendkívül fontos működést fejt ki, a gondozásomra bízott érdekek szempontjából mindenképpen indokoltnak tartom”.¹⁴ Az ügyiraton tett megjegyzés szerint az ügyben időközben rendes úton intézkedés történt.

A szovjet Vörös Hadsereg közeledtére Spák Iván sem menekült el a szülőföldjéről, hanem 1944. október első felében Kárpátalja többi magyar országgyűlési képviselőjével Munkácson, a Pál-hegyen találkozott Demkó Mihály szülőjében. Itt a pincében megbeszélték, hogy nem utaznak Budapestre, ahol a törvényhozás még ülésezett, hanem bevárják sorsukat. Ennek a közös döntésnek a hitük szerinti alapja az volt, hogy mindannyian erkölcsileg és politikailag büntetlennek érezték magukat, mert a ruszin nép felemeléséért, boldogulásáért tevékenykedtek.¹⁵ A Vörös Hadsereg október 26-án elfoglalta Beregszászt és Munkácsot, október 28-án pedig a kormányzói biztosság székhelyét. Ungvárt.

Kárpátalja szovjet katonai megszállása után a belügyi hatóságok Spák Ivánt is letartóztatták. Ezt követően bevonták a Bródy András és hét magyar országgyűlési képviselőtársai ellen „Horthy-fasiszta bérenc, vatikáni ügynök és amerikai kém” – koholt vádakkal indított perbe. A vádlottak: a már említett Bencze György, Demkó Mihály, Spák Iván és Zsegora Ödön. Továbbá Kricsfalussy-Hrabár Endre (1890–1946) dr., nyugalmazott csendőr ezredes, jogász, a Magyar Országgyűlés Felsőházának tagja; Ortutay Jenő (1889–1950) görögkatolikus lelkész, beregszászi kerületi esperes, szentszéki tanácsos és ifjabb kövesligeti Riskó Béla (1887–1947?) nyugalmazott alispán, mindketten országgyűlési képviselők. Bródy Andrást, Demkó Mihályt és Kricsfalussy-Hrabár Endrét egyazon napon, 1946. május 26-án Ungváron ítélték halálra. Mindhármukon fél évig tartó siralomház után, december 7-én a hírhedtté vált Maruszja becenévű (a magyar nemzetiségű Kuruc Mária) börtönőr, korábban szovjet partizánlány tarkólövessel hajtotta végre az ítéletet. A többi öt vádlottra egyenként tízévi kényszermunkatábor büntetést róttak ki, majd valamelyik gulágra hurcolták őket.

Az NKVD november 22-én nyitotta meg Spák János (helyesen: Iván), orosz névváltozatban Шпак, Иван Георгиевич (Spak, Ivan Georgijevics) vizsgálati ügyiratát (I. kötet), amelyet 1945. november 3-án zárt le. A II. és a III. kötet

¹⁴ MNL OL. K 28. 105. tét., 1944-P-25 549. sz., 154–155. o.

¹⁵ Horváth Lajos, 2008. 97. o.

anyaga szintén az előbbi időszakban készült a kihallgatások alkalmával, a 368. számú ügyirata (4. rész) viszont az 1946. április 12. és december 12. közötti további vizsgálati-, illetve peranyagait tartalmazza. Közben az iménti koholt vádakkal 1946. május 26-án, Ungváron Spák Ivánt a Kárpátaljai Területi Népbíróóság tízévi kényszers munkatáborra ítélte, majd elhurcolták valamelyik távoli gulág telepre.

Spák Iván felesége, Gebé Aliz – aki Gebé Péter (1864–1931) munkácsi görög katolikus püspök családjából származott –, a vértanú Bródy András fia, az Ungváron született ifj. Bródy András (*1942) festőművész visszaemlékezése szerint, a férje elítélése után a két kiskorú fiúkkal együtt áttelepült Magyarországra. Spák Iván a napjainkban már közzismert iszonyú körülmények között töltötte le büntetését a Szovjetunió kényszers munkatáborjaiban, és 1955-ben szabadult. Nem Kárpátaljára tért vissza, hanem hosszas birodalmi megalázó kérelmezés és hatósági ügyintézés követően, feltehetően 1955 végén, legfeljebb 1956 első napjaiban érkezhettek Magyarországra a Budapestén élő családjához.

Természetesen továbbra is rendőrségi felügyelet alá került/maradt. A Belügyminisztériumban „*Szovjetunióból átvett hadifoglyok ügye*” cím alatt Spák Ivánnak is vizsgálati dossziét nyitottak, amelynek címlapján a következő olvasható: „a nyomozás kezdete: 1956. január 12.” Rendőrségi kihallgatásai és a vizsgálat befejezése után öt nappal, január 17-én zárták le az ún. „Törzslap fotó”-ját, amelyről néhány eddig nem ismert adatot idézünk. Iskolai végzettsége: főiskola. Foglalkozása: tisztviselő. Munkahelye: nincs. Munkakönyve: nincs. Munkaviszony kezdete: (kihúзва). Házastársa: Gebé Aliz. Születési helye, ideje: 1911. december 4. Foglalkozása: tanárnő. Házasságkötés: Ungvár, 1933. december 23. Spák Iván ekkori állandó lakása: Budapest I. kerület Alagút u. 1. szám. A törzslap szerint nem teljesített katonai szolgálatot, Ungváron történt fentebbi büntetése és kényszers munkatáborba való hurcolása után mégis hadifogolyként tartották számon.¹⁶

A magyar hatóságok Spák Iván rendőrségi felügyeletét feltehetően az 1960-as évek valamelyikén szüntethették meg, mert 1967. április 7-én a Belügyminisztérium ORFK Bűnügyi Nyilvántartó Osztályának a nyilvántartásában már nem szerepelt. Valószínűleg hatósági erkölcsi bizonyítványt kérelmezhetett, amelyet már meg is kaphatott.

A kárpátaljai és az egyetemes magyarság vértanúja, Bródy András volt ruszin miniszterelnök, majd országgyűlési képviselő fiának, ifjabb Bródy Andrásnak visszaemlékezése szerint az 1970-es évek elején találkozott Spák

¹⁶ ÁBTL, 3.1.9.V-129282 és 3.1.9.V-129282/a sz. vizsgálati dossziék., BM. ORFK Bűnügyi nyilvántartó, III/2.C. 549/94. sz.

Ivánall Budapesten az Alagút utcai lakásában: „Súlyosan beteg, rokkant öregembert ismertem meg, aki testileg ugyan egy roncs volt, de briliáns szellemét haláláig megőrizte.”¹⁷

A rendőrségi vizsgálati dosszié tartalmazza a Budapest XII. kerületi Anyakönyvi Hivatal 3249/76. számú okiratát, amely szerint Spák Iván 1976. október 4-én hunyt el, 76 éves korában. Több hajdani kárpátaljai képviselő-társával együtt személyét a Szovjetunió fennállásának utolsó évében, 1991-ben rehabilitálták.¹⁸ A néhai hírlapíró, szerkesztő vértanúságát a Szolyvai Emlékparkban is megőrkítették.

FORRÁSOK

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Budapest. Spák Iván iratai: 3.1.9.V-129282 és 3.1.9.V-129282./a számú vizsgálati dossziék., BM. ORFK Bűntügyi nyilvántartó, III/2.C. 549/94. szám.

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), Ungvár–Beregszász. Fond 91., opisz 1., od. zb. nr. 919., sztr. 21–23.; Jelentés a ruszin politikai helyzetről Kárpátalja teljes visszafoglalása után. Ungvár, 1939. április 18. Fond 92., opisz 1., od. zb. 8., sztr. 28–30.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Budapest. K 28. 105. tét., 1944–P–24 450. sz.; 105. tétel, 1943–P–32 043. sz.; Mikrofilm. Doboz szám: 8919. (20.951/1943. VII. res. B. M. sz. ikt.); K 28. 105. tét., 1944–P–25 549. sz

Ukrán Állambiztonsági Szolgálat ungvári levéltári anyagai. In. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Ungvár. Fond 2558. Ügyirat: 359. sz., II. köt. 360. sz., III. köt. 361. sz., (4. rész.) 368. sz.

*

A visszacsatolt keleti terület. In. Magyar Statisztikai Szemle, 1940. 8–9. szám, 657–807. o. (hivatkozás: 663., 670. o.)

Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944.* Galánta–Dunaszerdahely 2002

Magyar Statisztikai Zsebkönyv. Szerk. Mike Gyula. Budapest. 1940.

Thirring Lajos: *A népesség a Felvidék visszacsatolt részén.* In. Magyar Statisztikai Szemle, 1939. 5. szám, 454–499. old. (Hivatkozás: 456., 478. o.) – Lásd még: A bécsi döntés alapján visszacsatolt terület lakosságának megoszlása anyanyelv szerint / az 1938. december 15-i népszámlálás alapján. / Bp. [1939.] Lelőhely: Országgyűlési Könyvtár, B 10 / 2037. szám. Sokszorosított kézirat.

Thirring Lajos: *A visszacsatolt erdélyi és keletmagyarországi terület.* In. Magyar Statisztikai Szemle, 1940. 7. szám, 551–554. o.

Thirring Lajos: *Az 1939. március közepén birtokba vett kárpátaljai terület. Az 1939. április eleji területgyarapodás.* In. Magyar Statisztikai Szemle, 1939. 3. szám, 196–205., 235–240. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Spák Iván életrajza:

Compass – Magyar Politikai és Közigazgatási Compass. (1919–1939). Szerk. Madarász Elemér. Kiadja Magyar Politikai és Közigazgatási Compass Kiadóvállalat. Budapest, [1939.] 667–668. o.

Felvidéki mártírok és hősök Aranykönyve. Felvidéki irodalmi emlékkönyv. Budapest, [1940.] 528–529. o.,

¹⁷ Ifj. Bródy András (Budapest) festőművész személyes közlése

¹⁸ *Реабілітовані історією. Закарпатська область.* Книга перша. Ужгород, 2003. sztr.752

Horváth Lajos: *Kárpátalja képviselte a magyar országgyűlésben 1938–1945*. Budapest, 2002. 177. o.
Keresztény Magyar Közéleti Almanach. Szerk. Hortobágyi Jenő. Budapest–Nagyvárad, II. köt. 1940. 947. o.

Magyarország Tiszti Cím- és Névára. 1940. Szerk. és kiad. a M.(agyar) Kir.(ályi) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1940. 17. o.

Országgyűlési Almanach az 1939–44. évi országgyűlésről. Szerk. Haeffler István. Budapest, 1940. 307. o.

Képviselőházi jegyző. Felsőházi Napló 1939–1944. II. köt. Budapest, 1942. 6. o.

Hadiözvegyek helyzete. Uo., X. köt. 1941. 210., 265., 406., 438. o., XI. köt. 1941. 78., 143., 344., 403. o.

Igazolási visszasságok. Képviselőházi Napló 1939–1944. IX. köt. Budapest, 1941. 136., 188., 325–326. o.

Mentelmi ügye. Uo. IX. köt, 203. o., Uo. XIX. köt. 1944. 214. o.

Az 1942. évi költségvetésről. Uo. XI. köt. 1941. 109–112. o.

A költségvetés folytatatólagos tárgyalásáról. Uo. XII. köt. 1942. 445–451. o.

Az 1943. évi költségvetésről. Uo. XV. köt. 1942. 176–178. o.

*

Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján*. I. köt. *Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945*. Szerk., előszó: Udvari István. Nyiregyháza, 2005. 232., 234–236. o.; II. köt. *A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945*. (Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae 7., 9.) 125–126., 225–226., 299–300. o.

Botlik József: *Nemzetünket szolgálták. A visszacsatolt területek felsőházi és képviselőházi tagjai a Magyar Országgyűlésben (1938–1944)*. Budapest, 2020. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány. 126–127., 130–132., 303–305., 311–312., 337–339., 373–381., 383–396. o.

Bölköny József: *Magyarok a nagyvilágban*. I. köt. Kézirat. Budapest, 1981. 47. o.

Dupka György: *Kárpátaljai magyar GULAG-LEXIKON. Lefejezett értelmiség 1944–1959*. Ungvár–Budapest, 1999. 97. o.

Поп, Иван: *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Ужгород, 2001. Издательство В.Падяка, sztr. 246..

Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. Ужгород, 2003. ВАТ „Видавництво Закарпаття”, sztr. 752.

Rózsás János: *Gulag Lexikon*. Nagykanizsa, 2008. 401. o.

*

Ifjabb Bródy András (Budapest) festőművész és dr. Dupka György (Ungvár) Gulág-kutató személyes közlései.

DUPKA GYÖRGY

KÁRPÁTALJAI NŐK A GUPVI ÉS GULÁG TÁBOROKBAN

(FOLYTATÁS)

IV. FEJEZET

A MAGYARORSZÁGOT 1939-TŐL ELHAGYÓ, A SZOVJETFÖLDRE ÁTSZÖKŐ NŐK LETARTÓZTATÁSA, GULÁG TÁBORBA KERÜLÉSE, 1939-1943

A moszkvai Orosz Állami Hadtörténeti Levéltárból több, korábban titkosított NKVD-jelentés és más dokumentum került elő, amelyek alapján, főleg magyar állampolgársággal rendelkező **385 nőről** is kaphatunk (*névsorukat tartalmazza a függelékben található Gulág kislexikon*) megközelítőleg hiteles képet, akik a hamis baloldali propaganda hatására és buzdítására, az újabb politikai fordulat következtében 1939–1941-ben illegálisan lépték át a Kárpátokban húzódó magyar-szovjet határt és elsőik között estek a szovjet terror áldozataivá.

Minden bizonnyal ők képviselték a történelmi Magyarország területéről származó nők első hullámát a GULAG táborokban.

1) AKTÁKBÓL KÉSZÜLT STATISZTIKA A KÉMNEK NYILVÁNÍTOTT MAGYAR ÁLLAMPOLGÁRSÁGÚ NŐKRŐL

A korszakhoz kötött első források, a kárpátaljai rehabilitációs bizottságok anyagai¹ is megerősítik, hogy az 1939-ben létrejött magyar-szovjet határon – a „Szovjetunióról annyi szépet mesélő” kommunista propagandisták hatására – menekültek, köztük számos fiatal lány, családos anya, sőt házaspárok stb. áradata zúdult „a jobb élet reményében” a Szovjetunióra.

¹ Lásd: *Реабілювані історією. Закарпатська область*. Книга перша. Упорядники: Довганич О.Д., Хланта О.В., Корсун О.М., - Ужгород: ВАТ Видавництво „Закарпаття”. 2003. –42. р. A továbbiakban: (RIZO/...).

Mint ismeretes, 1938-tól kezdve Magyarországon négy zsidótörvényt hoztak. Korlátozták a zsidók állampolgári, emberi és gazdasági jogait. Ennek folytán a visszacsatolt Kárpátalja területén is életbe léptek a nevezett zsidótörvények, betiltották a baloldali tömörüléseket, így a kommunista párt tevékenységét is. A baloldali mozgalomhoz húzó fiatalok – úgymond Moszkva hívó szavára – csoportosan lépték át a magyar-szovjet határt, követték őket a jobb megélhetést remélő fiatal ruszin diákok, értelmiségiek, munkanélküliek. A határátlépők körét bővítették a saját biztonságukat féltő zsidók, köztük sokan voltak romániai, szlovákiai illetőségűek is. Mivel Kárpátalján is kötelezővé vált a „honvédelmi munkaszolgálat”, a bevonulás elől is sokan kibújtak, inkább a határátlépést, illetve a biztonságosabbnak hitt Szovjetuniót választották.

A levéltárakban olyan névsorok is előkerültek, ahol a női nevek mellett is a magyar, lengyel, csehszlovák állampolgárság szerepel. Az NKVD nyomozói számunkra ismeretlen oknál fogva egyeseket (főleg a határsértő zsidókat) szovjet állampolgárnak minősítettek, azok örök időkre a lágerekben maradtak, ott hunytak el.

A feldolgozott 385 női akta adatai alapján összeállított alábbi táblázat egyben tükrözi a rabok nemzetiségi összetételét is: 259 ruszin-ukrán, 108 zsidó, 10 magyar, 8 fő egyéb nemzetiségű (3 cseh, 2 orosz, és egy-egy német, román, görög).

Az elítélt nők korösszetételének fontosabb adatai 1881-1925 között

A korösszetétel fontosabb adatai	1881-1899	1900-1909	1910-1919	1920-1924	Összesen
Összesen	13	48	129	195	385

Az elítéltek korösszetétele szerint a legidősebb nők 1881-1899 között (61-62 éves volt a legidősebb házaspár), míg a legfiatalabbak 1919-1924 körül születtek. Az 1939-ben átszökött legfiatalabb lányok közé a 15-16 életévüket betöltött tanulók, gimnazisták tartoztak. Az elítéltek mintegy 60%-a 20-31 év közötti életerős fiatal. A túlélők elbeszélései szerint a lágerekben tapasztalt legnagyobb embervesztés a 40-62 és a 14-19 évesek körében keletkezett.

Az elítélt nők származási helyének földrajzi megoszlása

Régiók, országok, járások, nagyobb települések	Kárpátalja	Erdély (Nagyvárad, Máramaros-sziget és környéke)	Felvidék (Kassa és környéke)	Magyarország (Budapest, vidék)	Egyéb (Csehország, Lengyelország, Oroszország, Ukrajna)	Összesen
Ungvári járás	5	49	4	16	13	
Nagybereznai j.	11					
Perecsenyi j.	6					
Munkács	5					
Munkácsi j.	25					
Szolyvai j.	5					
Volóci j.	16					
Ilosvai j.	14					
Beregszász	2					
Beregszászi j.	5					
Nagyszőlősi j.	3					
Huszt	5					
Husztai járás	21					
Técsői j.	60					
Ökörmezői j.	89					
Rahói j.	31					
Összesen:	303	49	4	16	13	385

Kiegészítve a leírtakat, régiók szerint 303 kárpátaljai hegyvidéki, 49 erdélyi, 16 anyaországi, 4 felvidéki településről származnak, 13-an egyéb országokban születtek.

Végzettség szerint: 289-nek alapiskolája, 24-nek befejezetlen középiskolája, 8-nak középiskolája, 2 főnek felsőfokú diplomája van. 62 fő teljesen írástudatlan.

Foglalkozás szerint: 238-an háztartásbeliek, 38 gyári munkás, 33 varró-nő, 17 tanuló, diák, 16 szolgáltatási szférában dolgozott, 10 szolgálólány, 8 ápolónő, 8 gazdászlány, 11 munkanélküli volt.

Pártállás szerint: 382 pártonkívüli, 6-an a CSKP tagjai voltak 1938-ig.

Adatok az 1940-1943 közt az NKVD által a magyarországi nőkre kiszabott ítéletekről nemzetiségi bontásban

Nemzetiség	3 év	5 év	8 év	10 év	15 év	Összesen
ruszin-ukrán	238	20			1	259
zsidó	74	31	3			108
magyar	7	3				10
cseh	2	1				3
orosz	2					2
német	1			1		1
román	1					1
görög	1					1
Összesen	326	54	3	1	1	385

Ügyükkel kizárólag az NKVD helyi kirendeltsége foglalkozott, a kihallgatott személyekről jegyzőkönyvet készítettek. Majd ennek alapján az *NKVD Különleges Tanácsa* (a „trojka”) – mint magyar, illetve német kémet – 3-tól 15 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre, majd örökös száműzésre ítélte.

A 385 GULÁG-rabnő mintegy 90%-a, azaz 326 fő három, 54 fő öt, 3 fő nyolc, 1 fő tíz, és egy fő 15 évet kapott. Az utóbbi nő ügyében korábban halálos ítélet született, majd életének megkegyelmezték, így kapott 15 évet.

A kárpátaljai elítéltek közül toronymagasan kiemelkedik egy orosz-ruszin családból származó 16 éves munkácsi hajadon sorsa. **Bilák Alekszandra** (Pervatarovka, Omszki m. 1925) 1941-ig Munkács lakosa, sorsa bizonyult a legtragikusabbnak. 1941. május 31-én átlépte a magyar-szovjet határt, de a szovjet határőrök elfogták és a permi büntetőlágerbe irányították, ahol az NKVD uráli katonai körzet hadbírósa kémtevékenységért 1941. december 8-án halálra ítélte. Az SZSZKSZ Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma az ítéletet 1942. január 12-én 15 évi, javító-nevelő munkatáborban

letöltendő szabadságvesztésre változtatta. Összesen 13 évig tartották fogva, majd ügyét 1968. január 13-án újra tárgyalták, és minden vád alól felmentették, 1968-ban rehabilitálták.²

A második legsúlyosabb ítélet a németmokraí és az ottani sváb családból származó **Ticska Katalin** (1889) Bükköspatak lakosa ügyében született. Az 51 éves pártönkíví, alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező, háztartásbeli falusi asszonyt 1940. január 24-én kémkedés vádjával 10 év szabadságvesztésre ítélték el. 1991-ben rehabilitálták.

Ugyancsak koncepció per áldozata lett három Nagyvárad könyékéről származó zsidó asszony, köztük a pártönkíví, írástudó, háztartásbeli **Faers-teín Piroskát** (1919) és **Novak-Rozenblat Irént** (1909) is kémkedés vádjával egyidőben, 1942. szeptember 5-én 8 évre ítélték. 1991-ben rehabilitálták.

Az 5 évre elítélt 54 hajadon és asszony közül 31 zsidó, 20 ruszin, 3 magyar és egy cseh nemzetiségű személyről feltételezték, hogy magyar-német oldalról megbízott ügynökként érkeztek a Szovjetunióba, ezért szigorított börtönlágerben töltötték le büntetésüket.

A 3 évre elítélt 326 nőt (238 ruszint, 74 zsidót, 7 magyart, 2 csehet, 2 orosz, egy-egy németet, román és görögöt) a hatályos USZSZK BTK 80. cikkelye értelmében és az NKVD kihallgatási jegyzőkönyvei alapján az NKVD *Különleges Tanácsa* határsértőként ítélt el.

Előfordult olyan eset is, hogy a nevezett Trojka egy személy ügyében kétszer hozott bírósági ítéletet. Például a zsidó családból származó **Brener Berta** (1910) nagyváradi lakost először 1942. szeptember 9-én 3 évre, majd 1943. január 9-én újra 3 évre ítélték, 1991-ben rehabilitálták.

A magyar nők közül **Kazmacsuk Mária** (1886) aknaszlatinai lakost (CSKP tag 1935-től) és lányát, **Kazmacsuk-Bezik Emília** (1923) Beregszász lakosát, a mozisínház volt ellenőré 1941. december 27-én 5 évre ítélték

2) AZ NKVD VALLATÁSI JEGYZŐKÖNYVEIBŐL

A továbbiakban a kutatást elősegítő ukrán, orosz nyelvű dokumentumgyűjtemények alapján a meghurcolt magyar állampolgárságú nőkre vonatkozó, NKVD Különleges Tanácsa elé került vallatási jegyzőkönyveket és ítéleteket is megvizsgáltam.

² O. D. DOVHANICS: *Roki lihalittya. Nyevidami sztarinki i tragicsni ljuyi*. Patent, Uzsgorod, 1995. 43-46. old.:

Évekre lebontott ítélethozatalok adatai 1940-1968 között

Évekre lebontott ítélethozatalok adatai	1940	1941	1942	1968	Elmaradt ítélet	Összesen
Összesen	177	147	59	1	1	385

Ezekből egyöntetűen kiderült, az elítélt személyek a hatósági üldöztetések elől hogyan és miért menekültek a Szovjetunióba.

Sokan tanulmányaikat akarták folytatni, megfelelő munkát kerestek, a jobb élet után vágyódtak, „*tiszta szívvel, becsületes és nemes szándékkal*” mentek a Szovjetunióba. Álmukban sem gondolták, hogy javító-nevelő munkatáborokba kerülnek. Sokan elővigyázatosságból a szükséges személyi okmányok nélkül lépték át a határt, céljukat viszont őszintén bevallották. Csaknem mindegyikük sorsa tragikusan folytatódott és ez derült ki az NKVD vállalási jegyzőkönyveiből és a vádirataiból is.

A „trojka” által elítélt sok száz nőnek a sorsa ismeretlen, köztük **Adler Elláé** (Alsószlátina, 1918-) is, aki nemzetisége szerint zsidó, alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezett, pártonkívüli volt. A papírgyári munkásnőt a magyar-szovjet határ illegális átlépéséért magyar és német kémnek nyilvánították. A Szovjetunió NKVD-je, különtanácsa határozata alapján, 1941. április 7-én az USZSZK BTK 80. cikkelye értelmében a szovjet határ illegális átlépéséért ítélték el, az NKVD haláltáborába került. Sorsa ismeretlen. 1991-ben rehabilitálták³.

Nemcsak egyes személyek, hanem *családok, fiatal házaspárok* is úgy döntöttek, hogy a kilátástalan helyzetük miatt hazát, illetve lakhelyet cserélnék. Az NKVD -iratok között található a *Herskovics házaspár* ügye, akik 1940. január 23-án lépték át a határt, aztán a szovjet határőrök elfogták őket. Az 1940. május 11-i *Kihallgatási jegyzőkönyv*⁴ **Herskovics Matild**⁵, apja **Martin** (Munkácsi körzet, Bukovinka, 1910) volt beregszentmiklósi lakossal, egyben magyar állampolgárral készült. Foglalkozása: tanító.

³ *Reabilitovani isztorieju* (Rehabilitálta a történelem), Zakarpatszka oblaszty. Knyiga persa, Vat Vidavnictvo Zakarpatty, Uzsgorod, 2003. 153.old.

⁴ Lásd a 104. sz. ügyiratot (ZVSZ/187-188). Eredeti forráshelye: ДАЗО. Ф. 2558. - оп. 1. - спр. 1111. -арк. 31-34. Оригін.рукоп..

⁵ **Herskovics Matildot** az NKVD Különleges Tanácsa 1940. július 27-én 3 évre elítélte, további sorsa ismeretlen 1989-ben rehabilitálták. Lásd: RIZO I./264. p.

Az NKVD által Herskovics Matildáról készült börtön-fotó

Forrás: ZVSZ/696

Férje: **Herskovics Arnold**, apja **Izsák** (Csinagyijjevo/Beregszentmiklós, 1913). Foglalkozása: tanító.

A határt csoportosan is átlépő huszonéves kárpátaljai fiatalok között huszonéves lányok is voltak. **Petáh Ilona**⁶, apja **László** (Munkácsi járás, Medvegyivci/Fagyalos, 1921) háztartásbeli vádlott peranyagában az áll, hogy ő két fiú ismerősével⁷ lépte át a határt. A *Kihallgatási jegyzőkönyv*⁸ (a dokumentum két részből áll, a másik egy pótlólagos kihallgatási jegyzőkönyv) 1940. szeptember 13-i dátum olvasható, melynek összeállítója: **Kurocapov**, a Szkolei határőrség nyomozó-munkatársa. Az első kihallgatáskor feltett 7 kérdésre **Petáh Ilona** a következőket válaszolta: saját elhatározásából döntött

⁶ **Petáh Ilonát** az NKVD Különleges Tanácsa 1941. május 17-én 3 évre elítélte, további sorsa ismeretlen, 1991-ben rehabilitálták. Lásd: RIZO I./554. p.

⁷ Az NKVD-nyomozati anyag szerint vele tartott két volt munkatársa: az ukránnak beírt **Csáti László**, apja Sándor (Szerednye, 1921) és a zsidó **Fried Emánuel**, apja **Bernát** (Szerednye, 1922) szerednyei lakosok, akik gépkocsivezető-tanoncok voltak a szerednyei Guberlinat-kórházban, ők a magyar hadseregbe nem akartak bevonulni. Kémkedéssel megvádolt társait az NKVD Különleges Tanácsa 1941. május 17-én 3 évre elítélte, további sorsuk ismeretlen 1991-ben rehabilitálták. Lásd: RIZO I./732., 712. p.

⁸ Lásd a 226. sz. ügyiratot (ZVSZ/375-377). Eredeti forráshelye: ДАЗО, Ф., 2558. -оп. 1. -спр. 1183. -арк. 27-28. зворот. Оригін.рукоп.

ügy, hogy 1940. augusztus 27-én Szerednye-Munkács-Poljana útvonalon *Huszne Vizsna* határfalu térségében a kora hajnali órákban átszökik társaival a Szovjetunióba a jobb élet és jól fizető munka reményében.

A kárpátaljaiakon kívül az anyaországból, továbbá Felvidékről és Erdélyből is többen eljutottak a Kárpátokban húzódó magyar-szovjet határra, hogy az üldözőik elől a Szovjetunióban keressenek menedéket. Erről tanúskodik több tucatnyi ügyirat is.

Korképet tükröz a határon lebukott budapesti házaspár, **Faragó Pál**⁹, apja **Pál** (Nagykőrös, 1911) budapesti lakos, korábban autószerelő, **Faragó Pálné**¹⁰, apja **Gábor** (Budapest, 1913) gyári munkás.

Az NKVD által **Faragó Pálnéről** készült börtön-fotó.

Forrás: ZVSZ/697

1940. december 17-én Zimir¹¹ határfalu térségében a következő magyarországi állampolgárok lépték át a magyar-szovjet határt: a zsidó származású **Klar**

⁹ **Faragó Pált** az NKVD Különleges Tanácsa 1942. április 11-én 3 évre elítélte, további sorsa ismeretlen, 1989-ben rehabilitálták. Lásd: RIZO I./695. p.

¹⁰ **Faragó Pálnét** az NKVD Különleges Tanácsa 1942. április 11-én 3 évre elítélte, további sorsa ismeretlen, 1989-ben rehabilitálták. Lásd: RIZO I./695. p.

¹¹ Lásd a 335. sz. ügyiratot (ZVSZ/516-517). Eredeti forráshelye: DAZO, f. 2558. - op. 1. - szpr. 3153. -ark. 336-337. Original. Masinapisz.

Dezső¹², apja **Jakab** (Szerencs, 1914), gyári munkás, korábban budapesti lakos, a szocdem tagja és felesége, **Klar Julianna**¹³, apja **Zsigmond** (Budapest, 1921), budapesti lakos, nyomdász, továbbá **Kastl Julianna**¹⁴ 131, **apja Franc** (Temesvár, 1881.), temesvári lakos, háztartásbeli, fényképész, **Svuger Katalin**¹⁵, apja **Cirill** (Budapest, 1920), budapesti lakos, fényképész. A felsorolt zsidó származású vádlottak büntetésüket javító-nevelő munkatáborban töltötték le.

3) A MAGYARORSZÁGI NŐK ELSŐ HULLÁMA A GULÁG TÁBOROKBAN ÉS SZABADULÁSUK

A fentebb ismertetett kutatások adatai szerint a Szovjetunióban mintegy 8 ezer elítélt kárpátaljai menekült volt. Ám az újabb feltárások a GULAG tábor kárpátaljai lakóit 10–12 ezerre becsülik, amelynek mintegy 20%-a nő volt. Ebből 7 200 főt az orenburgi területi Buzulukban, a tulai területi Jefremovban, a voronyezsi területi Novohoperszkben, a hmelnjicki területi Kamjanec-Podolszkban, Sztanyiszlavban/Ivano-Frankivszkban és Csernyivciben a Csehszlovák Hadtestbe soroztak be.

A Buzulukban, Jefremovban és Novohoperszkben felállított fogadó és toborzó bizottságok a katonai szolgálatra alkalmatlan több száz személyt, főleg lányokat és asszonyokat Kazahsztánba irányították munkára. Számukra a Dzsambuli Állami Répatermelő Gazdaságot jelölték ki. 1943 májusában az itt dolgozó, a katonai szolgálatra¹⁶ felkészülő 27 volt magyar és csehszlovák állampolgárságú, különböző nemzetiségű kárpátaljai nők (*Magyar A. I., Mlavec M. Hmily Anna, Lucsin G., Krivánics Mária, Magyar Anna, Káli Mária, Rákóci Zsófia, Forzan Mária, Tarpai Márta, Gusevszka Mária, Molnyinec Éva, Placsinda P., Magyar Agafija, Ternavcsuk Mária, Varga Agafija, Ruscsák I., Rusznák Mária, Rákóci Kalina, Scsur Anna, Babicsin Jusztina, Markovics Éva, Babicsin Mária, Gáll Anna, Krizina Gafa, Tyuh Anna, Ljavinec Anna*) további sorsáról nem találtunk adatokat.

¹² **Klar Dezsőt** az NKVD Különleges Tanácsa 1941. június 5-én 5 évre elítélte, további sorsa ismeretlen, 1964-ben rehabilitálták. Lásd: RIZO I./354. p.

¹³ **Klar Juliannát** az NKVD Különleges Tanácsa 1941. június 5-én 5 évre elítélte, további sorsa ismeretlen, 1964-ben rehabilitálták. Lásd: RIZO I./354. p.

¹⁴ **Kastl Juliannát** az NKVD Különleges Tanácsa 1941. június 5-én 5 évre elítélte, további sorsa ismeretlen, 1964-ben rehabilitálták. Lásd: RIZO I./360. p.

¹⁵ **Svuger Katalint** az NKVD Különleges Tanácsa 1941. június 5-én 5 évre elítélte, további sorsa ismeretlen, 1964-ben rehabilitálták. Lásd: RIZO I./749. p.

¹⁶ Lásd a 312. számú ügyiratot (ZVSZ/494-495). Eredeti forráshelye: *Nase vojsko v SSSR, roc... Dvojicislo 15 -15/26-27., Sljha do voli. Zbirnyik muzeju ukrajinszkaj kulturi v Szvidnyiku*. In: Szlovacke pedagogicne vydavnictvo v Bratislaví, 1966. – 282. p.

Az NKVD megfigyelése alatt álló lányok és asszonyok osztoztak a száműzöttek sorsában, az itteni kolhozokban, iparvállalatoknál dolgoztak. Az úgynevezett „*amnesztiásoknak*” a munka- és a lakóterületet tilos volt elhagyni. A megvizsgált kérvények tükrében elmondható, hogy a javító-nevelő kényszermunkatáborokból kiengedett „*amnesztiások*” túlélési szempontból jobb helyzetbe kerültek, mint a munkatáborokban fogva tartottak, akiknek sorait továbbra is ritkította a lágerhalál. Olyan tényekre is fény derült, hogy a kárpátaljaiak közül százakat nem engedtek el a táborból. 1943 januárjában az amnesztiára jogosult személyeket elindulásuk előtt visszatartották, okmányaikat elvették. Csoportosan aláírt levélben kérik az illetékes hatóságokat, hogy eresszék őket szabadon és küldjék a csehszlovák alakulathoz, amely 1943 márciusában Ukrajna területén bekapcsolódott a frontharcba a náci megszállók ellen.

A GULÁG táborokat túlélő nők hazatérését jóval a II. világháború befejezése után, 1946–1947 között tették lehetővé. Akire rábizonyították, hogy a munkatáborban szovjetellenes agitációt és propagandát fejtett ki, azt 1949–1954 között engedték haza¹⁷, illetve örökre ott maradt, száműzetésben halt meg.

Évekre lebontott rehabilitálások adatai 1953-1994 között

Évekre lebontott ítéllethozatalok adatai	1953- 1969	1970- 1982	1989- 1990	1991- 1994	Összesen
Összesen	50	29	106	200	385

Az eltelt évtizedek alatt mind a 380 főt rehabilitálták.

¹⁷ Lásd: Korszun és Pagirja összeállítóknak az ügyiratok gyűjteményéhez írt előszavát, ZVSZ, 19. p.

KOPASZ VIVIEN MELANI

DERCEN KÖZSÉG NÉPI KULTÚRÁJÁNAK JELLEMZŐI A 19–20. SZÁZADBAN

Írásom Dercen község néprajzi jellemzőit mutatja be vázaltszerűen, megrajzolva ezzel a vizsgált terület 19–20. századi hagyományainak kulturális hátterét.* Ezen belül fontos helyet foglal el írásomban a *Szernye-mocsár* nevű ősláp, mely nagyban hozzájárult a település népi kultúrájának, néprajzi sajátosságainak kialakulásához.

A Kárpátalja területén élő magyarság sajátságos kis tája a Szernye-mocsár környéke, melynek északi részén helyezkedik el vizsgált településünk, Dercen.¹ A település Munkácsról délre, a Kerek-hegy lábánál fekszik. Napjainkban a munkácsi járás legnagyobb magyar községe, bevándorolt „nemzetiségei” együttesen alig érik el a 2 %-ot. A község és környéke régóta lakott. A falu lakosainak száma a legutóbbi népszámlálási adatok szerint 2793 fő. Az emberek főleg mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkoztak és foglalkoznak napjainkban is. A gazdálkodó életforma határozta meg a családok életét. A derceni lakosság döntő többsége református vallású és magyar nemzetiségű.²

* A tanulmány szerzője a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója.

¹ Dercen Árpád-kori település, már a 13. században népes falu volt. Alapításának dátumát 1067-re datálják. Neve eredetének két magyarázata van, az egyik szerint: a régi magyar Derse személynévből származik, úgy, hogy annak latin Dersynum alakja változott helynévvé. Az ukrán Driszina „Dercen” elszlávosított alakja (a szovjet-érában ez volt a falu hivatalos neve). Egy másik feltételezés szerint pedig a dercevirágtól vagy a lila virágú deréce virágtól eredeztethető a település neve. Az egyházi életéről egy 1332. évi dokumentumból tájékozódhatunk. A falu lakói korán áttértek a református hitre, 1560 körül alakult meg itt a református egyház. Dercen már a 18. századtól is Bereg vármegye egyik legnépesebb települése volt, 1900-ra a népesség meghaladta a 2000 főt (ekkor népesebb Csapnál, Gátnál, Mezőkaszonynál). Mai címere 1904-től van használatban, és utal a helyiek foglalkozására (földművelés, szőlészet). A település történetét lásd: Botlik–Dupka 1993:127.

² A falu etnikailag és felekezetiileg is magyar és református többségűnek tekinthető napjainkban. 2793 lakosának 97,6 %-a magyar, 96 %-a református. Kutatásom megkezdésekor ehhez kapcsolódóan alapvető/vagy egyik feltevésem, hogy Dercen pozitív népességi mutatóival és hagyományörzésével, vallásosságával fontos szerepet játszik a kárpátaljai magyarság megmaradásában.

Az itt élők anyanyelve napjainkban is a magyar nyelv. A községben a felekezeti hovatartozás nemzetiségi elkülönülést is jelent.

A Szernye-mocsár mellé épült település az idők folyamán együtt élt a vidék természeti adottságaival: a lápos határban lévő sok folyó- és állóvízzel. A nagy kiterjedésű mocsár a falu életének meghatározó tényezője volt, a lakosság halászattal és az arra alkalmas területeken legeltetéssel foglalkozott. A sajátos táji adottságok a hagyományos életmód továbbélését, emlékeinek fennmaradását a 20. században a harmincas évekig biztosították, környezete magyar falvainak gazdálkodását, kultúráját pedig sajátossá tették. Minden néprajzi jelenség kulturális érték, bár folyamatosan változik. A településen egy viszonylag modern életmód mellett sok archaikus szokás maradt fenn: a hiedelemvilág meglehetősen gazdag, a vizsgált településen a népi gyógyászat is virágzik.

A Szernye-mocsár az 1930-as évek végéig érintetlenül őrizte meg a népelet múltjának emlékeit, melyek különösen a török hódoltságnak erősebben kitett, nyíltabb alföldi területeken nyomtalanul elvesznek. Ezért a lápi vidékek népe tisztábban is tartotta fenn a magyar nyelv kincseit. A tárgyi emlékek között az építkezés érdemel több figyelmet a hagyomány megőrzésének szempontjából. Szatmár és Bereg megye népeletében az Alföld, Erdély és az Északkeleti Felföld néprajzi sajátosságainak összehasonlítását, egymásba fonódását találjuk. Több alkalommal végzett kutatásokat Bereg megyében, a láp környéki magyar falvakban, köztük Dercenben 1939-1942 között Gönyei (Ébner) Sándor a népi építészeti és kézműipari terén. Művei értékes dokumentumok a lápvidék építészetről, a lakosság foglalkozásáról, mindennapjairól. Gönyey megállapította, hogy az építkezések anyaga egyrészt a mocsár melletti erdőségekből kitermelt tölgyfa volt, másrészt a láp szélén növekvő vesszős bokrok és fák: éger, fűz, kutyafa, kocsányos tölgy, valamint erdei hajlékony fák, a mogoró és a vörös gyűrű. Ezek az anyagok az ősi faépítkezés formáját is megszabták, amely teljesen megegyezett a más, fában és vízben bővelkedő magyar nyelvterület hasonló építési gyakorlatával.³

Az ember nemcsak része a környezetnek, hanem a törvényeiről alkotott ismeretei alapján manipulálni is tudja azt, így a Szernye-mocsár jövője is nagyban függött a rá ható emberi tevékenységektől. A Szernye-mocsár gazdag növény- és állatvilágára negatívan hatott az emberi tevékenység környezet-átalakító törekvése. A 19–20. századi tájálalakítás eredményeként a múltba tűnt el a mocsárvilág, amely az itt élő emberek mindennapi életének és mentalitásának

³ Gönyei 1939: 397.

meghatározó tényezője volt évszázadokon át. Biztonságot, élelmet, mezőgazdaságilag termékeny földeket adott a lápi emberek számára.

A mocsár lecsapolása hosszú ideig tartott: az 1860-as években kezdték, de még az 1930-as években is folytak munkálatok. Egész névbokrok őrzik ennek a folyamatnak Dercen határában is a nyomát: Kubik, Kubiknál, Kubik-gödör, Kubik-árok, Kis-töltés, Nagy-töltés. Hasonlóképp a vízelvezető árkok nevei, pl. Gróf árka, Csalhó-árok, Bogár-árok, Mezsde-árok stb. Az állóvizek a mocsár lecsapolása után nagyrészt eltűntek, de neveiket továbbra is használják. Dercen településen például a *Tó* megnevezés szántóföldre vagy legelőre utal még napjainkban is. Ezek egy része ma is vizesedésre hajlamos, de mezőgazdasági hasznosításra valamelyest már alkalmassá vált területet jelöl. Megfigyelhető, hogy sok esetben ezek a nevek már teljesen a megváltozott jelentésnek megfelelően élnek a névhasználók nyelvében, pl. a Tóba hajtják az állatokat legelni, vagy éppen a Tóba mennek kapálni, a Tengeris-tó pedig azért viseli ezt a nevet, mert kukoricát, tengerit természetesen rajta.⁴ A helynévadásra természetesen hat a falu határának domborzati változatossága is. „*Maga Dercen egy 162 méteres dombnyúlvány déli oldalán jött létre. A falu egyes részei között is kisebb-nagyobb magasságbeli eltérések vannak. (...) A szántóföldek kisebb része a dombos helyekre esik, nagyobb részük azonban lapályos területen, a Szernye-mocsárban található. A mezőgazdaságnak, elsősorban a primőrzöltség-termesztésnek és az állattenyésztésnek nagy hagyományai vannak Dercenben a mai napig, és bizonyára ebből is következik, hogy a helynevek a fiatalabb korosztály körében is intenzív használatban maradtak, hiszen mindennapjaik fontos része a földművelés.*”⁵ A 19. századtól élnek a faluban a földrészlegek következő elnevezései, melyek napjainkban is használatosak: Kender-kert, Makkos (erdő), Baloca (domb), Hegyalja, Sütő-ér, Tó (Szernye-mocsár), Kertalja, Aszaló, Város-ér (kaszáló), Prima-legelő (kaszáló).

NYELVI KARAKTERJEGYEK

A települést a magyar dialektológiai szakirodalom nyelvjárásszigetként tartja számon.⁶ Nyelvjárásuk érdekessége, hogy jelentős mértékben különbözött és különbözik más kárpátaljai magyar területek dialektusaitól. A Munkácsi járás magyarlakta falvainak lakosai általában az északkeleti

⁴ Tóth 2014:64.

⁵ Benkő 1967: 455-64.

⁶ Lásd erről bővebben: Balogh 2004, Juhász–Oszkó–Reményi 1988.

nyelvjárást beszélnek, a vizsgált település azonban kivételt képez ez alól. A nyelvjárászigetek problematikája már régóta foglalkoztatja a nyelvészeket, hiszen sajátos nyelvi helyzetük, fejlődési jellegzetességeik nemcsak a nyelvjárásban, hanem a nyelvtörténet és a településtörténet számára is fontos tanulságokkal szolgálhatnak. Emiatt meglehetősen gazdag szakirodalmi háttér segíti a kérdés kutatóit. A nyelvjárászigetek kialakulásáról szólva a legtöbb forrás egyértelműen áttelepüléssel, telepítéssel magyarázza a jelenség létrejöttét. Balassa József írásaiban olvashatunk arról, hogy a nyelvjárások földrajzi helyzetének szabályosságát a vándorlások okozta különbségek törlik meg. *„A más vidékre került lakosság, ha csak egy közösségben lakik is, megőrzi eredeti nyelvjárását, a mely különbözik a körülötte lakókéétól, s így az egyes területeken belül nyelvjárási szigetek keletkeznek. Azonban elkerülhetetlen az is, hogy az így elszakadt lakosság nyelve idővel meg ne változzék, s ne alkalmazkodjék némi tekintetben az őt minden oldalról körülvevő nyelvjáráshoz. Tehát az ilyen sziget külön nyelvjárássá válik nemcsak a körülötte lakók nyelvéhez, hanem az ő anyanyelvjáráshoz képest is.”*⁷ Benkő Loránd is a népmozgalmak, telepítések hatását látja a háttérben: főleg a háborús események, elsősorban a tatárjárás nagy népmozgató hatását emeli ki a magyar nyelvjárási helyzet általános alakulásáról szólva. Fontos, hogy ezek hatására sok esetben nemcsak eltolódtak, hanem helyenként teljesen megváltoztak a nyelvjárási viszonyok.⁸ Ezeken a településeken részben megőrződtek az eredeti nyelvjárás bizonyos sajátosságai, de ugyanakkor átvették más anyanyelvjárású települések, esetleg a megmaradt helyi nyelvjárás bizonyos jellegzetességeit is, így szinte esetenként más-más színezetű nyelvjárási ötvözetek alakultak ki. Hasonlóan vélekedik Balogh Lajos is a nyelvjárászigetek kialakulásáról, és a kérdéskörhöz szorosan hozzákapcsolja azt a mi szempontunkból figyelemre méltó körülményt is, hogy *„a magyar nyelvjárások a peremterületeken nemcsak archaikusabbak, hanem viszonylag homogének is, tehát egy nyelvjárás-területen vagy -típuson belül a nyugati, északi és keleti vidékeken nincsenek jelentős eltérések az egymáshoz közel eső települések tájnyelve között.”*⁹

Lehoczy Tivadar, Bereg vármegye történetének kutatója nagy körültekintéssel és részletességgel gyűjtötte össze a vármegye néprajzi, történelmi hagyatékát a legkorábbi időkig visszamenőleg. A Dercen mellett fekvő mocsár

⁷ Balassa 1891:16.

⁸ Benkő 1956: 246–249

⁹ Balogh 2011:319.

történetére a község leírásakor tér ki, elegyítve a tudományos forrásokat a helyi néphagyománnyal: „Az itt délről elterülő tó, mely 28701 hold területű volt Gáti tónak, Szernye-mocsárnak, Szernyei lápnak s Nagytónak is nevezetett s az immár ármentesített mezőség a körülötte fekvő parti helységek és birtokosok között felosztatott és Dercen: egy nyelvjárasszíget helynévrendszertani sajátosságai 107 eke alá vétezt. Mint minden ilyen tóru, erről is különféle legendák és regék éltek a nép között. Geologusok szerint egykor tüzhányó tölcsér mélyedést képezett, mely a Miocén-tenger elfolyása után berakodás által lassan betöltetett. A néprege szerint a vadonság e hónapban egykor hatalmaskodó rabló község telepedett le, mely a környékbeli békés népeket zsarolta s melytől csak úgy szabadulhattak meg, hogy a völgyület körüli lejtőről ázott csatornákon belé irányíták a patakokat és vizeket s az így képződött mocsárba fulladtak a körülzárt gonoszok.”¹⁰ Valós történeti adatok alapján Dercenről feltételezhetjük, hogy ide talán a nehezebb sorsú vidékekről menekültek a lakosok. Lehoczky Tivadar a továbbiakban így ír a vidék lakóiról és külső jegyeikről: „Az itt élő lakosok termete középszerű, sőt inkább azon alóli; ölnyi nagyságúak ritkák; azonban vállasok, izmosak, hajlékonyak, ruganyosak, mellesek, munkára alkalmasak. A nők is inkább alacsonyok mint magasak s kövérségre éppen nem hajlandók, inkább karcsúak s szikárok. A férfiak fehér ércz- pitykés, vagy sujtásos fekete vagy sötét kék dolmányt s szűk nadrágot, magas szárú csizmát, felgyört karimájú s daru vagy gémtollal ékített fekete nemez vagy szalma kalapot, nyárban széles térdén alól erő gatyát, lobogó inget, pruszlit, eső és hideg ellen bárány süveget, szürke vagy fekete fürtös gubát veres gallérral s nemzeti szín bojttal viselnek. A nők szeretik a tarka kirívó színű ruhákat, az ily szór vagy kartonszoknyákra két-három veres, sárga vagy zöld fodrot vagy sávolyt varrnak; mellüket testhez álló mellényke vagy rövid ujjas fedi; a nők fejükön tarka vagy fekete selyem kendőt, a módosabbak fodros főkötőt, s elől kötényt viselnek. A lányok hajukat elől simára fésülve, hátul egy vagy két farkocba fonva hordják. Lelkiéletüket tekintve az itteni magyar őszinte, nyílt szívű és nyelvű, nem hunyászkodó, becsülettudó, munkás, honszerető azért nem fél a katonakötelezettségtől s bátran lép a sorozó bizottság elé. A nők egyszerűek, jó gazdasszonyok, takarékosak, pénzkímélők, miért is örömiük van, ha a ládafiókban ruhák alá vagy keszkenőbe egy kis pénzt elrejtethnek. Szeretik a zenét, táncot, csárdást. Épületeik és lakásaik szerények, de tiszták; a lakószobában a kandalló s búbos kemence foglalja el a főhelyet, a falakat tükör s virágos edények díszítik; oldalait hosszú karos festett padok, asztal,

¹⁰ Lehoczky 1881:10.

cifra a padlásig felnyúló tollas párnákkal s dunyhákkal ellátott ágyak foglalják el. A szalmával, náddal vagy zsindelel, most már cseréppel is fedett lakházat az utcza és udvar felé széles, oszlopos tornác környezi, mely nyaronta alvóhelyül is szolgál. A gémes kút az udvar elején szokott lenni, hol a ház elejét néhány akác, gyümölcs, jegenye- vagy orgonafa szokta díszíteni; míg a mozgatható gerendára alkalmazott rácsos vagy rekeszszerű kapuval zárt s kerített udvar hátsó részén a gazdasági épületek, csűr és istállók állnak.”¹¹

Dercen község lakóinak építészete kapcsán elmondható, hogy a 20. század kezdetétől a lakóépületek fundamentumát kőből építették és általában alacsony volt. A házak falazata vályogból készült, kívül és belül sárral tapasztották ki, majd kimeszelték. A plafon tölgyfagerendából készült. A tetőfedésre eleinte zsindelet, majd zsúpot (taposott szalmát) használtak, később ezt a cserép és pala váltotta fel. A lakóház a következő részekből állt: első ház, konyha, eresz, hátsó ház, a kamra hátul külön épületben helyezkedett el. Az utcafrontra néz a házak első két szobája, ezeket követi párhuzamosan egymás mellett a pitvar (előszoba) és konyha. Kandallóval, kályhával fűtöttek. A hátsó házban tisztálkodtak télen, nyáron pedig az udvaron. A konyha felépítése a következő volt: fűtőberendezés, székek, asztal, talácsi. A talácsi – tároló szekrényként funkcionált, ide rakták az edényeket, élelmiszert, általában 3 fiókból állt. A kerítés forgófából készült, a tűzfal pedig deszkából állt. A padláson tárolták a terményt, az élelmiszereket. A kéményben füstölték a kolbászt, sonkát, szalonnát, amely nyitott kémény volt. A szobák padlója földes volt. Egy átlagos család szobája így nézett ki: ágy, asztal, székek, háromfiókos láda, szekrény. A falakat leggyakrabban fehérre, néha kék színűre meszelték.¹²

Mint a legtöbb faluban, így Dercenben is némely udvar nagyon nagy volt, valamelyik pedig egész kicsi. A telek végén a kert helyezkedett el. A legtöbb ház előtt van kiskert virágokkal, ez előtt pedig lóca. Az udvar felosztása a következőképpen nézett ki: első udvar házzal, gémes kút, eperfa, szilvafa, diófa a későbbiekben szőlőlugas, hátsó udvar. A tornácos házak a 19. század közepén jelentek meg a Szernye-mocsár környéki falvakban, köztük Dercenben is, melyeknek oszlopsorát mindig fából készítették és gazdagon kifaragták. Később vályogból vagy téglából rakták az oszlopot, háromféle formában: hat- vagy nyolcszög, esetenként henger alakban. Ekkor azonban már csak az oszlopok fejét, illetve a talpát díszítették. A tornác sajátos közösségi szerepet töltött be: a család és a szomszédok életében vasárnaponként, a templomi

¹¹ Lehoczky 1881: 192-194.

¹² N.I. 73 éves nő közlése, Dercen, 2020.

istentisztelet után itt gyűltek össze, és estig beszélgettek. A pitvar hátulsó felében egyes gazdasági tennivalókat végezték, itt csépezték ki például a „paszuly”-t, vagyis a babot, a borsót, és itt állították fel a gabonátározó ládát, a szuszéket. Amit a kamrában nem tudtak elhelyezni, azt a „pad”-ra, azaz a padlásra rakták.¹³ A Szernye-mocsár vidékén sok évszázados hagyománya van a fa háziiparszerű feldolgozásának. A 19. század utolsó harmadában már főként bodnársággal – elsősorban hordó-, veder- és dézsakészítéssel is foglalkoztak Dercen községben. Ez időben olyan jelentős mennyiségben állították elő az iménti eszközöket, hogy áruikat nemcsak Bereg, hanem a szomszédos Szabolcs és Szatmár vármegye piacaira is elszállították értékesíteni. A parasztasszonyok telente házi vásznat szőttek, amelyeket a munkácsi és a beregszászi heti vásárokon kínáltak eladásra. A hátsó udvar mint egy gazdasági udvar működött, amihez a csűr, disznóól, istálló és tyúkól tartozott. A zöldségféléket veremben tartották. Egy telek általában 25-30 ár területű volt. Az önellátó, állattartó és földművelő gazdálkodás klasszikus példáját láthatjuk a településen. A lábas- és aprójószág tartása gyakorlatilag a legtöbb család gazdálkodásának részét képezte, amelyhez a szükséges terményt saját szántóföldjeiken termelték meg.

Összegzésül elmondható, hogy a Szernye-mocsár a falu életének meghatározó tényezője volt, mely a község népi kultúrájának egyediségéhez, hosszú távú fennmaradásához járult hozzá. A sajátos táji adottságok a hagyományos életmód továbbélését, Dercen község emlékeinek fennmaradását biztosították, nyelvjárását, gazdálkodását és kultúráját pedig sajátossá tették. Hagyományörzésüknek köszönhetően fontos szerepük volt a kárpátaljai magyarság megmaradásában, továbbá a vizsgált térségben való fekvésnek köszönhetően, mind néprajzi, mind pedig nyelvi tekintetben számos archaikus vonást sikerült megőriznie.

JEGYZETEK:

Botlik József – Dupka György. *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. - Ungvár- Budapest: Intermix Kiadó, 1993. –360 old.

Gönyi Sándor (1939): *Szatmár és Bereg népének hajléka és házatája. Magyar városok és vármegyék monográfiája XXVI-II*.

Tóth Teodóra (2014): *Helynévvizsgálatok a Szernye-mocsár vidékén*. In Bartha Ákos Szálkai Tamás(szerk.) *Interdiszciplináritás a régiónkutatásban IV*. 61-71. Debrecen Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

¹³ B.K. 77 éves nő közlése, Dercen, 2020.

Benkő Lóránd (1967): *Nyelvjáráskutatás és településtörténet*. Nyr.91: 455–64 old.

Balogh Lajos (2004): *A kettőshangzók fonológiai státusza a kárpátaljai Dercen nyelvjárásában*.

In: *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 32.

Lehoczky Tivadar (1881) : *Beregvármegye monográfiája I.kötet*, Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája

Juhász Dezső–Oszkó Beatrix–Reményi Andrea (1988): *Nyelvjárási szöveg Dercenből*. MNy. 84: 221–7.

Balassa József (1891): *A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése*. Bp.

Benkő Lóránd (1956): *A régi magyar nyelvjárások*. Nyr. 80: 244–51 old.

Lehoczky Tivadar (1881) : *Beregvármegye monográfiája II.kötet*, Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2021. FEBRUÁR–MÁRCIUS)

ELISMERÉSEK

* **Várad Natália**, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója *Értékteremtő Közösségekért díjban* részesült, melyet **Gulyás Gergely**, a magyar Miniszterelnökséget vezető miniszter döntése alapján ítélnek oda. **Várad Natália** a magyar civil közösségek értékteremtő, érték-megőrző tevékenységét támogató munkája elismeréseként kapta meg a kitüntetést, melynek átadására február 2-án került sor.

* Állami kitüntetésben részesített két kárpátaljai személyt **Volodimir Zelenszkij** március 8-án – írja a pmg.ua. Az elnök a társadalmi, gazdasági, szociális, kulturális és oktatási életben tevékenykedő hölgyek munkáját ismerte el nőnap alkalmából. Kárpátaljáról **Bohus Irinát**, az asztélyi határőrszolgálat vezetőjét, valamint **Marosán Mónikát**, a megyei infektológiai kórház vezetőjét és orvosát tüntették ki.

* **Áder János**, Magyarország köztársasági elnöke a nemzeti ünnep, március 15. alkalmából kitüntetésekkel adományozott.

* **Csernicskó Istvánt** a *Magyar Érdemrend tisztikeresztje* polgári tagozata kitüntetésben részesítette. **Dr. Csernicskó István** nyelvész, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora kiemelkedő tudományos, oktatói és tudományszervezői munkája, valamint a kárpátaljai többnyelvűség nyelvészeti és nyelvpolitikai vonatkozásainak vizsgálata terén elért kiemelkedő eredményei elismeréseként kapta a kitüntetést.

* Ugyancsak a *Magyar Érdemrend tisztikeresztjének* polgári tagozata kitüntetést vehette át a beregszászi születésű **dr. Bán István**, a Richter Gedeon Vegyészeti Gyár Nyrt. Észtországi Képviselői Irodájának vezetője, Magyarország dél-észtországi tiszteletbeli konzulja az Észtországban élő magyarság identitásának megőrzése és a magyar–észt kapcsolatok fejlesztése érdekében végzett tiszteletbeli konzuli tevékenysége, valamint a balti államokban működő magyar szervezetekkel folytatott sokoldalú együttműködése elismeréseként.

* **Nagy Bélát**, a Kárpátaljai Református Egyház Diakóniai Osztályának vezetőjét, a Kárpátaljai Református Egyházkerület főgondnokát a kárpátaljai magyar közösségek megmaradása és gyarapodása érdekében végzett munkájáért a *Magyar Érdemrend középkeresztje* polgári tagozata kitüntetésben részesítették

* **Török Dénest** a Kárpátaljai Magyar Nagycsaládosok Egyesületének volt elnökét a KMNE megalapításában és működtetésében vállalt kiemelkedő szerepéért, a *Magyar Arany Érdemkereszt* polgári tagozata kitüntetésben részesítették.

* Magyarország köztársasági elnöke március 15. alkalmából **Vári Fábian Lászlót** a legmagasabb magyar állami művészeti-kulturális kitüntetésben, *Kossuth-díjban* részesítette. A Babérkoszorú és József Attila-díjas költő, műfordító, néprajzkutató, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja Magyarország számára kivételesen értékes művészi pályafutása során megalkotott, a kárpátaljai magyarság nemzettudatát erősítő művei, szenvedélyes hangvételű, gazdag képi és formavilágú lírai alkotásai, kordokumentumként is szolgáló, egyszerre drámai és humoros, önéletrajzi ihletettséggű regényei, valamint sokoldalú néprajzi gyűjtői, műfordítói és irodalomszervezői tevékenysége elismeréseként kapta a díjat – áll az indoklásban.

* **Kásler Miklós**, Magyarország emberi erőforrások minisztere a nemzeti ünnep, március 15. alkalmából miniszteri művészeti kitüntetéseket ítél oda. Kiemelkedő színészi munkássága elismeréseképpen **Tarpai Viktória**, a beregszászi színház művésznője *Jászai Mari-díjban*; kiemelkedő írói életművének elismeréseként **Nagy Zoltán Mihály** József Attila-díjas író, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja pedig **Márai Sándor-díjban** részesült.

* A *Magyar Érdemrend lovagkeresztje* kitüntetéssel ismerte el Magyarország köztársasági elnöke a Magyarország Beregszászi Konzulátusán első beosztott konzulként szolgálatot teljesítő **Beke Mihály András** író, újságíró, műfordító, kultúrdiplomata sokoldalú újságírói és televíziós szerkesztői pályafutását, valamint a magyar–román kulturális kapcsolatok elmélyítését szolgáló kultúrdiplomáciai tevékenységét.

* **Orosz István** görögkatolikus pap, a Máriaapócsi Nemzeti Kegyhely igazgatója a határon túli magyarság körében végzett elkötelezett szolgálata, valamint a görögkatolikus hívők összefogását szolgáló, kiemelkedő közösségépítő munkája elismeréseként részesült a *Magyar Érdemrend lovagkeresztje* kitüntetésben.

* Utólag értesültünk arról is, hogy **Dr. Botlik József** megkapta a *Magyar Érdemrend lovagkeresztje* polgári tagozata kitüntetését. Dr. Botlik József

történész, teológus, a Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány kuratóriumának tiszteletbeli elnöke, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem nyugalmazott egyetemi docense. Indoklás: „a XX. századi magyar történelem, mindenekelőtt az elszakított nemzetrészek és a külhoni magyar közösségek sorskérdéseinek fáradhatatlan kutatójaként végzett kimagasló színvonalú tudományos, illetve ismeretterjesztő tevékenysége elismeréseként.”

* Átadták a megyei művészeti díjakat, magyar alkotókat is elismeretek, írta a *zakarpaty.net.ua*.

* Kiemelkedő szakmai tevékenysége elismeréseként a *Balogh Klára neves koreográfus nevét viselő megyei díjat* kapott a **Szabó Tibor** által vezetett eszenyi Ritmus néptáncgyűttes.

* Kiemelkedő művészeti tevékenysége elismeréseként a *Boksay József és Erdélyi Béla nevét viselő megyei képzőművészeti díjat* **Matl Péter** munkácsi szobrászművésznek ítelték oda.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

FEBRUÁR

* A beregszászi **Kurmai István** programozó által létrehozott Kárpát RobiPro vállalkozás szervezésében

indult digitális művészeti képzés a Nagydobronyi Magyar Házban. A foglalkozásokon a táblagépen való rajzolással ismerkedhetnek meg a digitális művészet iránt érdeklődő iskolás korú gyerekek. Ebben **Balog István** tervezőgrafikus segíti őket.

* A Kárpátaljai Református Egyházkerület Tanügyi Bizottsága negyedik alkalommal hirdetett pályázatot a kárpátaljai református líceumok 8-11. osztályos tanulói számára. Az idei évben *Bizony, javamra vált a keserűség* címmel a járványhelyzet kapcsán kialakult körülményekről kellett a pályázóknak elbeszélést, riportot, bizonyágtételt, imádságot vagy verset írniuk. A nagyberegai református líceumból **Dávid Leonóra, Taracközi Lídia** és **Molnár Áron** nyújtottak be pályamunkát és részesültek értékes könyv- és pénzjutalomban.

* Révész Imre festő- és grafikusművész halálának évfordulója alkalmából rendeztek emlékkiállítást a nagyszőlősi galériában. Az ünnepélyes megnyitó után a megjelentek megtekinthették Révész Imre *Jó öreg tanár* c. művét, a RIT elhunyt egykori tagjainak – **Benkő György** és **Kolozsváry László** – alkotásait, illetve ma is alkotó képviselőinek – **id. és ifj. Hidi Endre, Dikun György, Gogola Zoltán, Kopriva Attila, Szocska László, Klisza Já-**

nos, Villasek Tibor, Erfán Ferenc, Habda László, Hrabár Natália, Kalitics Erika, Kulin Ágnes, Réti János, Soltész István és Tóth Róbert – műveit.

* A kárpátaljai magyarság több évtizedes túlélési küzdelmeiről, megmaradásáról és jövőbeli kilátásairól átfogó interjút készített **Dupka György** történésszel a Kárpátaljai magyarság, németiség 1944-1946 című, nemrég magyar és angol nyelven megjelent új könyve kapcsán **Bertók T. László**, a *Magyar Nemzet* munkatársa. A történész többek között a szovjetizálás hét csapásáról, a becsali munkáról és egy szétrajzó országról fejtette ki gondolatait.

<https://magyarnemzet.hu/lugas-rovat/nagymamak-cellovoldejeaa-...>

Az interjú teljes anyagát a minap a *Kárpáti Igaz Szó* is átvette.

* A magyar kultúra napja Kárpátalján, erről készített **Dupka Györggyel**, a KMMI igazgatójával interjút **Veres Emese-Gyöngyvér**, a Kossuth Rádió szerkesztője, amely a népszerű *Határok nélkül* című műsorban hangzott el;

<https://mediaklikk.hu/radio-lejatszokossuth/...>

* A Kárpátaljai KultúrKaraván elnevezésű magyar kormányprogram keretében megújul a kárpátaljai megyei ukrán drámai színház teljes színpadtechnikája.

* Bezárta tárlatát a XII. Carpatica Art Expó a Kárpátaljai Népi Építészeti és Néprajzi Múzeumban. A szakma részéről is nagy érdeklődés övezte a 21 kárpátaljai képzőművész – **Badó Attila, Balog Sándor, Brinkács István, Vaskovics Beáta, Homoki Gábor, Kalitics Erika, Klisza Krisztina, Klisza János, Kuruc András, Lész Volodimir, Matl Péter, Nigriny Edit, Pavuk Andrea, Réti János, Szakandij Olga, Turák Angéla, Sütő Miklós, Soltész Péter, Soltész Gabriella, Soltész Martin, Olekszandr Canyko** – 50 alkotását.

* Több mint 600 bejelentés érkezett a Nyelvi Ombudsman Hivatalához az ukrán nyelvtörvény megsértése miatt. Kárpátalján senkinek nem volt baja mások nyelvhasználatával, az a három panasz, ami mégis érkezett, az is Lemberg megyéből futott be, de megyénkre vonatkozott és a magyar nyelv használatát kifogásolta a feljelentő.

* Magyarország Beregszászi Konzulátusának új kiállítóterme ismét egy tehetséges kárpátaljai művész munkáinak adott otthont. A Munkácsi Mihály Galériában **Villasek Tibor** munkácsi képzőművész festményeivel ismerkedhettek a művészetkedvelők.

* Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási és Tudományos Intézetében (UNE UMOTI) 14 diplomát nyújtottak át.

* Hatodik alkalommal rendezte meg a már hagyományos Internetes Versmondó Versenyét a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT). Idén – a karantén szabályok miatt – az eredményhirdetés is online formában valósult meg. Az idei alkalommal 34 versenyző összesen 11 szerző művét adta elő és osztotta meg videóját. A beküldött pályázatok közül a tehetséges versmondókat három kategóriában ismerték el. **Marcás Gergely**, a KVIT alelnöke a díjátadót követően elmondta: *„A Kovács Vilmos Irodalmi Társaságnak feltett szándéka és írásba foglalt célja, hogy az irodalmat népszerűsítse, és úgy gondoljuk, hogy sokat ostromozott anyanyelvünknek ez az egyik védőbástyája – az irodalom és maga a vers –, ezért rendezvényeinkkel és programjainkkal közelebb szeretnénk hozni a fiatalokhoz az irodalmat.”*

* **Munkácsy Mihály** születésének 177. évfordulója előtt egy nappal, a helyére került a **Kopriva Attila** által készített *Munkácsy-mellszobor*, amely a Munkácsy Mihály Magyar Ház lépcsőházában kapott helyet.

* *„Himnuszunkra taposó ukrán nacionalizmus”* címmel cikk jelent meg a mai Kelet-Magyarországban. Ezúttal a lapnak **Darcsi Karolina**, a KMKSZ politikai-kommunikációs titkára, **dr. Dupka György**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési intézet

egyik alapítója, jelenlegi igazgatója és **dr. Tilki Attila** országgyűlési képviselő nyilatkozott, akik konstatálták a most kialakult helyzetet a nemzeti jelképek használatáról, annak kapcsán, hogy az ukrán radikális nacionalisták meg akarják fosztani a kárpátaljai magyarságot a nemzeti jelképek használatától, a himnusz éneklésétől.

* Irodalmi–művészeti múzeum nyílt Munkácson, amely a város központi könyvtárban található, a Duhnovics utcában – adta hírül a zakarpattya.net.ua hírportál. A múzeumban különböző művészeti típusok és korszakok találhatók meg.

* A nemzeti szimbólumok használatáról a szolgáltatói és a kereskedelmi szféra területén, a hivatalokban használandó, használatos nyelvről, valamint a decentralizációról, a közigazgatási reformról tartott előadást **Dr. Tóth Mihály** alkotmányjogász, az UMDSZ tiszteletbeli elnöke a makkosjánosi Helikon Hotelben a beregszászi járási kistérségi képviselőknek, polgármestereknek és falusi előljáróknak.

* A Kommunista Diktatúrák Áldozatainak Emléknepjén a Szolyvai Emlékparkbizottság a Munkácsi Vármúzeummal közösen a munkácsi ősi várban megnyitotta *„A totalitárius kommunista elnyomó rendszer kárpátaljai tevékenységét dokumentáló anyagok”* állandó

kiállítását. **Fuchs Andrea**, a Szolymai Emlékparkbizottság nevében megnyitotta a rendezvényt. Felkérésére **Lengyel Oleksandr**, a munkácsi önkormányzati kistérség tanácsának ügyvivője, **Szilágyi Mátyás** beregszászi főkonzul és **Belekánics Mihajló**, a Munkácsi Vármúzeum igazgatója átvágták a szalagot. Ezt követően üdvözölte a díszvendégeket, köztük: **Cseh Áron** vezető konzult, az Ungvári Magyar Főkonzulátus képviselőjében, **Majnek Antal** megyéspüspököt, **Marosi István** görögkatolikus atyát, a beregszászi Ortutay Elemér Központ vezetőjét, **Káli Irinát**, a munkácsi városi művelődési osztály vezetőjét, **Miszyuk Mihajlót**, az Kárpátaljai Állami Levéltár igazgatóját, **dr. Zubánics László** történészt, az UMDSZ elnökét, **Olekszij Korszun** történészt, **Mihajlo Beleny** és **Matl Péter** szobrászt, **Olekszandr Sersunt**, a turisztikai ügyek tanácsadóját, **Meskó János** helytörténészt, a SZEPEB tagját. Ezt követően **dr. Dupka György** történész, a Szolymai Emlékparkbizottság titkára, egyben a GULÁG-GUPVI kutatóműhelynek vezetője ismertette a csapatmunkával létrehozott állandó kiállítás témakörét, amely hitelesen mutatja be Kárpátalja tragédiáját, amikor a vidéket elfoglaló 4. Ukrán Front katonai tanácsa irányításával megszervezték a régió erőszakos

szovjetizálását. A kiállítás megnyitójának videóját **Varjú Zoltán** készítette, melyet a következő linken tekinthetnek meg:

https://www.youtube.com/watch?v=ksig9g0QRgg&feature=share&fbclid=IwAR28O77N57931HL_8oYdw-hZrYMo-MURH2crKJlj2Y-FAJxo2mOPhC4qGg_8

* A kommunista diktatúra áldozataira emlékeztek a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán (II. RFKMF). Ebből az alkalomból szűk keretek között avatták fel **Matl Péter** szobrászművész „*Gúzsban*” című emlékművét. Kárpátalja egyik legnagyobb tragédiája a „málenkij robot”, melynek során mintegy harmincezer magyar férfit deportáltak hadifogolytáborokba. Közülük több mint tízezren soha nem térhettek haza. Nekik állít emléket **Matl Péter** alkotása. Az emlékmű a Rákóczi-főiskola udvarán kapott helyet.

* Az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ Kollégiumban a késő délutáni órákban megnyitottuk az „*Egyházüldözés Kárpátalján 1944-1991*” tematikus kiállítást a Gulágra elhurcolt és megtorlásban részesült kárpátaljai görögkatolikus, római katolikus papok, református lekipászorok és más felekezetek vezetőinek emlékére. A kiállítás szerzője **Dupka György** történész és **Fuchs Andrea**, a Szolymai Emlékpark program-menedzsere.

* A Kommunista Diktatúrák Áldozatainak Emléknapja alkalmából a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága (GKNT), a Károli Gáspár Református Egyetem, valamint a Miskolci Egyetem *Közösség és egyén – a szovjet fogságba hurcoltak kontextusában* címmel nemzetközi tudományos online konferenciát rendezett. Az esemény fővédnöke **Dr. Latorcai Csaba**, az Emberi Erőforrások Minisztériumának közigazgatási államtitkára nyitotta meg a GULÁG-GUPVI kutatók fórumát, amelyen 12 magyarországi határon-, illetve tengerentúli kutatóhely 24 történésze, kutatója (Magyarország: **Bognár Zalán** (GGNT elnök), **Szakály Sándor**, **Mikó Zsuzsanna**, **Szávai Ferenc Tibor**, **Makra Mónika**, **Horváth Miklós**, **Matkovits Kretz Eleonóra**, **Dán Vanda**, **Bárdonicsek Dominika**, **Kiss József**, **Kunt Gergely**, **Horváth Zita**, **Hermann Róbert**, **Muskovics Andrea Anna**, **Kőrösi Mihály**, **Stark Tamás**, **Nagy Péter**, **Márkus Beáta**, **W. Müller Judit**, **Majorszki András**, **Jeki Gabriella**; Kárpátalja: **Molnár D. Erzsébet**, **Bimba Brigitta**, **Dupka György**; Erdély: **Murádin János Kristóf**, **Benkő Levente**, **Papp Annamária**, **M. Lovász Noémi**; Torontó: **Vladimír Rott**) osztotta meg egymással legújabb kutatásainak eredményeit. A rendezők és

az előadók többek között arra is felhívták a figyelmet, milyen nagy szükség lenne egy önálló Gulág- és Gupvikutató Intézet felállítására, vagy akár egy már meglévő intézet speciális részlegeként létrehozandó Gulág- és Gupvikutató Csoportra. https://www.youtube.com/watch?v=bXWHz_ey_Bw

* **Kásler Miklós**, Magyarország emberi erőforrások minisztere Budapesten, a kommunizmus áldozatainak emléknapján tartott sajtótájékoztatón bejelentette, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár közzétette a Szovjetunióba egykor elhurcoltak adatbázisát. Az adatbázis a <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/szovjet-taborok-magyar-foglyai-cimen-erheto-el>.

* Csöndes koszorúzással és kerékpáros maratonnal emlékeztek **Fodó Sándorra**, a KMKSZ egykori alapító elnökére születésnapja alkalmából.

* A járvány idején is zajlik a munka a beregszászi színházban. A megelőző intézkedések betartásával január közepétől kabaré-előadást próbálnak a színészek. A darabot **Gál Natália** és **Vass Magdolna** irányításával viszik színre. A „*Kösz, kösz!...!*” című előadás a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Jótékonyági Alapítványa szervezésében valósul meg.

MÁRCIUS

* A több mint százéves Beregszászi 4. Számú Kossuth Lajos Középiskola 2021. március 1-től **Zseltvay-Vezsdel Emese** igazgató közlése szerint a *Beregszászi Kossuth Lajos Líceumként* működik.

* **Vaszil Huszti** irodalmár ukránra fordította **Vári Fábián László** több versét a költő közelgő 70. születésnapja alkalmából.

* **Kassai Antal**, Ukrajna Erdemes Képzőművésze, Ukrajna Népi Festőművésze, az Ukrainai Festőművészek Szövetségének tagja születésének 100. évfordulója alkalmából nyílt kiállítás a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban.

* Zárt keretek között mutatták be a *Köszö, köszö...* című kabaré-előadást a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színházban. Az összeállítást a beregszászi társulat két színésznője, **Gál Natália** és **Vass Magdolna** alkalmazta színpadra. A kabaré az emberi kapcsolatok talán legfontosabbjáról, a nő és férfi közötti „viszonyról” kíván számot adni humoros és könnyed formában.

* A napokban megnyílt Ungváron a Kárpátaljai Megyei Szabadtéri Néprajzi Múzeum termében **Marina Csopej** tárlata.

* Csendes koszorúzást tartottak Beregszászban az 1848-49-es for-

radalom és szabadságharc hőseire emlékezve. A koszorúzáson többek között a beregszászi polgármesteri hivatal, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, valamint a történelmi egyházak képviselték magukat. Az ünnepségen **Ferenci Attila** színművész Petőfi Sándor *Nemzeti dal* című versét szavalta. A koszorúzást **Pirigyi Gergely** tárogatószólama kísérte.

* Ungváron is csendes koszorúzással emlékeztek a magyar forradalom és szabadságharc kezdetének 173. évfordulójára. A szűk körű megemlékezés kezdetén **Buhajla József** ungvári magyar főkonzul felolvasta **Orbán Viktor**, Magyarország miniszterelnökének külhoniakhoz intézett levelét. A történelmi egyházak nevében **Héder János** ungvári református lelkész, a Kárpátaljai Református Egyház főjegyzője szólt az egybegyűltekhöz. A *Himnusz* közös eléneklését követően a forradalom és szabadságharc hőseire néma koszorúzással emlékeztek.

* A 70 éves **Vári Fábián László** Kossut-díjas költőt a kárpátaljai magyar médiumok, újságok is köszöntötték. Kiemelten a *Kárpáti Igaz*

Szó szentelt terjedelmes újságteret a 70 éves **Vári Fábián László** felköszöntésére, valamint a *Kárpátalja*. ma közölt terjedelmes interjút a jubiláló költővel.

* Életének 73. évében elhunyt **Dinnyés József** daltulajdonos, a magyar költészet népszerűsítője, versek megzenésítője, aki az elmúlt évtizedekben rendületlenül járta a Kárpát-medence magyar lakta településeit. Megzenésítette **Vári Fábián László, Kovács Vilmos, Füzesi Magda, Fodor Géza, S. Benedek András, Dupka György** és más költők verseit. A megzenésített versekből 1988-ban *Küzdelem* címmel dalosfüzetet adott ki, alcíme: *Magyar költők Kárpátalján*.

* Online formában tartották meg a munkácsi **Jurij Selevickij** festőművész kiállításának megnyitóját Magyarország Beregszászi Konzulátusán. A szűk körű rendezvényen **Szilágyi Mátyás** főkonzul elmondta, hogy bár a karantén miatt szigorú szabályoknak kell megfelelni, a konzulátus mégis szeretné a kulturális jelenlét folytonosságát biztosítani, hiszen ez is fontos profilja a beregszászi magyar külképviseletnek.

* Miután az ungvári járási tanács likvidálta a Kisdobronyi Művészeti Iskolát, a nagydobronyi képviselők új kezdeményezésnek köszönhetően a napokban kezdte meg működését

a Nagydobronyi Művészeti Iskola. A klasszikus zene népszerűsítését és oktatását célul kitűző intézmény a Nagydobronyi Kistérségi Tanács határozata alapján jött létre. **Ráti Gabriella** megbízott igazgató vezetésével 5 tanár 25 tanuló oktatásával foglalkozik.

* Kárpátaljai várak és kastélyok miniatűr másolataiból kiállítás nyílt a dolhai múzeumban. A bemutatott tökéletes másolatok 135-szörös kicsinyítésben az eredeti helyszíneken gyűjtött kőmintákból készültek.

* Ungváron, a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti múzeumban kibővített tárlattal emlékeztek **Igor Hrabár** születésének 150. évfordulójára. **Igor Hrabár** festőművész, a hivatalos adatok szerint 1871-ben született Budapesten. 8 éves korában családjával Oroszországba költöztek, ahol idővel jogi és művészeti végzettséget szerzett Szentpéterváron. Festői tehetségét Párizsban és Münchenben tökéletesítette. Főként a plein air festészet és az impresszionizmus foglalkoztatta.

* Március folyamán az Országos Széchenyi Könyvtár folytatja a „Kárpátaljai Magyar Könyvek” sorozat és a KMMI-füzetek köteteinek MEK-be való feltöltését:

* Marcsák Gergely: Súlyos hagyomány : Előadások, cikkek, recenziók / Marcsák Gergely

<http://mek.oszk.hu/21700/21717>

* Kovács Eleonóra: Érzékelés :
Könyvismertető, filmnapló, jegyzet
/ Kovács Eleonóra

<http://mek.oszk.hu/21700/21738>

* Kótyuk Erzsébet: Ha ad az Isten
bajt, ad ahhoz erőt is... : Népi orvosló ha-
gyományok és hiedelmek az Ung-vidéki
magyar fálvakban / Kótyuk Erzsébet

* Kiss Ágnes: Magyar újságok
Kárpátalján az első Csehszlovák
Köztársaságban : Sajtótörténet / Kiss
Ágnes; szerkesztő Zékány Krisztina

<http://mek.oszk.hu/21800/21807>

* Dupka György: A kárpátaljai
magyarság, németiség elhallgatott
tragédiája, 1944-1946 = A hidden
tragedy: the fate of Hungarians and
Germans in Subcarpathia, 1944-46
/ Dupka György ; fordító Ortutay
Péter; szerkesztő Marcsák Gergely

<http://mek.oszk.hu/21800/21806>

* Zubánics László: Múlt tükrében
elmerengve... : Északkelet-Magyar-
ország mindennapjai a XVI–XVIII.
század fordulóján / Zubánics László;
szerkesztő Szemere Judit

<http://mek.oszk.hu/21800/21841>

* Dupka György: „Jön még egy
új világ...” : A magyar ,56 kárpátaljai
kézikönyve / Dupka György ; szer-
kesztő Zékány Krisztina

<https://mek.oszk.hu/21800/21825>

* Gorzó Katalin: Boszorkányság
nyugaton : Nyugat-európai boszor-
kányüldözések kultúrantropológiai
vizsgálata / Gorzó Katalin ; szer-
kesztő Szemere Judit

<https://mek.oszk.hu/21800/21816>

* Balla Eszter: Korláthelme : A
község történelmi, szociális-gazda-
sági és vallásfelekezeti fejlődésének
sajátosságai a XIV. századtól a XX.
század elejéig / Balla Eszter ; szer-
kesztő Szemere Judit

<https://mek.oszk.hu/21800/21815>

* Sorsközösség : A kárpátaljai
magyarok a 80-as évek végén /
Dupka György, Horváth Sándor,
Móricz Kálmán

<http://mek.oszk.hu/21800/21840>

KÖNYVESPOLC–2021

Az *Együtt* című irodalmi-művé-
szeti-kulturális-humán tudományi
folyóirat eddig megjelent számai itt
tekinthetők meg:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/fo-lyoiratok/egyutt>

<http://epa.oszk.hu/00500/00595>

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős
kiadó: Dupka György)

MEGJELENT

Dupka György: *Hungarian
literary life in Subcarpathia during
the sovjet period (1944–1991).*
*Irodalmi élet Kárpátalján a szovjet
időszakban (1944–1991).* (Angol–
magyar kismonográfia). Fordította:

dr. Ortutay Péter. A magyar változat felelős lektora, szerkesztője:

dr. Zékány Krisztina. Az angol változat felelős szerkesztője és lektora: **dr. Molnár Erzsébet.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 297. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

Zubánics László. *A múlt tükrében elmerengve. Északkelet-Magyarország mindennapjai a XVI–XVIII. század fordulóján.* Helytörténeti tanulmányok. Szerkesztő: **Szemere Judit.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 295. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2021.

Kiss Ágnes. *Magyar újságok Kárpátalján az első csehszlovák köztársaságban.* Sajtótörténet. Felelős lektor, szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 294. Készült a Nemzeti

Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2021.

Dupka György. „Jön még egy új világ...” *A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve (A forradalom visszhangja a „megrengett Szovjetföldön”, 1956-1959).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 288. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

ELŐKÉSZÜLETBEN

„A felnégyelt haza”. *100 év versei Trianontól napjainkig. 1920-2020. Kárpátaljai költők antológiája.* Lektorálta: **Füzesi Magda.** Összeállító és szerkesztő: **Shrek Tímea.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 296. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021.

Összeállította: *Dupka György*

SZERZŐINK

ADAMCSIK KATALIN – 1989 (Tiszacsoma)
BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Beregszentmiklós)
BERTÓK T. LÁSZLÓ – 1968 (Telki)
BOTLIK JÓZSEF – 1949 (Budapest)
BUDA FERENC – 1936 (Tiszaújlak)
DEBRECZENI TIBOR – 1927 (Budapest)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszaújlak)
FINTA ÉVA – 1954 (Sárospatak)
KOPASZ VIVIEN MELANI – 1994 (Gát)
KOVÁCS ISTVÁN – 1945 (Salföld)
KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Budapest)
LÉZU VOLODIMIR – 1951 (Salánk)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Beregszász)
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY – 1949 (Csonkapapi)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

Lapszámunkat Lézu Volodimir munkáival illusztráltuk